MOST

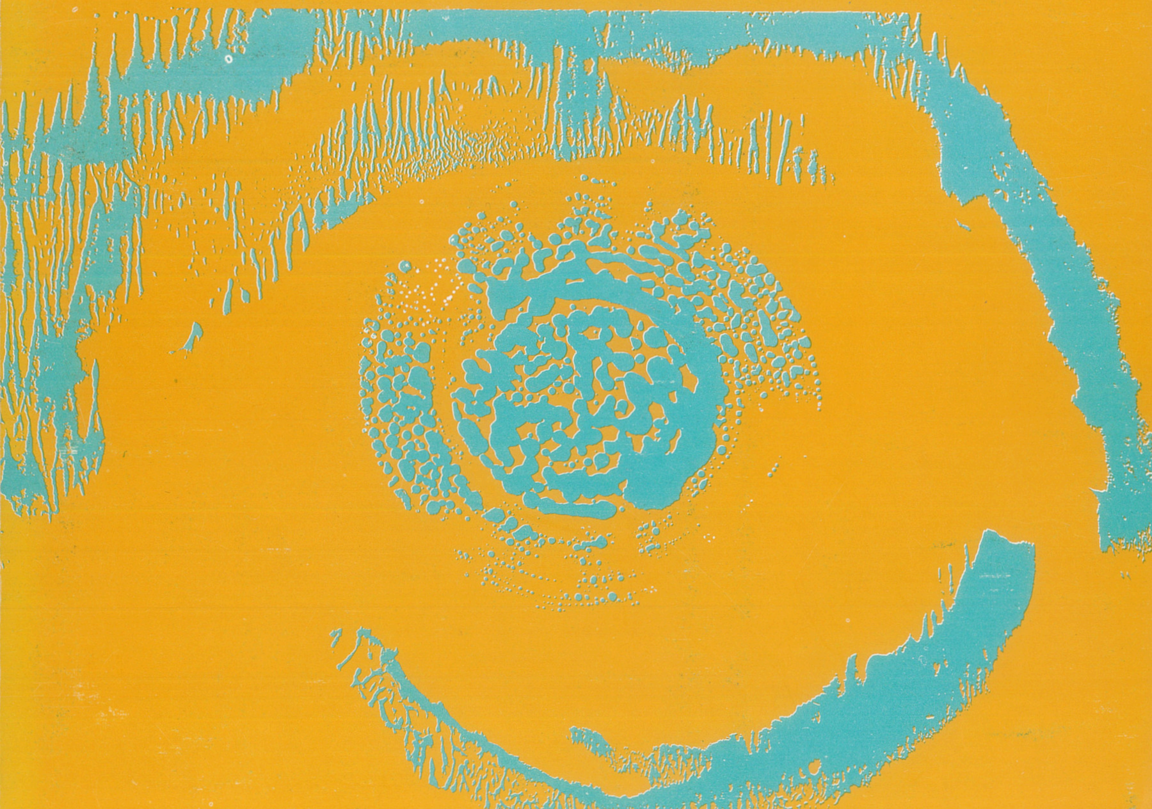

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE
ROČNÍK 31 VOLUME ČÍSLO 3–4 NUMBER

MOST 1984

ROČNÍK – VOLUME 31

ČÍSLO-NUMBER 3-4

ŠTRVŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU • A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

Vydáva Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, USA • Published by the Slovak Institute, Cleveland, Ohio, USA

Predseda: Osv. pán Roger William Gries, OSB, opát kláštora svätého Andreja Svoráda • President: Right Reverend Abbot Roger William Gries, OSB, Saint Andrew's Abbey

Redaktor: Rev. Mikuláš Šprinc • Redakcia: Rev. Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, Wicliffe, Ohio, 44092, USA • Administrácia: Revue Most, The Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland, Ohio, 44104, USA

Vychodí v dvojčíslach dva razy do roka • Predplatné: USA a Kanada $15.00. V ostatných krajinách $15.00 alebo protihodnota v tamojšej mene.

OBSAH:

Ján Okáľ, Nie roky, ale dielo zaváži 2 • **Gorazd Zvonický,** Teplé slovo vďaky 5 • **Dr. Jozef Staško,** Prierez dobou jedného života 6• Tryzna za Jankom Silanom 21 •**Š. Polakovič,** Žarnovova rapsódia o Slovenskej republike 22 • **Andrej Žarnov,** Domovina 34 • **Imrich Kružliak,** Národ a Matica (II.) 36 • **Augustín Visco,** Zástoj Dionýza v bratislavskej škole literárnej komparatistiky 51 • Ján Hollý 59 • **Ján Okáľ,** Vianoce v Ríme 63 • Nežný úsmev 78 • **Augustín Visco,** George Orwell 79 • **Paul Clandel,** Zo "Saténovej črievice" 85 • **Vlado Machajdík,** Zima 90 • **Milan S. Ďurica,** Rozsievač krásy a pravdy 91 •

ZAZNAMENÁVAME

Augustín Visco, Studia Academica Slovaca 93 •

NIE ROKY, ALE DIELO ZAVÁŽI

Úvahy nad sedemdesiatkou Mikuláša Šprinca

Vari nikde na svete nebol spisovateľ do takej miery hlasom svojho národa ako na Slovensku. Mnohé z najväčších osobností slovenského života boli odrazu nielen literátmi, ale aj politickými bojovníkmi za národné práva. Aj vtedy, keď žili v ústraní, ako napríklad básnik Ján Hollý, svojím dielom budili národ a ukazovali mu cestu k sláve, ktorú videli len v slobode. Esenciou všetkého, čím bol pre slovenský národ jeho básnik-spisovateľ, bol Ľudovít Štúr, ktorý ako nikto pred ním alebo po ňom zaplnil všetky priestory národného prejavu. Začal ako básnik, dorástol na politika a revolucionára a svojím filozoficko-sociálnym dielom sa stal zakladateľom slovenskej národovedy na takej úrovni, že aj dnes mu ťažko hľadať rovného na svete. Tomuto poslaniu slovenského básnika a spisovateľa sa až do druhej svetovej vojny nespreneverilo žiadne slovenské pokolenie. Dokonca aj slovenskí komunistickí politici v značnom počte živili seba i svojich prívržencov na pastvách poézie (Novomeský, Poničan, Okáli, Chorvát a ďalší).

Po vojne sa na Slovensku hodne vecí zmenilo. Nezapojených literátov postupne vyradili a zapojení sa stali takými prisluhovačmi režimu, že do pokladnice národného ducha prinášajú málo alebo nič. Čo je skoro nepochopiteľné, veľmi málo obohatili aj stranu, ktorá ich živí, dáva im tituly a nikdy predtým nevídané odmeny. Jediní básnici a spisovatelia, ktorí sa nespreneverili pôvodnému poslaniu slovenských robotníkov pera, žijú dnes v exile. Početne ich nie je mnoho a ich rady každým rokom rednú, ale ich dielo predstavuje hodnoty, ktoré zachraňujú v mnohom ohľade bezduchosť tvorby doma.

Jeden z tých neúnavných sluhov slovenského ducha a slovenského slova je básnik Mikuláš Šprinc, ktorý sa v decembri 1984 dožil sedemdesiatky. Je nám ľúto, že v situácii, akú prežíva slovenská literatúra a jej tvorci v diaspore, nebolo možné túto jeho životnú métu osláviť zborníkom na jeho počesť, vydaním jeho zobraných diel a vyčerpávajúcim životopisom, nehovoriac už o večierkoch, banketoch a iných prejavoch úcty a vďaky. Bude to zasa len niekoľko literárnych priateľov, najmä tých, čo s ním prežívali nielen trpkosť exilu, ale aj radosť z každého diela, ktoré v diaspore vzniklo a v akejkoľvek forme

sa dostalo do rúk čitateľov, čo si na neho spomenú a láskavé slovo uznania priateľovi bude jeho jedinou odmenou i poctou. A sme vďační, že to slovo vďaky a uznania básnikovi Mikulášovi Šprincovi z príležitosti jeho sedemdesiatky môžeme vysloviť v časopise, ktorému stál pri kolíske a vyše tridsať rokov ho ako redaktor viedol a vedie. A to je výkon, ktorý možno porovnať iba s dlhoročným redigovaním Slovenských pohľadov Jozefom Škultétym. Iné slovenské kultúrne a literárne časopisy sa ani zďaleka nedožili toľkých ročníkov a v Pohľadoch po Škultétym asi jedno desaťročie bol redaktorom Štefan Krčméry. Stojí vari za zmienku, že ako Pohľady za Škultétyho, tak Most za Mikuláša Šprinca vychádza za neuveriteľne ťažkých podmienok. Mať prispievateľov po celom svete roztratených a po smrti mecenáša Rev. Jána J. Lacha a O. opáta Kojiša aj finančné zaisťovanie bolo vždy viac otázkou viery ako istoty. Ivan Krasko v takýchto časoch napísal, že múdri už dávno dúfať prestali. Lenže v emigrácii nielen pri vydávaní kníh a časopisov, ale v celom dejstvovaní ľudí a organizácií oveľa viac záleží na múdrosti srdca ako múdrosti rozumu. A práve táto múdrosť srdca nedovoľovala Mikulášovi Šprincovi aby ustal, aby vypriahol, aby si doprial zaslúženého odpočinku.

A to sme spomenuli jeho redaktorskú prácu v Moste. Lenže Mikuláš Šprinc si musel aj na živobytie zarábať a kto spočíta jeho prednášky na Borromeo kolégiu, kde bol profesorom moderných jazykov, kto zaknihuje jeho kázne v slovenských farnostiach, jeho slávnostné i menej slávnostné prejavy a prednášky a kto to potom zavŕši jeho spisovateľskou a básnickou tvorbou. Koľko zväzkov jeho tvorby vyšlo už doma a koľkonásobne viac v exile, vedel by nám možno povedať len nebohý O. Michal Lacko S. J., ktorý kým žil, zachycoval to v bibliografii. Lenže počet zväzkov nepovie všetko. Najmä nepovie o hodnotách krásy, ducha myšlienok a záznamov o živote, okolnostiach, ľuďoch a meniacom sa kaleidoskope americko-slovenských kolónií. Čo z toho všetkého vyzdvihnúť nad ostatné? Čo z toho označiť za najvzácnejšie dedičstvo, ktoré po ňom v slovenskej kultúre ostane? Zdá sa nám, že by bolo nielen nemožné, ale aj neprístojné takto triediť pol storočia tvorby Mikuláša Šprinca. Všetko, čo vytvoril, je prejavom jeho osobnosti, je obrazom jeho ducha, je integrovaným celkom jedného života, stráveného v službe Cirkvi a v službe národu, ktorý miloval tak veľmi, že radšej opustil rodnú zem,

aby mohol slobodne hovoriť, než mlčať na rodnom chotári.

Sám si pokladám za mimoriadnu česť, že môžem pozdraviť Mikuláša Šprinca z príležitosti jeho sedemdesiatky v časopise, ktorý on s takou láskou zakladal a dlhé roky redigoval. Je to privilégium, ktoré sa opiera o dlhoročné priateľstvo a spoluprácu. Priateľstvo, vzniklé v rokoch včasnej mladosti, sa utužilo štyrmi desaťročiami spoločných osudov v diaspore. Len priateľstvá, živiace sa zo spoločnej lásky k národu a spoločných etických princípov, dorastajú a dozrievajú do takej duchovnej príbuznosti aj napriek tomu, že osobné stretnutia sú veľmi zriedkavé pre veľké vzdialenosti.

Viem, že keď teraz pozdravujem Mikuláša Šprinca a želám mu ešte mnoho rokov bohatej tvorby, robím tak nielen v mene svojom a v mene jeho literárnych priateľov, ale aj veľkej obce milovníkov jeho diela, roztratených po všetkých kútoch sveta. A nesmierne ľúto nám je, že v rodnej vlasti si na neho spomína len hŕstka dávnych spolužiakov zo slávnej Spišskej Kapituly, kde pod otcovskou opaterou nesmrteľného biskupa Jána Vojtaššáka sýtil si um i srdce z čistých prameňov vedy a viery.

Drahý Miko, nech ti Pán Boh dopraje ešte mnoho rokov života v dobrom zdraví.

Ján Okáľ

TEPLÉ SLOVO VĎAKY

M. Š. k sedemdesiatke

Vieš, jak je ťažko odolávať múze,
či príde v blúze ako robotníčka
a či má líčka ako zvodná slečna
    priam nebezpečná...

Som nesmelý a trochu umŕtvený,
bo sú to ženy... Nekrákorím s nimi.
Zo spánku by mi zbudli iba trosky
    pre dva-tri bozky.

Dnes však mi šepla motív celkom iný.
Narodeniny! Mikuláša Šprinca!!
Nuž snímam z klinca lýru rozospatú,
a počuj bratu:

– Brnkám tu, ako ďateľ kôru ďobe.
Aj mŕtvi v hrobe by sa obrátili,
tak lýra kvíli... Múza – pekná chvála! –
    hneď zutekala.

Sám som tu, Samson, ktorý stratil vlasy.
Aj silu asi... Netreba mi svedka,
jak láska pretká každú moju slohu
    modlitieb k Bohu.

Kiež Tvoje pero ešte nezostarne
a bráni zdarne veršovanú krásu,
keď do marasu depcú ju a mláky
    fušeri dáki...

Dnes patrí Ti aj teplé slovo vďaky,
že si vždy taký, ako Tvoj verš spieva.
Fáma je pleva. Služba pravde, kráse
    je vstupné k spáse!

Rím 16. nov. 1984 Gorazd Zvonický

Dr. Jozef Staško

PRIEREZ DOBOU JEDNÉHO ŽIVOTA

Myšlienky k 70-ke Dr. Imricha Kružliaka

U národov s dejinami slobody dorastajúca inteligencia sa napája na predchádzajúcu generáciu celkom organicky, akoby logicky, ba skoro automaticky. Nadväzuje sa na zhromaždené skúsenosti ducha i mravov, kultúry a politickej praxe. Prostriedkom týchto vzťahov sú buď osobné známosti alebo spoločenské príležitosti a hlavne inštitucionálne pracovné pravidlá. Z funkčných vzájomností týchto mravných a praktických postojov sublimujú sa mravné charaktery, rodia sa pracovné poryvy a obnovuje sa spoločenské alebo národné vedomie a svedomie.

Zaumienil som si hovoriť o dobe dr. Kružliaka, keď on a iní Kružliaci prichádzali v tridsiatych rokoch z dedín a mestečiek do Bratislavy, aby sa cestou štúdia na univerzite doformovali vo vzdelaní a v spoločensko-kultúrnom svete zapojili do voľných priestorov uplatnenia ich talentu. Čo títo Kružliaci prinášali z dedín a čo našli v slovenskej spoločnosti v hlavnom meste Slovenska? Z dedín si niesli so sebou dva uzlíky: jeden od matky plný dobrôt z komory a pôjdu, druhý otcovský, ktorý ako štep do srdca a duše viazal synov ku krvi rodu, k viere v Boha a k úcte k slovenskej reči ako výrazu svojeti. Už pri rozbaľovaní uzlíkov slovenských matiek sa dalo zistiť, že všetky voňajú dedinou, darmi prírody a mozoľmi statočnej práce. Podobnosť týchto uzlíkov v ich materiálnom i duchovnom obsahu priradila ľahko študentov k sebe bez stavovskej žiarlivosti a potriedenia a prispela k bezprostrednosti a priateľskosti vzťahov.

Podobne aj uzlík otcovských mravných a duchovných príkazov; len čo sa začal postupne rozbaľovať a uplatňovať v kruhu 200 alebo 300 študentov v internátoch, priniesol vzácne prekvapenie. Študenti všetkých krajov Slovenska, predtým sebe zemepisne a kultúrne neznámi, ba cudzí, naraz zistili, že vlastne medzi nimi niet rozdielov, že všetci uctievajú tie isté princípy, a že patria vlastne spolu do jedného národa. Pre mnohých Oravcov, Liptákov, Turčanov bolo prekvapením zistiť, že takí Záhoráci alebo Spišiaci a Šarišania, čo nevedia po slovensky,

že sú v mnohých ohľadoch tvrdšími národovcami ako oni sami. O Detvancoch len dobre...

Teraz mi treba odpovedať na otázku, čo našli títo študenti v slovenskej spoločnosti v hlavnom meste Slovenska v rokoch tridsiatych? Veru nie zavedenú slovenskú spoločnosť bohatých rodín, s tradíciou pestovanej kultúry, kde by sa študenti v salónoch zapaľovali za sväté ideály. Nebolo ani slovenského kultúrneho Parnasu a tým menej ochotných politických vodcov pôsobiť na mládež celonárodným záujmom. Nebolo špecializovaných kultúrnych a vedných inštitúcií. Všetko bolo v štádiu tvorenia a kvasu, počnúc univerzitou, Maticou, múzeami, umeleckými spolkami a divadlami. Spoločenských možností bolo veľmi málo; nebolo slovenských kaviarní, čitární, nebolo slovenských divadelných hier, hudby, tancov, galérií. Samotné hlavné mesto sa ešte len začalo poslovenčovať, duch ale bol maďasko-nemecko-československý. Keď k tomu pripočítame, že oficiálny slovenský verejný život viedli osobnosti, ktoré okolo seba nevytvárali učeníkov, adeptov, nasledovníkov, leda rodinných alebo straníckych, kde potom mala slovenská inteligencia hľadať nadväzovanie generácií, kde sa mala zaučiť umeniu spravovať spoločnosť?

V tomto krátkom sociografickom náčrte chcem zdôrazniť najprv politický krízový prvok a potom reakciu naň zo strany mladej inteligencie.

Živototvorný národný proces, na ktorom sa chcela plne účastniť slovenská mladá inteligencia, bol násilne zaškrtený kultúrno-politickým sporom medzi Čechmi a Slovákmi otázkou existencie slovenského národa. Všetka duchovná mocnosť slovenskej mladej inteligencie sa spolitizovala a zrevolucionalizovala, čím sa jej prvotný záujem presunul z oblasti kultúry a vedy na politické matadorstvo, mravne však zdôvodnené ideou obrany národa. Táto nesmierna rana slovenskému kultúrnemu vývoju nielenže na dlhé roky otrávila vody a riečištia kultúry, ktoré nás spájli s Čechmi, ale tiež dokreslila české bratstvo a obvinila časť vlastných otcov z nedostatku viery vo svoj národ a z predajnosti ich hlásaných demokratických ideálov.

Ako reagovala na tento stav v národe a na politické spory dorastajúca slovenská inteligencia? Jedna časť študentstva bola bezradná, lebo sporadické styky s činiteľmi verejného života nedávali jednoznačné odpovede na otázku slovenskej budúcnosti. Tá časť

slovenského študentstva, ktorá sa karieristicky vzdala práce za celonárodný cieľ a pripojila sa k politickým skupinám s oficiálnym požehnaním Prahy, tá skupina slovenskej inteligencie sa po čase, sklamaná, vrátila do národného kŕdľa. Veľká časť slovenskej inteligencie, iste vyše 60% však reagovala na kultúrno-politické dianie rozhodným pridŕžaním sa celonárodných cieľov. Svoju inšpiráciu a postoje čerpala hlavne z politickej arény Hlinku a Rázusa, opierajúc sa pritom na formulácie vysublimované v študentských spolkoch a v diskusiách študentských kolektívov. Kritériom slovenskej pravdy sa stali mravné princípy, ako boli vštepené do sŕdc mládeže v rodičovskom objatí slovenských dedín.

Ovzdušie, ktoré sa snažím nakresliť, bolo nesporne provokatívne jak kultúrne tak politicky.

V istom smere kultúrno-politická sporovitosť prispela k dynamizácii slovenského života a tým aj k politickej angažovanosti mladej slovenskej inteligencie. Proti subtilným formám kultúrneho a politického zápasu českých univerzitných profesorov, spisovateľov a učencov, ako aj administratívnych úradníkov a politických rutinérov, bolo sa treba brániť expertne a húževnate na každom poli.

Bola to doba, kedy sa po prvý raz väčšina slovenskej študujúcej inteligencie verejne stotožnila s politickým programom Hlinku, Rázusa a čiastočne aj Hodžu. Rozpoltenie tejto mladej inteligencie na politické spolky a kluby, ľudákov, národniarov, agrárnikov a socialistov, nebolo by bývalo na škodu vývoju myšlienkového sveta v kultúre a aj v politike, keby bola otázka záruk slobody slovenského národa doriešená. No v danom zápase o život národa, takéto rozštiepenie bolo neproduktívne a národne hazardné.

Bola to tiež doba, kedy sa zintenzívnila činnosť študentských fakultných a stredoškolských spolkov, kde sa tak isto začala študentská činnosť politicky polarizovať. Jednoznačný postoj k otázke národných práv zaujali katolícke spolky ako Moyzes a Ústredie slovenského katolíckeho študentstva.

Slovenskú kauzu v zahraničí podopierali akcie a informácie, ktoré dodávali činovníci Slavia Catholica a Pax Romana.

Počnúc touto dobou na pódia a rečništia národných kultúrnych a politických podujatí sa dostávajú študentskí seniori, ktorých ohnivé prejavy bolo počuť cez tlač po celom Slovensku, ba aj v zahraničí. Vo verejných prejavoch sa preberali otázky obrany národnej cti a

slovenskej národnej identity: ''Ide o záchranu reči a jej práva na školách; ide o záchranu čistoty slovenskej reči voči počešťovaniu; ide o záchranu Matice slovenskej, ide o právo na chlieb a prácu.''

Touto cestou, v ohni boja, prišlo teda k vyskúšaniu a overeniu duchovných princípov Kružliaka. Účastnil sa dobrovolne a v plnom osobitnom nasadení zápasov na všetkých poliach, poväčšine perom alebo prácou v organizáciách. Preveril si svoju vieru v Boha, svoj národný cit, objasnil si pojem kultúry a kultúrnosti, doválil otázku účelovosti štátu a postupne sa zaraďoval do európskej a svetovej kultúrnej škály.

Ako teda obstál? A vôbec, mám právo ho hodnotiť? Prisvojujem si to právo,lebo Kružliaka poznám 50 rokov. Najprv ako študentského bojovníka, neskôr ako politického spolubežca a nakoniec ako vyhnanca. Vo všetkých týchto úlohách bol gladiátorom a preborníkom. Páchal len ľudské hriechy a v nadosobných službách zdobia ho bohumilé čnosti.

Pozhŕňam, čo mi o sebe sám odkryl v listoch alebo v osobných pohovoroch. Možno že tým aj zodpoviem mnou vznesené výzvy, ktoré účelom času musel podstúpiť a zodpovedať.

Ešte ani neskončil štúdiá (1938) a už bol redaktorom mesačníka Slovenská liga, kde viedol literárnu rubriku a editoval vydania Slovenskej ligy. Tu, ako hovorí, sa dostal do kontaktu s Mazáčom a s jeho Edíciou mladých slovenských autorov.

Jedna z prvých životných výziev rázu politického sa mu dostavila v r. 1941, kedy bol menovaný šéfom tlače. O tomto období Kružliak hovorí: ''Keď som bol r. 1941 na návrh M. Sokola menovaný za šéfa tlače, dostal som zo Slovenskej ligy pracovnú dovolenku, ale neprestal som byť aj naďalej zamestnancom Slovenskej ligy. Vo funkcii šéfa tlače mal som sa snažiť vyrovnávať politické rozpory medzi radikálnou skupinou okolo Gardistu a Tisovou skupinou okolo Slováka. Na túto funkciu ma vybrali preto, že som nebol osobne angažovaný. Prvým kandidátom tu bol S. Mečiar, ktorý patril však k Machovmu kruhu a toho odmietli ľudia z Ľudovej strany. Potom boli ešte nejakí iní kandidáti, ktorí tak isto neprešli. Nakoniec sa obe strany zhodli na mne ako mladom človekovi. Vykonal som tu, čo sa dalo. Pretože každá strana mala vlastné záujmy a orientáciu, ťažko sa dalo politicky niečo presadiť. Preto som sa snažil v tlačových prehľadoch zahraničnej tlače a zahraničného rozhlasu informovať čo

najširší okruh slovenských činiteľov. Oficiálnych i opozičných. Pritom som sa po celý čas dostával do konfliktov s príkazmi, ktoré vydávali tlači vládne miesta. Nakoniec, keď tieto rozpory šli do takej miery, že bolo zakazované tlači zamlčať známe fakty zo svetovej politickej scény, som sa funkcie vzdal. Keď som Národným novinám dal povolenie, aby mohli vychádzať ako denník, čo spadalo do mojej kompetencie, bol som aj politicky ostro napadnutý. Na môj údiv celá tlač sa so mnou solidarizovala a útok gen. tajomníka Ľudovej strany A. Kočiša nepublikovala. Potom som sa vrátil do Slovenskej ligy, prevzal som funkciu gen. tajomníka a tým som sa stal vlastne úradným šéfom Slovenskej ligy.

V Slov. lige sme úzko spolupracovali s Vedeckou spoločnosťou pre zahraničných Slovákov. Pripravovali sme potrebný materiál na obranu slovenských území, menovite na juhu, voči Maďarom. Predpokladalo sa, že po vojne bude tento materiál potrebný pre mierovú konferenciu.

Po prvom bombardovaní Bratislavy, kedy bola zasiahnutá aj Slovenská liga tlakom výbuchov, evakuoval som Slovenskú ligu do Mošoviec. Chceli sme tak zachrániť mimoriadne cenný archív Slovenskej ligy. Tu nás zastihlo aj povstanie.

Po vyhlásení mobilizácie musel som narukovať a nakoľko som predtým nebol vojakom, pridelili ma najprv do redakcie Bojovníka, odkiaľ ma plk. Daxner brutálnym spôsobom vyhodil za to, že som uverejnil interview s americkými letcami, ktorí boli zostrelení nad Považím a dostali sa do Banskej Bystrice. Potom ma pridelili do radakcie Národných novín, kde som pracoval až do konca povstania.''

Slovensko ku koncu vojny prechádzalo takou konfúznou etapou, že sa k ustáleniu akéhokoľvek postoja núkali len a len nepriateľné a protichodné alternatívy, jedna horšia ako druhá. Kružliak, ktorý bol v povstaní a videl zblízka vnútorné politické rozpory, vydáva o povstaní a o jeho osobnej účasti v ňom toto svedectvo:

''Povstanie bolo od začiatku pod tlakom partizánov, menovite ich sovietskych veliteľov, a komunistov. Na povstaleckom území vládol strach, neistota a teror luzy. Početné vraždy a masové hroby sú toho dôkazom. Je smutné, že tieto fakty nezamlčuje len komunistická historiografia, ale aj autori povstaleckej histórie v slobodnom svete. Pritom je faktom, že slovenský národ bol proti Hitlerovi. Tuka preto

úplne stratil dôveru obyvateľstva, že sa totálne poddával Hitlerovi. Keby za povstaním nebola stála Moskva a jej partizáni, ako aj domáci komunisti, celé Slovensko by bolo povstalo proti Hitlerovi. Bola by to bývala najkrajšia kapitola slovenských odbojov. Ale za Stalina a za Beneša sa Slováci nechceli obetovať, lebo po relatívnom pokoji, blahobyte, bezpečnosti a národnej istote očakávali len horšie. Z vodcov povstania bol známy len Šrobár a ten mal povesť človeka celkom oddaného Benešovi. Lettrich a Husák, ktorí boli v čase vyhlásenia povstania ešte v Bratislave, boli medzi obyvateľstvom celkom neznámi. Jedine Ursíny mal politické skúsenosti, bol známy medzi agrárnikmi, ale ten sa držal v úzadí. Bol sám prekvapený hrôzou, akú povstanie prinieslo na Slovensko. Na strane Ameriky a Západu boli Slováci na 90%, ale povstanie malo charakter komunistický a benešovský, preto sa slovenský ľud od neho odvrátil. Slovensko bolo celým duchom spojencom Západu, ale nechcelo privolávať na seba sovietske otroctvo. To bol dôvod, prečo povstanie skrachovalo, prečo sa armáda rozpadla.

Po povstaní som sa skrýval u rodičov na Detve a v Mošovciach. Osobnú skúsenosť zo zatknutia za povstania, kedy ma z rúk krvižíznivých partizánov vyslobodila len intervencia vplyvných politických a cirkevných priateľov, mi stačila, aby som vedel, čo Slovensko môže po vojne očakávať.''

Povojnové pokusy zaistiť Slovákom ako národu i ako jednotlivcom aké-také právo po slovensky dýchať, vychádzali na zmar pre arogantnosť víťazov. Kružliakova účasť na politickom legalizovaní slovenských katolíkov patrí, ako on hovorí, ''k mojim najhrdejším činom v rámci generácie katolíckych intelektuálov''. Za tento hrdý čin pravda Kružliak draho platil žalárom, bitkami a terorom. Bližší popis tohto obdobia Kružliak ilustruje pohľadom cez osobnú prizmu, takto:

''Hneď, len čo sa ako-tak stabilizovali pomery v Bratislave, slovenskí katolícki intelektuáli, ktorých nemohli obviniť z kolaborácie, sa dali dokopy a snažili sa vyvíjať vlastnú politickú aktivitu. Mnohí sme sa na vlastnú päsť usilovali nadviazať kontakty s činiteľmi povstaleckých strán, lebo tí rozhodovali o všetkom. Bohužiaľ, aj u demokratov aj u komunistov bola naprostá neochota povoliť na Slovensku kresťanskú stranu. Videli v tom obnovu ľudáctva, politického katolicizmu a toho sa obe strany báli. To viedlo

potom k voleniu menšieho zla, známej taktiky slovenskej politiky za vojny, a k dohode s Demokratickou stranou. Cvinček, Kempný, Bugár, Obtulovič, Čarnogurský, Staško, Franek, Filo, Špánik a iní stali sa predstaviteľmi slovenských katolíkov v Demokratickej strane. K nim sa pridali hneď aj predstavitelia Strany slovenskej jednoty na odtrhnutom území v Maďarsku, E. Böhm a S. Blaško. Katolícka reprezentácia získala takto váhu a vzbudzovala nádeje.

V tejto situácii som pracoval v redakcii Národných novín. Po dohode s predstaviteľmi Demokratickej strany viedol som za katolícku skupinu volebnú kampaň Demokratickej strany. Vtedy som videl, ako bolo Slovensko na našej strane. Keby bola mala Demokratická strana viac gurážu a priebojnosti, mohli voľby ešte lepšie dopadnúť v jej prospech.

Po voľbách som prešiel na povereníctvo výživy, kde ma povereník Filo spravil šéfom svojho kabinetu. Tam som pracoval až do zatknutia v septembri 1947.

Pri výsluchu som sa dozvedel, že som vlastne zatknutý za to, že demokrati vyhrali voľby a že my sme im k tomu najviac pomohli. Bez pomoci katolíkov (biskupov, kňazstva a študentov) by Slováci hlasovali bielymi lístkami. A to nebol prejav politickej vôle, ale prejav deštrukcie, čo k ničomu nemohlo viesť. Okrem toho mi pri výsluchu vyčítali, že som odmietol výzvu komunistického činiteľa Šefránka a nechcel som prevziať vedúcu úlohu v komunistickej tlači. Na pomstu kriminálom to stačilo.

Pri vyšetrovaní som zažil brutálne metódy bitia, osvetľovania hlavy silnými žiarovkami, nedovolenia spať celé týždne a iné tortúry, ktoré mali človeka fyzicky úplne zničiť. A to bolo ešte pred prevzatím moci komunistami vo februári 1948. Tieto metódy sa pri policajnom vyšetrovaní uplatňovali po celé tri roky 1945-1947.

Zvláštnou zhodou okolností som sa potom dostal na slobodu až do súdneho procesu. Musel som sa hlásiť pravidelne na polícii. Tento čas som využil na prípravu úteku za hranice. Pritom som pracoval ako podradná kancelárska sila v obchodnej spoločnosti Svojchémia. Na Silvestra 1949 som prešiel cez hranice do Rakúska, kde som sa prihlásil u Američanov a dostal som politický azyl.''

Jeho podarený útek na západ ho pozbavil strachu o život, ale tak isto ako všetkých utečencov, zbavil ho tiež žírneho mliečia slovenského prostredia. Po príchode do exilu sa politicky priklonil k Sidorovej

skupine, organizovanej v Slovenskej národnej rade v zahraničí. Keď dr. E. Böhm založil v New Yorku Slovenské kultúrne stredisko, okamžite sa doňho prihlásil a stal sa jedným z členov redakčnej rady časopisu Rozhľady. Od r. 1954 začal spolupracovať aj s Mostom, časopisom Spolku slovenských spisovateľov a umelcov. Po stránke existenčnej sa mu podarilo nájsť pracovné miesto v Rádiu Slobodnej Európy v Mníchove, o čom podáva nasledujúce svedectvo:

"V apríli 1950 som nastúpil do Radio Free Europe v Mníchove, kde som prevzal funkciu redaktora slovenských kultúrnych programov. Vysielanie RFE do ČSR bolo organizované na princípe čsl. politického centralizmu. Hoci po povstaní malo byť spolužitie Slovákov a Čechov budované na princípe rovný s rovným, čiže na podklade federatívnom, tento princíp sa nepresadil pre slabosť slovenského partnera. A toto sa prenieslo aj do RFE. O organizácii RFE, vysielania do ČSR, rozhodovali Česi. Tí na vedúce miesto na slovenskej strane postavili M. Múdreho a M. Kvetku, zástancov jednotného vysielania, kde sa mieša český a slovenský program. Že to odporuje princípu rovnoprávnosti národov, že to popiera identitu národa a jeho kultúrnu samostatnosť, to ich nezaujímalo. Preto sa slovenskí katolícki zamestnanci odhodlali konať. Už roku 1952 podali prvé memorandum za slovenské vysielanie v RFE. A potom nasledovali ďalšie. RFE je ukážkou českého politického krátkozraku, ich neschopnosti chápať politickú realitu národa. RFE stalo sa tak bojiskom naťahovaní a sporov medzi Slovákmi a Čechmi, a čo je najsmutnejšie,aj medzi Slovákmi samými. Keď raz budú publikované všetky materiály o pomeroch čsl. oddelení RFE, to bude smutná kapitola exilu. Za tejto neutešenej situácie som sa snažil vybudovať si aspoň kultúrnu redakciu slovenských programov tak, že mi do toho Česi nezasahovali. A slovenské zásahy, menovite S. Belluša, ktorý sa stal slovenským šéfom zásluhou Peroutkovou, boli pod kultúrnu úroveň. No v kultúrnom programe sa dalo driblovať a vedel som v podstate presadiť všetko, čo som chcel vysielať.

Na tieto programy prichádzala z domu aj dobrá reakcia. Počiatkom roku 1980 som odišiel do penzie."

Kružliakova publicistická činnosť je priširoká na to, aby sa dala celá indexovať. Povedľa stoviek článkov úvah, esejí, recenzií a kritík, napísal množstvo básní a pár noviel, ktoré všetky dosvedčujú jeho širokú kultúrnu paletu znalosti a postihu. Kedykoľvek som sa

dopytoval, ktorý epitet ho najvýraznejšie vystihol, či publicistu, či literáta, či literárneho kritika, alebo básnika atď., on mi na to napísal, že – ja nie som vyslovene literát, ale neviem, či v našej generácii je ešte niekto, kto by ako novinár bol napísal viac. Nuž, ostaňme pritom, hoci viem, že najvitálnejším jeho záujmom vždy bola politika. Koniec-koncov diskusie s ním vždy vedú k tejto téme. Je vyznavačom európskej jednoty a duchovnej prevahy vo svete, z čoho uzatvára povinnosť stavať Európu na princípoch spravodlivosti, rovnoprávnosti a užšej kultúrnej a politickej spolupráce. Zaoberá sa myšlienkou európskej federácie, lebo ako hovorí, Česko-Slovensko je pre neho málo, aj keby to bola ideálna konfederácia. Kritizuje čechoslovakizmus Čechov i Slovákov, považuje ho za urážku slovenského národa a jeho identity. Stavia sa za angažovanosť kresťanských aktivistov, ktorých považuje za jediných a najspoľahlivejších odporcov násilia teroru, pritom najbližšie k rehabilitácii mravných a demokratických zásad budúcnosti. Verí, že ľudské osudy neriadi len moc, len zbrane, len peniaze, ale že tu pôsobí aj nevyspytateľná sila ducha, tej tajomnej Božej vôle, ktorá nedá ľudstvu zahynúť.

Všetky tieto myšlienky ochotne uplatňoval v rámci svojho pôsobenia v Svetovom kongrese Slovákov, kde od jeho začiatku r. 1970 hral významnú úlohu. Bol neúnavným iniciátorom mnohých už uplatnených návrhov a myšlienok, zakotvených v kongresových deklaráciách a rezolúciách. Uvediem z nich len niekoľko: V r. 1972 počas zasadania SKS v Mníchove navrhol udeľovanie Národnej ceny. Myšlienka sa ujala a dnes ju dostal aj on k svojej 70-ke.

Myšlienka usporiadať kultúrne akadémie počas zasadania gen. zhromaždenia SKS, ako ju formuloval tiež v Mníchove v r. 1972, sa ujala a od tých čias sa praktizuje. Tak isto navrhol v r. 1972 spolu s dr. Špetkom prípravu a vydanie biografického slovníka "Slováci vo svete".

Aj tu bola Kružliakova myšlienka – podávať na zasadaní gen. zhromaždenia SKS správu "o stave národa", t. j. ako vyzerá v danej dobe Slovensko.

Z iniciatívy Kružliaka bol prijatý návrh na usporiadanie zjazdov slovenskej mladej generácie v zahraničí. Myšlienka sa ujala.

Usporiadal konferenciu "Mier v slobode pre Európu" v r. 1983 v Mníchove s mimoriadnym medzinárodným ohlasom. Tak isto pred-

tým, v r. 1980, spolupripravil sympózium na tému Česi a Slováci v rámci Opus Bonum v Nemecku.

V r. 1981 sa zúčastnil na veľkom medzinárodnom sympóziu v Ríme, vo Vatikáne, na tému Kresťanské korene európskych národov.

V oblasti duchovednej činnosti možno Kružliakovi pripísať účasť na desiatkach akcií, ktoré sú okrasou slovenskej činnosti v zahraničí: novinárska činnosť, propagácia myšlienky bratských vzťahov s Poliakmi, Čechmi. Tu treba tiež pripomenúť jeho záslužnú pomoc pri zostavení zborníka Cyril a Metod u Slovákov a zredigovanie knižného vydania prednášok Medzinárodnej konferencie "Mier v slobode – pre Európu", ktorá publikácia vyšla v r. 1984 v nemčine.

Vzdávam sa vypočítavania jeho zásluh v oblasti štúdia maďarsko-slovenských vzťahov a jeho tlačovú angažovanosť v rámci Európskeho parlamentu.

V jednom z listov mi napísal svoje duchovné vyznanie, akýsi mravný i politický testament. Týmto citátom z listu zakončím svoju zdravicu priateľovi. "Celý život som bol a zostanem Slovákom, demokratom, tolerantným humanistom a zaprisahaným Európanom. Nenávidel som bezprávie, útlak, krivdu, či už sociálnu alebo národnú i politickú. Doma sme bojovali za autonómiu, čiže rovnoprávnosť Slovákov a Čechov, ktorú by sme vari boli dosiahli, keby Hitler roku 1938 nebol chcel mať inú politickú mapu Strednej Európy. Hitlerom začala prvá časť európskej tragédie. Komunizmus nám priniesol druhú časť tejto tragédie. Jej obeťami sme aj my. Máme síce slobodu, ale stratili sme vlasť, domov. Možno sa domov už nik nevráti. Ale aj pre ten prípad musíme zanechať po sebe ideu, že sme boli schopní myslieť, že sme žili pre idey."

KRÁTKY ŽIVOTOPIS A BIBLIOGRAFIA

Imrich Kružliak sa narodil dňa 8. dec. 1914 v Detve, na piešťanských lazoch, kde aj vychodil 5 tried ľudovej školy. Strednú školu skončil v Kláštore pod Znievom.Vysokoškolské štúdium absolvoval na Filozofickej fakulte univerzity Komenského v Bratislave. Študoval dejiny, slavistiku a sociológiu. Univerzitné štúdiá zakončil doktorátom v r. 1940. Dizertačná práca "Vznik a vývoj kresťanstva

do milánskeho ediktu" bola prijatá ako zavŕšenie jeho mimoriadne úspešných štúdií, ktoré mali byť honorované slávnostnou promóciou, summis auspiciis. Túto česť Imrich Kružliak odmietol.

Už od jari 1938 pracoval v Slovenskej lige v Bratislave ako redaktor mesačníka Slovenská liga. V r. 1941 na návrh dr. Sokola, predsedu Slovenského snemu, bol menovaný šéfom tlače a v tejto funkcii ostal do r. 1943. Po r. 1943 sa vrátil do Slovenskej ligy ako generálny tajomník a po bombardovaní Bratislavy vysťahoval Slovenskú ligu a jej archív v r. 1944 do Mošoviec. Tam ho zastihlo povstanie, v ktorom sa účastnil ako redaktor Bojovníka a neskôr Národných novín. Po povstaní sa skrýval u rodičov a po porážke Nemcov, pokračoval v práci redaktora Národných novín v Bratislave.

V rokoch 1945-1946 sa Kružliak účastnil všetkých politických akcií katolíkov, ktoré akcie viedli nielen k diskusiám medzi katolíckou hierarchiou a Demokratickou stranou, ale tiež medzi blokom katolíckej inteligencie a občianskymi stranami Č-SR. Spolupôsobil pri vytváraní dohody medzi katolíkmi a evanjelikmi v r. 1946, pripravoval volebnú kampaň pre katolícke krídlo Demokratickej strany a následne znášal všetky hrôzy, ktoré komunisti inscenovali pre katolíckych intelektuálov v r. 1947.

Po zavretí v r. 1947 policajnými orgánmi bol Kružliak trýznený, bitý, za to, že pomáhal k víťazstvu Demokratickej strany. Po dlhomesačnom vyšetrovaní bol na zákrok vplyvných priateľov prepustený na slobodu a v r. 1949 na Silvestra utiekol ilegálne do Rakúska. Odtiaľ sa dostal v apríli r. 1950 do Rádia Slobodnej Európy, kde ostal až do roku 1980, kedy odišiel na penziu.

Publikácie:

Modlitby v putách; básne z komunistických žalárov. Mníchov, 1955.

Podaj nám ruku, Európa. Preklady z maďarskej, poľskej a ruskej poézie odmäku. Mníchov, 1959.

Rekviem za maliara. Zborník na počesť Martina Benku, 1888-1971. Cambridge, Ontario, 1972.

Piesne a smútky; básne. Rím, 1974.

Živé stopy. Eseje. Cambridge, Ontario, 1975.

Frieden in Freiheit für Europa. Red., Mníchov, 1984.

Články a úvahy:

Písomné a výtvarné prejavy cyrilo-metodského kultu u Slovákov. *Most,* roč. 10, čís. 1-4, 1963.

A hundred years of Matica slovenská. *Slovakia,* roč. 13. marec, 1863-1963.

Spev medzi vlnami. K päťdesiatke básnika Mikuláša Šprinca. *Most,* roč. 11, čís. 3-4, 1964.

Ľudovít Štúr. Na 150. výročie narodenia *Most,* roč. 12, čís. 3-4, 1965.

Slovenské cyrilo-metodské akcie v jubilejnom roku 1963-64. *Most,* roč. 12, čís. 1/2-3/4, 1965.

Najstaršie univerzity na Slovensku. *Literárny Almanach Slováka v Amerike,* 1966.

Štúrova koncepcia samostatnosti Slováka. *Literárny Almanach Slováka v Amerike,* 1969.

Storočnica znievskeho gymnázia. *Literárny Almanach Slováka v Amerike,* 1969.

Domov bol jeho vesmírom. Na desiate výročie smrti J. C. Hronského. *Most,* roč. 17, čís. 1-2, 1970.

Akí sme. Poznámky k psychológii a politike oneskoreného národa. *Bulletin SKS,* 1971, čís. 4/5.

Za Tidom Gašparom. *Most,* roč. 19, čís. 3/4, 1972.

Orientačné prúdy slovenskej kultúry v povojnových rokoch 1945-1948. *Literárny Almanach Slováka v Amerike,* 1972.

Básnik národa. Na sedemdesiatku A. Žarnova. *Most,* roč. 20, čís. 3/4, 1973.

Kultúrne Slovensko. *Most,* roč. 21, čís. 1/2, 1974.

Nový osud Matice. Literárny Almanach Slováka v Amerike, 1973. *Most,* roč. 21, čís. 3/4, 1974.

Valentín Beniak. Vrchol modernej slovenskej poézie. *Most,* roč. 22, čís. 3/4, 1975.

Merané na jednom prípade. *Most,* roč. 22, čís. 1/2, 1975.

A Quarter Century of Slovak Culture 1945-1970. In: *Slovakia in the 19th & 20th Centuries.* Toronto, SWC, 1973.

Otázka cirkevnej provincie. *Horizont 1973,* čís. 9.

Poučenie z jesene 1938. *Horizont 1973,* čís. 11.

Kraskova storočnica. *Most,* roč. 23, čís. 1/2, 1976.

Pred vstupom do roku 2000. *Horizont 1976,* čís. 1/2.

Militantné poslanie exilu. *Horizont 1976,* čís. 7/8.

Štvrťstoročie slovenskej kultúry 1945-1970. *Most,* roč. 24, čís. 3/4, 1977, roč. 25, čís. 1/2,3/4, 1978.

"Tiene na otcovskom poli." K 70. výročiu černovskej tragédie. *Horizont 1977,* čís. 9/10.

Za ľudské práva. *Horizont 1977,* čís. 7/8.
Sviatok Ľudovíta Fullu. K 75. narodeninám. *Most,* roč. 24, čís. 1/2, 1977.
Po treťom zjazde spisovateľov. *Most,* roč. 24, čís. 1/2, 1977.
Gli scrittori slovacchi e la loro produzione letteraria dopo la seconda guerra mondiale. In: *La letteratura contemporanea nell' Europa dell'Est.*Venezia, 1977.
Storočnica Milana Hodžu. *Horizont 1978,* čís. 1/2.
Desať rokov okupácie. *Horizont 1978,* čís. 7/8.
Čo viedlo k vzniku ČSR. *Horizont 1978,* čís. 9/10.
Žaloby slovenských spisovateľov. *Most,* roč. 25, čís. 3/4, 1978.
Suchoň národný a ľudský. *Most,* roč. 25, čís. 3/4, 1978.
Naša dejinná realita. *Slovak Heritage,* Detroit , Mich. 1978.
Orientative Phenomena in Slovak Literature. In: *Slovak Culture through the Centuries.*Toronto, Ont. 1979.
Slovo v osudoch človeka a národa. *Echo,* čís. 9, 1979.
Štefánik a Slovensko. *Horizont 1979,* čís. 5/6.
Nebezpečenstvá reálneho socializmu. *Most,* roč. 26, čís. 1/2, 1979.
Po stopách dejinných udalostí. *Most,* roč. 26, čís. 3/4, 1979.
Muž prvej chvíle. K 70-ke Emanuela Böhma. *Horizont 1979, čís. 1*/2.
Kresťan v dnešnom živote: spoločensko-politický rozmer. *Echo,* čís. 20, 1980.
Mládež v slovenských dejinách. *Bulletin SKS,* čís. 39, 40-42, 1980.
Hold básnikom. *Most,* roč. 27, čís. 1/2, 1980.
Historická výzva. *Horizont 1980, čís. 4.*
Európa je našou spoločnou vlasťou. *Most,* roč. 27, čís. 3/4, 1980, roč. 28, čís. 1/2, 1981.
Slováci v českých krajinách. *Horizont 1981,* čís. 5/6.
Dilongov vstup do poézie. *Most,* roč. 28, čís. 3/4, 1981.
Slovanskí patróni Európy a Slováci. *Bulletin SKS,* čís. 44, 1981.
Maďari a Slováci. *Horizont 82, čís.* 7/8.
Urbanova slovenská sága. *Most,* roč. 29, čís. 3/4, 1982.
Otázka vypovedania vojny. *Horizont 1982,* čís. 1/2.
Po Mináčovej návšteve. *Horizont 1982,* čís. 5/6.
Slováci v Maďarsku. *Horizont 1982,* čís. 11/12; *Horizont 1983,* čís. 3/4, 5/6.
Cesta k modernej slovenčine. *Most,* roč. 30, čís. 1/2, 1983.
Mier a sloboda. Od biblickej Genesis k apakolypse atómovej vojny. *Echo,* čís. 30, 1983.
Jubileum Matice – sviatok národa. *Horizont 1983, čís.* 7/8.
Máme čo povedať svetu. *Horizont 1983, čís. 11*/12.
Tvorcovia nového Slovenska. In: *The shaping of Modern Slovakia.* Cambridge, Ont., 1982.

Národ a Matica. *Most,* roč. 31, čís. 1/2, 1984.

Slovo o edícii Lýra. In: *Rozsievač perál. Zborník Gorazdovi Zvonickému.* Rím, 1973.

Nová osobnosť na slovenskej scéne. In: *Štefan Roman, človek v rozdvojenom svete.* Cambridge, Ont., 1981.

Kultúrna činnosť SKS. In: *Desať rokov činnosti SKS.* Toronto, Ont., 1981.

Prednášky:

Kultúra v službe identity národa: Slovensko-nemecký kultúrny klub Mníchov, apríl 1974.

Poprevratová slovenská literatúra a jej medzivojnové prúdenia a pohyby: Sympózium združenia priateľov Slovenska vo Švajčiarsku, Zürich, 1976.

Viedeň a Slovensko. Viedeň, december 1977.

Kultúra v živote Slovákov: Slovensko-Americké Kultúrne Stredisko v New Yorku, 1978.

Die Deutschen und ihre Nachbarn im Osten: Symposium von Adenauer – Stiftung in Einholz, sept. 1978.

Hold Slovákom v Amerike: Generálne zhromaždenie SKS, Washington, D. C. 1978.

Štefánik v živote a v dejinách národa: Slovensko-Americké Kultúrne Stredisko v New Yorku, máj 1980.

Štefánik a Slovensko: Bern, jún 1980.

Význam slovenskej samostatnosti: Mníchov, 1982.

Za Žarnovom a Urbanom: Mníchov, 1982.

Matičný 12. máj 1932 a spisovná slovenčina: Mníchov, 1983.

Für Frieden und Freiheit: Internationale Konferenz ''Frieden und Freiheit für Europa'', Mníchov, okt. 1983.

Die Völker zwischen Deutschland und Russland: Symposium von Adenauer – Stiftung ''Für Europa in Frieden und Freiheit'', Einholz, marec 1984.

Die Slowaken und ihre Nachbarn gestern und morgen: Symposium von Ackermann – Gemeinde, Stuttgart, júl 1984.

Laudácie:

Prednesené na:

Valentína Beniaka, dňa 30. júna 1973, pri udelení národnej ceny SKS.

Biskupa A. G. Grutku, dňa 28. okt. 1979, pri udelení Štefánikovej ceny Slovensko-Americkým Kultúrnym Strediskom v New Yorku.

Dr. Jozefa M. Kirschbauma pri udelení Zlatej putovnej cyrilometodskej medaily Ústredím Slovenských Katolíckych Intelektuálov, dňa 30. mája 1982 v Dullikene, vo Švajčiarsku.

Rukopisy:

Staré a nové pohľady na Rusko. 1959.
Odišiel Grandseigneur. Zborník na počesť T. J. Gašpara. 1972.
Spevy z časov nádeje. Preklady z východoeurópskych básnikov. 1975.
Slováci a ich susedia. 1978.
Sviatočné úvahy. 1980.
Štúdie, glosy a komentáre. 1980.

Noviny a časopisy, do ktorých prispieval:

Na Slovensku: Rozvoj, Gaudeamus, Slovák, Slovenská pravda, Národné noviny, Slovenský hlas, Napred, Čas, Katolícke noviny, Verbum.

V exile: Rozhľady, Most, Slovák v Amerike, Almanach Slováka v Amerike, Echo, Bulletin SKS, Horizont.

TRYZNA ZA JANKOM SILANOM

O čom ti spievať do neba, kde dýchaš a horíš v nevýslovnej Božej vyhni?
Pamätáš, pamätáš na roky v Spišskej Kapitule, kde žili sme jak dvaja, ale v láske jedno?
Oblaky tiahli nad nami a bol to predsa jas, závan ohňa, vietor lásky spoločnej.
Ó Ždiarske Vidly, Podspády, Jurgov, Javorina.
Ten čistý žblnkot Bialky, keď si ma nepoznal v striebornom žblnkotaní riečky.

Musel som sa ozvať, kto som a potom sme spolu plesali ako jedno srdce, duša jediná.
Spiežovo zvonila lásky našej hodina.
Bolo to dávno, ani sa mi veriť nechce.
No láska predsa nikdy neumiera.
Taká bola, je a bude naša viera.
Náš spev je čistý, hviezda nad ním mihotá.
Janko môj, končím, bol si číra dobrota.
Amen! Allelujou končí moja oslava.
Nech ťa slávou venčí Boh a slávou uspáva.

Š. Polakovič

ŽARNOVOVA RAPSÓDIA O SLOVENSKEJ REPUBLIKE.

Andrej Žarnov zviazal svoj osobný vnútorný život s národom od samého začiatku svojej básnickej tvorby už ako študent na gymnáziu v Trnave a sprevádzal národný proces slovenský ''od začiatku až do ostatku'' svojho života.

Z jeho duše vyvrela rapsódia o Slovenskej republike: prežíval jej zrod ako dôsledok našej minulosti. Nik ho nemusel poučovať o tom, čo bolo zrejmé pre Slovákov. Prežíval jej trvanie ako radostnú jar národa. Prežil jej pád za okolností, ktoré nemohli nenechať hlboké dojmy v jeho citlivej duši, zvlášť keď myslíme na dramatický útek z domova, ktorý nesmierne miloval. Prežíval zotročenie slovenského ducha a ako prorok vyzýval k viere v budúcnosť národa.

Budúci historik našich vnútorných dejín položí na váhu postoje nás všetkých a bude ich porovnávať s postojmi, ktoré zhustene vyjadril Žarnov slovami:

''Objali sme ťa, drahú matku,
a prisahali rozhodne
vytrvať s tebou do ostatku''.

Mám dojem, že spytovanie svedomia je na mieste, zvlášť čo sa týka toho, či sme vydržali do ostatku.

V jeho básni ''Domovina'' každý obraz, každá metafora oblieka vidiny o slovenskej minulosti a o živote národa v sprievode slova, akého málo príkladov je v našej literatúre, v podobe vulkánu, ktorý chrlí z útrob a vynáša na povrch nové a nové obsahy.

Všetky obrazy majú za cieľ vzbudiť v duši stav povedomia o národnej veľkosti slovenského štátu a cez vzbudenie tohto stavu priviesť slovenského človeka, aby sa primkol vo svojom vnútri ku kolektívnemu národnému vnútru pri pohľade na tie ''čudesá'', čo sa diali s národom silou slovenského ducha napriek nepriaznivým medzinárodným podmienkam.

Nech nikto nepovie, že báseň ''Domovina'' nie je rapsódia o

Slovenskej republike, lež o slovenskej krajine. Že Žarnov mal na mysli Slovenskú republiku to vyplýva z jasných, jednoznačných slov o jej vzniku (hlahol zvonov znel ti k sviatku) (14. marca) a o jej páde, kde vyjadruje spôsob smrti jej Prezidenta (obraz domoviny ''derie sa aj cez oprátku'').

Žarnov nemohol dať básni meno ''Slovenský štát'' alebo ''Slovenská republika'', lebo to sú pojmy politické, kým básnik zachytáva vnútro národa a dáva ho do súvisu s jeho vonkajškom. Keď Žarnov písal svoju rapsódiu, Slovenská republika už nejestvovala, ale prežíval znovu a znovu jej začiatok, prvé chvíle jej jestvovania, jej život, jej pád a nádej na jej vzkriesenie.

Ak vo všeobecnosti nie je možné celkom previesť do nebásnickej, teda prózovej reči a do slov umu rozkladajúceho to, čo je posledným obsahom, vlastným umu intuitívneho, tak v prípade metafor použitých Žarnovom na oslavu nášho života za Slovenskej republiky, je to dvojnásobne ťažko. Jeho výrazy sú akoby z krehkého krištáľa a ak ich chceš rozoberať, tak je to len za nebezpečia, že ich rozbiješ a tak stratia svoju krásu a k pochopeniu plného obsahu sa nedostaneš. Rúcho, do ktorého Žarnov obliekol Slovenskú republiku, podobá sa tkanivu tak jemnému, že keď sa ho chceš chytiť uhýba ako zjavenie.

Žarnov vystaval ''Domovinou'' Slovenskej republike katedrálu z nedostižných metafor a len cez pomalé čítanie a vnútrozorné (introspektívne) sledovanie cieľov básnika priblíži čitateľa k jadru našich dejín onoho obdobia.

A. Vznik Slovenskej republiky.

I keď Žarnov napísal pieseň o Slovenskej republike až po jej zničení, predsa sa len vracia v myšlienkach k nádherným chvíľam jej zrodu. Bolo mu ako Rúfusovi ''smutno po sviatku''.

Básnik nemohol neuviesť do súvisu zrod Slovenskej republiky s obrazom jari. A to z mnohých príčin.

V marci onoho roku cítilo sa už v Bratislave vo vzduchu predjarie.

Okrem toho od volieb do Slovenského snemu cievy odvekej slovenskej lipy nalievali sa výbušnou miazgou.

Konečne udalosť štátneho osamostatnenia je nádherná a krásna udalosť národná pre všetky národy, takže ju možno prirovnať len k nádhere jari. A či my nie sme národom?

Len kto tam nebol, nemohol cítiť predzvesť rodenia.

Nadšenie básnika nad vznikom Slovenskej republiky je ako omámenie z pohľadu na čerstvé stvorenie, ktoré vychádza z Božích rúk: žiarivé, nepoškvrnené, čisté. Tento zázrak stvorenia sa opakuje každoročne, keď silou slnečného žiarenia prebúdza sa príroda k novému životu. Aj najmenšie steblo zelenej trávy, každý zelený lístok na strome, každá skromná kvetinka na brehoch potokov, na dúbravách i lúkach, každý hýrivý oblek kvetov na ovocných stromoch je dielom vzkriesenia.

Týmto zázrakom je jar. Pre tú všetku studenú, zimravú zimu národnej minulosti, ty zázrak, Slovenská republika, ''si ako večne krásna jar'' od samého svojho počiatku.

Skryté, po stá a stá rokov nazhromažďované, v podvedomí bolestne preciťované odveké sily v duši slovenského človeka (Rázusove ''srdcia utýrané''), zohriali sa neuveriteľným náhlením a každému

''nadšením nám vzblkla tvár''.

Bledé tváre mali len tí, čo ťahali národ do cudzieho košiara proti jeho dejinnej vôli. Dejinná vôľa nie je len tá, ktorú v postupnosti vyjadrovali naši osvietenci, štúrovci, memorandisti, národniari a ľudáci, ale predovšetkým tá, ktorá kdesi v hĺbkach kolektívneho podvedomia ako žiarivý strážca skrývala zhustené odkazy, úpenia, želania národného organizmu až ku dňu jeho politického vzkriesenia.

Onoho 14. marca

''hlahol zvonov znel ti k sviatku''.

Keď sa sloboda rodila, zvony boli hlasom národného svedomia. Každý načúval, ako v rozmanitosti zvukov kolísalo sa ľudské jasanie: ''búšte srdcia utýrané'' v súhlasnom znení. Ostali naraz veľmi ďaleko časy, keď ''zvonil vrah v tú dobu Slovákovi do hrobu''. Zvony v mestách a dedinách roznášali 14. marca po celom Slovensku nielen radostnú novinu, ale ospevovali ju okrášľujúc sviatočnosť udalosti.

Andrej Žarnov musel vidieť pochodovať po Bratislave stotiny slovenských vojakov, ktorých kroky duneli odvahou tak, ako som ich

videl ja, keď jedna stotina slovenských "marinákov", bratislavského mostného práporu, chlapcov vysokých a mocných, v deň otvorenia Slovenského snemu 18. januára 1939 v rozmočenom čiernom snehu z plného hrdla volala celému svetu:

"bi a rúbaj do krve,
nebude to poprvé,
dokiaľ Slovák na Slovensku,
pánom nebude".

Žarnov prežíval v duši tvrdé kroky slovenského vojaka a naveky za celý národ zaznačil chvíle

"keď krok nám zdunel odvahou".

Bol to odvážny krok vyhlásiť štátnu samostatnosť v onom období, keď dvadsať rokov Česi dokazovali, že sa dopláca na Slovensko a keď nebezpečia rozličného druhu boli ako osídla, do ktorých mohol národ padnúť a utrpieť nesmierne škody na svojom živote. Dnes všetci sú tej mienky, že Slovenská republika zachránila nesmierne národné hodnoty každého druhu.

Slovenská národná zástava stala sa onoho dňa štátnou zástavou, pohľad na ňu budil hrdosť

"a hrdosť hnala ruky k dielu".

Bolo treba naprávať mnoho, tvoriť viac, vyrábať veľa, na každom poli ľudskej činnosti: na poliach a horách, v dielňach i továrňach, v úradoch a školách.

Mal sa urobiť koniec kľukatým politickým výmoľom a nájsť spoločnú cestu v záujme umocnenia národného života.

Bol to zázračný pokus vernosti krajine, dedine, dejinám, spečatený prísahou vytrvať pri slovenskom štáte do ostatku:

"i zavrúc dlane dohodne
objali sme ťa, drahú matku,
a prisahali rozhodne
vytrvať s tebou do ostatku".

"Dohodne" bola vyhlásená slovenská štátna samostatnosť. Pri jej kolíske boli predstavitelia všetkých politických strán, prítomní v Slovenskom sneme, i keď neskôr vo chvíľach dejinných mrákav niektorí začali pochybovať, váhať, obzerať sa po zaistení osobných i skupinových pozícií a hľadať zradné východiská.

B. Jej trvanie.

Boli niektorí, ktorí predpovedali Slovenskej republike krátkodobý zánik. Počítali jej trvanie najprv na týždne, potom na mesiace, ale napriek všetkým predpokladom

> "sme išli jar čo jar,
> sme išli rok čo rok".

A zase sa len Žarnov vracia k obrazom jari: jarného a mladistvého nadšenia, aby vymaľoval klokotanie slovenského života vo vlastnom štáte.

Jeho zobrazenie prevádza básnik vo dvoch fázach.

V prvej fáze zaznačuje začiatok samostatnosti a v druhej jej zápasy a ťažkosti.

Za tým účelom v prvej fáze siaha k prirovnaniu čistého jarného ovzdušia rána

> "a tak sme šli jar čo jar,
> tak jak sa kvetmi vánok vznáša,
> ako sa dvíha úsvit z pár"

Isteže kvetmi vánok sa nevznáša: v obyčajnej reči nik sa tak nevyjadrí. A predsa tento obraz má hlboký význam: predvádza nám pred vnútorný zrak prvé chvíle samostatnosti.

"Ako sa dvíha úsvit z pár": z "hmiel na úsvite"sa vynorila národu veľká skutočnosť štátnej samostatnosti. Hmly nedávnych dejín ostali vzadu a úsvit sa premenil na "zore nad Kriváňom" (Rázus).

V ďalšej fáze zaznačuje účasť mládeže na živote vlastného štátu:

“v tebe vrela mladosť naša,
živúca miazga jarných túh,
nepokoj krvi po rozkvete,
závratných výškach čare dúh,
navretých klasoch v plodnom lete”.

Mládež, tá “nositeľka rána”, bola pri zrode slovenského štátu celým svojím nadšením. “Vrela”. Mládež nebola ľahostajná. Veď ona posúvala naše dejiny dopredu v posledných rokoch. Ľudácke heslo z čias Uhorska “Za tú našu slovenčinu” doplnil Kirschbaum heslom “Na Slovensku po slovensky”, keď rečnil pod Štúrovou doskou na Michalskej ulici v r. 1937. Mládež dala svojmu štátu k dispozícii všetky svoje potenciálne energie. V samostatnosti videla možnosť uskutočnenie svojich snov o duchovnej veľkosti svojho národa, pre ktorý chcela vybudovať primeranú vlasť. Slovenská mládež bola vedená “miazgou jarných túh”, cítila “nepokoj krvi po rozkvete” bez hraníc, snívala o “závratných výškach”, “čare dúh”, lietajúc vysoko pod nebom ako každá zdravá mládež zdravého národa a predciťujúc ovocie svojej práce “v navretých klasoch v plnom lete”. Nebolo miesta pre pochybnosti tam, kde národ volal k práci, podnikaniu, zápasu a obetiam:

“A tak sme hnali kolesá
cez mrak a blesk i cestu vratkú
a stvárňovali čudesá,
do vyhne lejúc mladosť sladkú.”

Silou mladosti vypočinutého národa a jeho mládeže rozhýbali sa kolesá štátneho aparátu. Sila mladosti durila dopredu napriek “mraku a bleskom” a napriek vratkej ceste, ktorá brzdila rozbeh po Salzburgu zásahmi zvonku.

Neuhasol oheň mladého nadšenia ani na chvíľu v slovenskom štáte, ktorý hnaný odvekou prasilou “stvárňoval čudesá”, preukazoval výsledky, ktoré napĺňali údivom cudzincov, čo prichádzali na návštevy Slovenska. Očarený samostatnosťou celý národ hodil do vyhne všetko, čo mal na majetkoch, snubných prsteňoch a čo mal na vnútornej sile, prýštiacej z jeho vnútornej pravdy, ktorá bola v ňom, len o nej dobre nevedel a ju ani dobre nepoznal práve tak, ako o

človekovi nás učil Sokrates, že človek má v sebe celú pravdu, len ju treba vyniesť na povrch.

Veru ''čudesá'' sa diali na Slovensku a boli dennou vecou v prvých rokoch Slovenskej republiky.

> ''A tak sme šli rok čo rok
> s hlbokým vdychom do priedušok'',

naberajúc dychom sily ako bežec, ktorý má preskočiť vysokú prekážku.

A prekážok bolo nebodaj dosť a dosť, ak nie veľa. Ale napriek tomu

> ''ohnivou piesňou zunel krok
> po križovatkách ťažkých skúšok''.

Národ sa nedal vo svojej jednoduchej, kľudnej, vyrovnanej zanovitosti. Tak ako žil a mrel cez dlhé staročia nesúc dopredu svoju pravdu, silnú ako večnosť, tak platnú ako Boží zákon, za Slovenskej republiky tak isto kľudne a vyrovnane pracovali slovenské umy a slovenské ruky. V tých ťažkých skúškach

> ''prudká sila vzopätia
> oblúkom hnala do úžasu
> prešvihnúť mŕtve stoletia
> pre tvoju večne jarnú krásu''.

Za šesť rokov preskočili sme veky, dozrejúc silou vnútornej pravdy, ktorú národ cítil ako svoju nehnuteľnú zakladňu a prinesúc pre seba samých dôkaz vlastnej sebestačnosti ako štát.

> ''I pevnela si ako tvŕdz
> a pružila sa do zveľatku,
> živená krvou smelých sŕdc
> a večnou vierou v rodnú matku.''

V duši národa vyrástlo také štátne povedomie, že už nik nikdy túto pevnosť nedobyje, i keby musel národ ešte mnoho (dnes nevieme,

koľko) trpieť na trasovisku stredoeurópskych dejín: vnútro národa je posilnené povedomím štátnej schopnosti, výsledok to skúšok, tvárou ku ktorým bol národ postavený za Slovenskej republiky a pri ktorých výtečne obstál. Dr. Tiso v Kremsmünsteri hovoril Čulenovi o tomto vzhľade a význame Slovenskej republiky. Vidina básnika: tvŕdz, upevnená v samých základoch a národná bytosť vzpružená do zveľatku. To je výsledok živenia sa na krvi smelých nebojácnych sŕdc. Národ sa obohatil o skúsenosti, ktoré mu chýbali a ktoré boli priložené k jeho vnútorným základom a zachované v jeho kolektívnej pamäti naveky.

C. Jej zánik.

Katedrála, ''chrám slovenského ducha, ako nazval Slovenskú republiku jej veľký prezident dr. Tiso, stala sa obeťou násilia:

> ''I hnal sa víchor útočný
> i švihol mráz a tvoje čary
> zahalil prápor smútočný,
> prelestnú krásu našej jari.''

O tej víchrici, v ktorej zahynula Slovenská republika, sa už veľa napísalo, ale čo je viac ako napísané slovo dejepiscov a politikov, to je vnútorný kolektívny zážitok celého národa, štátnu zástavu vymenil prápor smútočný, smútok sa zmocnil celej krajiny. O tom urputne mlčia dejiny. Aspoň nateraz. Nádhera a krása slovenskej štátnej jari bola povalená do blata a jej tvár pošliapaná a znetvorená do nepoznania. Obžalobný spis proti prezidentovi dr. Tisovi obsahoval vyše sto obvinení zo zločinov, za každý z ktorých si zasluhuje smrť. Dôsledky sa zaryli aj do iných nositeľov slovenskej štátnej myšlienky:

> ''bolesť sa vryla do vrások
> v temniciach striebriac bujné vlasy''.

Víchrom ošarpaný strom stane sa starcom: pri ňom sa zastaví svedok víchrice, pozerá na polámané haluze a postŕhané lístie a sa pýta: Prečo toto nezmyselné znivočenie krásy v ''nadšením vzblklych tvárach''?

Do väzení a koncentrákov putovali desaťtisíce mladých ľudí, ktorých bujné vlasy zošediveli pre ukrutnosti, popáchané na vyznavačoch národného sebauskutočňovania. Ich tváre ostali navždy poznačené vráskami ako symbol pokorenej domoviny.

Ale ani bolesť ani utrpenie, zabíjanie bez súdov, odstreľovanie slovenských dôstojníkov verných prísahe Slovenskej republike, a ani oprátka šibenice, na ktorej odvisol hlavný svedok slovenskej národnej pravdy, nemohli vykynožiť "svätý" obraz slovenskej štátnej samobytnosti, ba boli jej dôkazom a mocným sprítomňovaním napriek krutým bolestiam:

"Ale tvoj svätý obrázok
o jari spieval večnej krásy,
prehlušiac pušiek otvory
a derúc sa aj cez oprátku."

Obraz Slovenskej republiky nik a nič nemohlo vykynožiť z duše národa.

Darmo si to namýšľal pán pražského hradu. Ani on to nedosiahol svojím dielom pomsty, ktorá obnažila a ukázala v plnom svetle pravú tvár neľudskosti, stotožnenú s tvárou ducha zla. Dosiahol pravý opak: upevnil slovenskú vôľu po štátnej samostatnosti a to do takej miery, že komunista Gosiorovský mohol povedať: "My máme len jeden problém, a ten je, ako sa s vami rozísť".

To bol podľa V. Beniaka "čas pušiek, dýk a náreku, v ktorom bol básnik nepotrebný a človek cudzí človeku".

D. Viera v budúcnosť.

"Nad Slovenskom zazorí
tak ako vtedy, na počiatku."

Tým počiatkom bol nezabudnuteľný 14. marec 1939. Básnik si je istý, že "zore nad Kriváňom" (Rázus) zase budú radostnou skutočnosťou slovenského života.

Napriek všetkému, čoho bolo Slovensko svedkom a javiskom od pádu Slovenskej republiky, obdivuhodné sú a temer chvíľami až silné výrazy (ako napr. "preto si hvízdam radostne"), ktorými Žarnov

vyjadruje svoju vieru v budúcnosť národa.

''Preto si hvízdam radostne,
keď puká ľad a jar sa blíži.''

Každoročne, keď sa ľady na potokoch praskajú ako predzvesť jari, básnik je doma v Bratislave ako za onoho predjaria, keď Slovenská republika sa zrodila. Básnik prežíva znovu a znovu veľkosť tých dejinných chvíľ. Prečo? Lebo jednoducho nemôže zabudnúť na najdôležitejšie chvíle slovenských novodobých dejín, nech ich akokoľvek chcú niektorí prekrúcať a zatláčať do bezvýznamnosti, ba niektorí opovážlivci do oblasti národnej hanby. Ako hlboko sme padli!

Pre básnika-proroka jar a Slovenská republika sú dva pojmy súvzťažné, jeden na druhý viazané, bo

''každou jarou slávnostne,
tak ako Jeho na tom kríži,
vidím ju lámať okovy,
víťazne vstávať z útrob zmaru
a pukať pancier kôrový
a pod ním klíčiť z hlbín varu
tú neskonalosť odvekú,
ohnivo ducha do poriadku,
čo káže dúfať človeku
od počiatku až do ostatku''.

Štrnásteho marca naša domovina polámala okovy, ktorými bola sputnaná cez staročia. Víťazne povstala k životu, keď pod pancierom dejinnej kôry vyklíčila naša ''neskonalosť odveká''. Pod kôrou vekov v našich hĺbkach vrel v nás život, ktorý sa nikdy nevyhasil, bol vždy prítomný, tak ako je oheň vo vulkánoch ľadovcami prikrytých. Naša ''neskonalosť odveká'' to je naša slovenskosť, bytostná skutočnosť od vekov, ''ohnivo ducha'' svojstojné, ktoré nám ako národu prikazuje ako vždy v minulosti, tak aj dnes ''káže dúfať od počiatku až do ostatku''.

Náš národ je neskonalá odveká skutočnosť, ktorá bola, je a bude takou, kým národ nestratí sebavedomie a sebadôveru.

E. Stotožnenie sa s ideou štátu.

Naše osobné bytosti a naša národná bytosť sú tak úzko späté a zrastené "s najkrajšou jarou našich jarí", že "nemožno si odmyslieť slovenský národ od slovenského štátu a slovenský štát od slovenského národa" (Š. Polakovič, Slovenské národné vyznanie; 2,8). Žarnov vyjadruje tieto väzby bytostného preniknutia výrazom "sme zrástli s najkrajšou jarou našich jarí". Národ, to sme my, každý z nás.

"Hľa, tak sme zrástli naveky
s najkrajšou jarou našich jari."

A zase príde čas, keď

"v piesne sa zmenia náreky
a vytekajú spod fujary
do nových čias a nových krás."

To sa stane vtedy, keď vláda vecí národa vráti sa zase do jeho rúk a namiesto nárekov bude zase národ jasať piesňami nad nadobudnutou slobodou cez oživotvorenie slovenskej štátnej samostatnosti.

To všetko raz príde, ako už Hviezdoslav to národu predpovedal:

"Hej, príde! ako po zármutku ples,
po noci úsvit, slnko po mrákave,
po zime bledej jarných krasot smes,
jak po chorobe prežiadúcno zdravie."

Tú istú nezlomnú vieru v budúcnosť prejavuje básnik Ján Okáľ v posledných nádherných metaforách svojej "Kroniky o dejstvovaní, sláve a ponížení Slovákov" (vydal ju spolu s dr. Jozefom Cincíkom v Chicagu, 1954):

"Mládniky pustí lipa búrkou načatá,
zakvitne život utajený v koreni,
zašumí lístie, zašveholia vtáčatá,
a pominie sa chladná vláda Moreny.

Mocnejší smrti, život večne ostáva,
zvíria sa svieže vody v starom prameni,
na spálenisku zazelenie otava,
a mocným krídlom švihne orol ranený."

Aj Žarnov vidí "nový hlas, nový jas", národ nesputnaný, "bez reťazí", ktorými je škrtený od chvíle, keď stratil vlastnú štátnosť, hoci predvída, že sa to stane (a berie to ako zrejmosť),

"keď vek nás k hrobu zrazí."

Žarnov zomrel a neuvidel znovuzrodenie slovenskej štátnosti, ale hlas jeho je ďalej prítomný medzi nami a zostane v národe, kým tento trvať bude.

Len jedno je jeho želanie, aby jasot a ples

"vyznával mocne, bez reťazí
ten odkaz hrdý, horúci:
za česť a slávu, rodnú matku,
s prísažnou rukou na srdci,
tak ako my raz, do ostatku."

Jeho vrúcny odkaz národu a jeho mládeži je zostať verným rodnej domovine, tak ako bolo verné naše pokolenie ("tak ako my raz") myšlienke slovenskej štátnej samostatnosti s prísažnou rukou na srdci do ostatku.

Domnievam sa, že pri týchto myšlienkach zneli Žarnovovi slová jednej z revolučných piesní, ktoré sa rodili pri vzniku Slovenskej republiky:

"Za slávu pradedov
za otcov reč,
nesieme vrahovi,
oheň a meč",

tak ako ju spievali pochodujúci mostári pri dunení krokov na kamennej dlažbe bratislavských ulíc.

Nech budúce slovenské pokolenia splnia tento básnikov odkaz

‘‘s prísažnou rukou na srdci
tak ako my raz, do ostatku.’’

F. Doslov.

Vidiny našich básnikov o Slovenskej republike ešte nemohli nájsť hudobné vyjadrenie. V zahraničí nežije nám ani jeden z veľkých hudobných skladateľov a z domácich tvorcov hudby ani jeden sa neopováži vyspievať hudbou ani rapsódiu Žarnovovu ani vidiny Beniakove ani ‘‘Odkaz’’, to prenádherné volanie štyroch veľkých exulantských básnikov Strmeňa, Dilonga, Šprinca a Okáľa.

Príde však, lebo prísť musí, čas, kedy náš duch hudby, prítomný v našich bohatých piesňach od vekov, bude nadchnutý nádhernými obrazmi Žarnova a dá im také vyjadrenie, že sa toto priradí k veľdielam svetovej hudby ako Sibeliusova ‘‘Finlandia’’ alebo Lizstove maďarské rapsódie. Tým sme si povinní sebe samým.

Považujem za potrebné pripojiť text Žarnovovej veľpiesne o Slovenskej republike ‘‘Domovina’’, aby láskavý čitateľ mohol znovu a znovu zopakovať si krásy tejto nesmrteľnej slovenskej rapsódie.

Andrej Žarnov

DOMOVINA

Si ako večne krásna jar,
ako si bola na počiatku,
keď nadšením nám vzblíkla tvár
a hlahol zvonov znel ti k sviatku,
keď krok nám zdunel odvahou
a hrdosť hnala ruky k dielu
do hôr a polí s rozvahou
sformovať z bludísk cestu k cieľu,
i zovrúc dlane dohodne,
objali sme ťa drahú matku,
a prisahali rozhodne
vytrvať s tebou do ostatku.

A tak sme išli jar čo jar,
tak jak sa kvetmi vánok vznáša,
ako sa dvíha úsvit z pár,
a v tebe vrela mladosť naša,
živúca miazga jarných túh,
nepokoj krvi po rozkvete,
závratných výškach, čare dúh,
navretých klasov v plodnom lete,
a tak sme hnali kolesá
cez mrak a blesk i cestu vratkú
a stvárňovali čudesá,
do vyhne lejúc mladosť sladkú.

I hnal sa víchor útočný
i švihol mráz a tvoje čary
zahalil prápor smútočný,
prelestnú krásu našej jari,
bolesť sa vryla do vrások,
v temniciach striebriac bujné vlasy,
ale tvoj svätý obrázok
o jari spieval večnej krásy,
prehlušiac pušiek otvory
a derúc sa aj cez oprátku,
že nad Slovenskom zazorí,
tak ako vtedy, na počiatku.

Preto si hvízdam radostne,
keď puká ľad a jar sa blíži,
bo každou jarou slávnostne,
tak ako Jeho na tom kríži,
vidím ju lámať okovy,
víťazne vstávať z útrob zmaru
a pukať pancier kôrový
a pod ním klíčiť z hlbín varu
tú neskonalosť odvekú,
ohnivo dúcha do poriadku,
čo káže dúfať človeku
od počiatku až do ostatku.

Imrich Kružliak

NÁROD A MATICA (II)

Likvidácia Matice slovenskej (1875) nespôsobila len otras v národnom vedomí slovenskej inteligencie, ale táto rafinovaná akcia, namierená na duchovné základy slovenského národa vyvolala aj rozhorčený odpor v širokých vrstvách slovenského ľudu. Nemožno zabúdať, že národ, ktorý v rokoch memoranda (1861) a založenia Matice (1863) prejavil toľko nadšenia, obetavosti a vlasteneckého uvedomeniu,tu žil ďalej. Tých 5000 ľudí, ktorí 4. augusta 1863 prišli na zakladajúce zhromaždenie Matice slovenskej do Turč. sv. Martina, to bol impozantný počet, obzvlášť na tie časy, ktorý ukazoval, ako zmýšľa tento národ a ako chce žiť. Okrem toho Maticu podporovali nielen jednotlivci, ale aj kolektívy, celé obce. Ak Matica mala na začiatku okolo 3000 pravidelných podporovateľov, v roku jej likvidácie sa ich počet zvýšil na viac ako 9000. Tieto čísla odkrývajú duchovnú infraštruktúru slovenskej spoločnosti a ukazujú, že národ mal hlbokú vieru v sebe a že jeho sila spočívala v spolupatričnosti ľudu a národnej inteligencie.

Slováci prežívali s Maticou nielen roky nádeje, ale aj roky sklamania. Likvidáciou Matice Maďari ukázali, že sú geniálnymi škodcami vlastného štátu. V politickej pýche, takej cudzej európskej tradícii, arogantne siahali na najelementárnejšie práva nemaďarských národov, ktoré proti ich vôli mocensky držali v uhorskom štátnom područí. Tým sa najviac odklonili od koncepcie zakladateľa uhorského štátu sv. Štefana, ktorý žiadal rešpektovať práva a reč všetkých obyvateľov krajiny, to znamená všetkých národov.

Ak uhorský minister vnútra v nariadení zo 6. apríla 1875 hovorí, že spolok Matica slovenská ''aj činnosť politického významu konal'', že svoju literárnu činnosť v protivlasteneckom smere demoštratívne upotrebil'' a že ''sa majetok spolku nie v zmysle stanov, ale neporiadne a nedbanlive spravoval'', tak klamal seba, Maďarov a svet. Podľa jeho tvrdení vraj ''v záujme uhorského štátu, ako i vzhľadom na povinné zachránenie práv účastinárov nariadil ihneď zastaviť ďalšiu činnosť spolku Matice slovenskej''.

Likvidácia Matice slovenskej neznamenala len zničenie jedinej celonárodnej slovenskej kultúrnej inštitúcie, ale mala zastrašiť vôľu

Slovákov národne žiť, kultúrne tvoriť a pestovať svoju národnú identitu. Maďari po zatvorení Matice nezhabali len jej finančný majetok, získaný grajciarovými zbierkami, ale aj jej budovu a všetky matičné zbierky (archív, rukopisy, dokumenty, korešpodenciu). Tieto boli najprv úradne zapečatené v budove Matice, niektoré boli r. 1902 prenesené do Nitry a iné roku 1907 do Budapešti. J. Vlček, ktorý r. 1896 smel pre "študijné ciele" prezrieť zabavené zbierky, zistil, že rôzne materiály si ľudia po zákaze Matice poodnášali domov a ukrývali ich. Niektoré sa zas dostali do zbierok Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Z maďarského zabavenia sa dostávali zhabané zbierky, medzi nimi aj pôvodné matičné Stanovy v ručne vyšívanom obale, do vlastníctva Slovákov až po národnom oslobodení 1918. Niektoré veci sa vrátili do rúk Slovákov roku 1923, ale väčšina až po dlhých vyjednávaniach r. 1941/42, po dohode, ktorú menom Matice slovenskej s predstaviteľmi Szechényiho krajinskej knižnice v Budapešti uzavrel A. A. Baník. Mnohé písomné materiály, ako aj literárne zbierky a umelecké predmety zo Slovenska zostávajú v Maďarsku dosiaľ.

Myšlienka Matice sa zo slovenského života nestratila ani po jej likvidácii. Tisíce slovenských ľudí žili s ideou Matice ako odkazom veľkých otcov a čakali na deň, keď si ju obnovia ako symbol slovenského národného života a symbol slovenskej jednoty. A ako odčinenie národnej krivdy. Na tento deň museli však čakať ešte dlhých 44 rokov.

Oživotvorenie Matice

Rok 1918 znamenal pre Slovensko dejinný prelom. Slovenský národný, kultúrny a politický život dostal nebývalý rozbeh. 30. októbra 1918 sa predstavitelia slovenského národa verejnou Deklaráciou v Turč. sv. Martine prihlásili do česko-slovenského štátu. Spravili tak z vlastnej vôle a bez podrobnejšieho vedomia o úspechoch zahraničného odboja, a menovite bez vedomia o akciách amerických Slovákov. Hoci sa slovenský kultúrny život nachádzal v zúfalom stave, hoci tu pôsobili hrozby, teror a agitácia z Budapešti a hoci územie Slovenska ohrozovali agresívne výpady maďarských ozbrojených jednotiek Bélu Kúna, slovenský ľud sa vo väčšom rozsahu nepoddal maďarským nástrahám a zvodom. Politickou

pasivitou v rokoch svetovej vojny bol síce dosť dezinformovaný, ale plný očakávania nového života. Ak v rokoch zlomu istá časť slovenskej inteligencie zaváhala, ľud zostal verný sebe v duchu tradície národa.

Je pozoruhodné, a to patrí k základným vlastnostiam slovenského kultúrneho charakteru, že Slováci hneď na začiatku svojho slobodného života nadväzujú na národnú tradíciu. Pretože zatvorenie Matice slovenskej považovali za jednu z najväčších národných krívd, Matici patrila aj jedna z ich prvých pozorností. Vedeli, že oživotvorením Matice dostane celý slovenský národný život vzpruhu. Slávnostný akt znovuotvorenia Matice chceli vykonať čo najskôr. Bránili tomu maďarské vojenské prepady a tak slávnosť oživotvorenia Matice stanovili na 1. januára 1919 v Turč. sv. Martine. Predseda prvej slovenskej vlády V. Šrobár vydal nariadenie s dátumom 1. januára 1919, ktorým sa Matica slovenská uvádza znovu do života. Šrobár sám oznámil toto rozhodnutie na manifestácii pred budovou starej Matice. Slávnosť mala politický manifestačný charakter. Chcela dokumentovať kontinuitu matičnej myšlienky a tým aj slovenského národného života. Preto vedome nadväzovala na matičné roky 1863-1875. Dôkazom tejto kontinuity bolo aj prijatie nových Stanov, ktoré v podstate preberali staré Stanovy matičné z roku 1863.

Pretože matičná idea spočívala v národnej svornosti a jednote, aj pri oživotvorení Matice roku 1919 ozývali sa myšlienky, aby sa Matica stala "srdcom národa" (Š. Krčméry). Na starých základoch začala Matica svoju novú činnosť. Bola to v prvom rade vedecká a ľudovovýchovná práca. Slovenskí vzdelanci sa od začiatku stavali do služieb Matice. Ich práca bola sťažovaná tým, že "začínali z ničoho" (S. Mečiar), že pred "niekoľkými mesiacmi nikto ani nesníval o tom, že by mohla raz povstať ustanovizeň ako Matica slovenská" (S. Mečiar).

Aby oživotvorená Matica mohla čo najúspešnejšie rozvíjať svoju činnosť, postavili jej za protektora hlavu štátu – T. G. Masaryka. Za predsedu povolali P. O. Hviezdoslava, ktorému za zástupcov postavili z katolíckej strany Fr. R. Osvalda, z evanjelickej strany Matúša Dulu a za politickú správu V. Šrobára. Správcom Matice sa stal neohrozený vlastenec Jozef Škultéty a tajomníkom mladý, západne orientovaný Š. Krčméry. Do výboru vybrali tiež viacerých poli-

tických predstaviteľov slovenských (Dérer, Hlinka, Ivanka, Juriga, Lehocký, Slávik, Šrobár, Štefánek, Vančo, a iní.) a českých (Habrman, Stanek), ako aj predstaviteľ oboch konfesií (Marián Blaha, Jozef Buday, Ján Donoval, Karol A. Medvecký, Dušan Halaša, J. Kvačala, Gustáv Izák, Jur. Janoška, Martin Rázus, Fedor Ruppeldt, Otto Škrovina, Ján Vanovič a iní). Títo predstavitelia mali byť zárukou, že Matica bude pokračovať v duchu svojej tradície a že svojou činnosťou bude slúžiť potrebám celého národa.

Podľa starej matičnej tradície založili roku 1919 nové vedecké odbory; historický, literárnohistorický, jazykový (s terminologickou komisiou právnickou a technickou), národopisný a umelecký (so sekciami literárnou, výtvarnou a hudobnou). Ako život v novom štáte začínal v duchu česko-slovenského bratstva a spolupráce, tak sa to malo odrážať aj v práci Matice. Preto do vedeckých odborov pozývali aj českých vedeckých pracovníkov (V. Chaloupecký, A. Pražák, J. Vlček, J. Hanuš, Fr. Heřmanský, M. Weingart, Fr. Pastrnek, Fr. Trávníček, J. Zubatý, F. Kleinschnitzová, V. Vážný, J. Husek a iní). Počet členov vedeckých odborov sa čoskoro rozrástol na 120. Ich spolupráca bola v prvých piatich rokoch plodná a úspešná.

Slovenská kultúrna situácia po 1918

Slovenský národ vstával roku 1918 z kultúrnej biedy. Na Slovensku nebolo ani jedinej vysokej, strednej a odbornej školy. Z 3654 ľudových škôl bolo v školskom roku 1917/1918 len 158 škôl so slovenským vyučovacím jazykom a 253 škôl s miešaným slovenským a maďarským vyučovacím jazykom. Na 3243 ľudových školách na Slovensku sa vyučovalo len po maďarsky.

Po zrušení Matice slovenskej Slováci nemali celonárodnú kultúrnu inštitúciu. Spolok sv. Vojtecha, Tranoscius, Živena a Muzeálna slovenská spoločnosť mali prevažne nábožensko-výchovné, stavovské (ženské) a zberateľské poslanie. Okrem toho pod prísnou kontrolou maďarskej vrchnosti sa ani nemohli venovať národnokultúrnym potrebám. Ich význam spočíval hlavne v tom, že šírili slovenské slovo, že dvíhali slovenský život a že svojou činnosťou dokumentovali existenciu slovenského národa. V časoch národnej tiesne, keď maďarská politika všetkými prostriedkami siahala na existenciu slovenského národa, boli to svetlá, ktoré blikali na národ-

nej púšti. Pod vedením uvedomelých slovenských kňazov a národnej inteligencie znamenalo to pre tie časy veľa. Lebo maďarizácia v druhej polovici 19. st. zasahovala do všetkých oblastí života a chcela Slovákov odnárodniť už od materskej školy, od sirotincov a od učňovských škôl.

Ak Maďari a aj ojedinelí Slováci považujú maďarizáciu za "mýtus", nech si prelistujú Gründwaldov "A felvidég" a preštudujú maďarizačné plány, opierajúce sa o zákonné ustanovenia a o podporu štátnych a súkromných orgánov, ktorých cieľom bola "idea veľkého a jednotného maďarského národa". V školskom roku 1893/1894 si na stredných školách na Slovensku zo skoro 50.000 žiakov trúfalo zapísať slovenčinu za materinský jazyk len 3.1%. Maďarizáciu prevádzali školy, cirkev, úrady, tlač, spolky, armáda a pod. Apponyi, Grünwald, Banó a iní hlásali a žiadali, aby v Uhorsku "každá duša nielen srdcom a krvou, ale aj jazykom čistým Maďarom bola".

Proti tomuto strašnému dedičstvu musela roku 1919 nastúpiť Matica slovenská, aby Slovákov zbavila národnej ustrašenosti, aby im vrátila sebavedomie a dvíhala ich kultúrnu vzdelanosť. Tu bolo potrebné "podnietiť skutočné vzkriesenie Slovenska" (S. Mečiar). Matica, ktorej 3. bod Stanov určoval "zjednotiť všetkých milovníkov národa a života slovenského, aby spoločnými silami pracovali na pozdvihnutí slovenskej vzdelanosti i na hmotnom dobrobyte slovenského národa", bola na to povolanou inštitúciou. Matica, ktorá sa zrodila z potrieb národa, bola povolaná národu slúžiť a národ chrániť, aby sa vyvíjal podľa vlastných duchovných zákonov a pod vlastným národným menom. Slováci aj v Uhorsku chceli stáť pred svetom ako samobytný slovenský národ. Táto úloha zostala Matici aj po roku 1919.

Nový česko-slovenský štát si uvedomoval svoje povinnosti voči Slovensku a vo Vyhlásení Národného zhromaždenia z marca 1919 sľubuje, že "Plný kultúrny a hospodársky rozvoj Slovenska bude z našich najprednejších, nám najdrahších a najvďačnejších úloh". Slovensko malo dohnať, čo mu Maďari po stáročia znemožnili. Nový spoločný štát s Čechmi otvoril Slovensku nebývalé možnosti rozvoja a Slovensko ich využívalo v plnej miere.

Na Slovensku sa po národnom oslobodení v každej slovenskej obci zriadili slovenské ľudové školy, v početných mestách sa zriadili meštianske školy a odborné školy a v školskom roku 1937/1938 bolo na Slovensku už 57 gymnázií a 14 učiteľských ústavov. Z odborných

škôl to boli hospodárske školy, obchodné školy (štvorročné akadémie a dvojročné školy), priemyselné školy (vyššie štvorročné a nižšie dvojročné), odborné školy pre ženské povolania, učňovské školy a hudobné školy. Roku 1919 bola v Bratislave namiesto maďarskej Alžbetínskej univerzity zriadená Komenského univerzita s vyučovacou rečou slovenskou a českou. Mala mať štyri fakulty (právnickú, filozofickú, lekársku, prírodovedeckú). Prírodovedecká fakulta však nebola zriadená do r. 1939. Slovenskí vysokoškoláci chodili študovať prírodné vedy do Brna a Prahy.

Pretože na Slovensku nebolo dosť profesorov a učiteľov pre tieto školy, prichádzali sem českí profesori. Len na stredných školách a na Komenského univerzite pôsobilo okolo 600 českých profesorov a vedeckých pracovníkov. Nedostatok profesorov Slovákov bol spôsobený aj tým, že okolo 3000 učiteľov a profesorov po roku 1918 nedôverovalo česko-slovenskému štátu, dalo sa zlákať maďarskou propagandou a opustilo Slovensko. Na vine bola tu aj prvá slovenská vláda, ktorá hľadela na týchto ľudí ako na maďarónov a nesnažila sa ich presvedčiť a získať pre služby novému štátu. Boli to pôvodom Slováci, ktorí hovorili po slovensky a mali vzťah k Slovensku. Bolo ich treba len presvedčiť a podchytiť, ako to spravili Česi s tisícami austroslavistov, ktorí vyznávali vernosť Rakúsku, Rakúsku a monarchii oddane a verne slúžili, ale česká vláda ich po vyhlásení česko-slovenského štátu vedela získať pre nový štát. Slovenská vláda skladajúca sa z hlasistických čechoslovakistov nevedela túto príležitosť využiť na škodu vlastného národa. U týchto slovenských činiteľov prevládalo presvedčenie, že pod vplyvom T. G. Masaryka sa podarí vytvoriť československý národ a že hungaristicky vychovaní slovenskí profesori a učitelia by boli prekážkou tohto asimilačného plánu. Bola to nesmierna politická chyba, ktorú neskoršie už nebolo možné napraviť.

Mnohí českí učitelia a profesori, ktorí prichádzali na Slovensko, sa riadili zásadou pomáhať bratskému národu, ako sa to očakávalo. Iní však sa postavili do služieb ideológie ''československého národa a československého jazyka''. Boli to vyslovene čechizačné snahy, ktoré mnohým Slovákom pripomínali časy maďarizácie a maďarizačné ciele, a vyvolávali ostré slovenské reakcie. Mnohí Česi, ktorí prišli na Slovensko, si neuvedomili, že Slovensko malo iný národný vývoj a že Slováci citlivo reagujú na každý vonkajší zásah do

ich jazykovej a národnej suverenity. Okrem toho si mladá slovenská inteligencia uvedomovala "už ostrejšie než predtým platnosť slovenčiny ako charakteristickej črty slovenskej národnej individuality" (E. Paulíny).

Slovensko sa tak počiatkom 30. rokov stávalo kultúrnym poľom veľkého ideologického zápasu, v ktorom na českej strane šlo o presadenie českej politickej a hospodárskej expanzie na východ podľa hesla "od Šumavy k Bukovině" (K. Kálal a A. Pražák), a na slovenskej strane o uchovanie "svojho osobitného etnického typu" (A. Baník), v čom Slováci videli logiku svojich dejín a strategické poslanie Slovákov v stredoeurópskej oblasti. Preto sa Slováci tak živelne postavili proti českým absorbčným snahám. V českej expanzii pociťovali škodlivé prvky, ktoré by im znemožnili splniť ich slovanské poslanie, ktoré im prislúcha už z ich geopolitického postavenia.

Kultúrnu biedu Slovenska česká štátna moc využívala na to, "aby víťazne viedla vojenský, politický, hospodársky a kultúrny zápas o Slovensko, vymanila ho zo skutočných aj ideologických osídiel predošlých držiteľov moci a pevne ho ovládla" (M. Kropilák). Tento zápas mal stáročnú historickú podstatu, čo Slováci vedeli už počiatkom 30. rokov, a svoj postoj k česko-slovenskému sporu vyjadrovali preto z tejto historickej perspektívy: "O tom nik už dnes pochybovať nebude, že česká národná myšlienka vo svojej praktickej podobe dostáva už od 15. storočia určité, dobovým okolnostiam prispôsobené, viac alebo menej uvedomelé, ale v základe vždy ostro výbojné zahrotenie smerom východným, slovenským: súc pritom nesená voľnejším dychom a rezkejším rytmom kultúrneho života, domáha sa tak ododávna práva silnejšieho. Ani nebolo by v tom nič neprirodzeného, keby Slováci súčasne sami v sebe nepredstavovali kolektívnu osobnosť vyšších mravných hodnôt, ktoré zaisťujú Slovákom právo samostatného národného vývoja proti každému násiliu." (A. Baník)

To bola jasná reč, ktorá odkrývala pozície oboch strán. V tomto rozpoložení síl prívrženci národného a jazykového čechoslovakizmu v mohutnom nápore na slovenský svet stavali do svojich služieb všetky kultúrne inštrumenty (školy, vedecké ústavy, štátny aparát, tlač centralistických strán, rôzne spolky, osvetu a pod.). Po tom, čo sa im podarilo získať bratislavskú univerzitu odstránením Jozefa Škulté-

tyho z katedry filozofickej fakulty, chceli sa zmocniť aj Matice slovenskej. Slovenský vládny reprezentant M. Hodža r. 1921 za jednu z hlavných úloh bratislavskej univerzity vytyčoval ''intelektuálne osamostatnenie Slovenska od maďarskej vedy a pseudovedy'' a hlásal potrebu ''vybudovať náš slovenský myšlienkový svet a postaviť ho v plnej rovnocennosti k českému'', ale s tým, aby splynul ''v jednotný veľký duchovný poklad celého národa dľa slovanskej tradície šafárikovsko-kollárovskej a v istom smere štúrovskej''. Bolo to vedomé nadväzovanie na tradičné snahy česko-slovenskej jednoty, hoci slovenský národný a jazykový vývoj od Bernoláka a Štúra šiel vlastným, separátnym smerom, ktorý sa riadil slovenskými životnými potrebami.

Česká kultúrna expanzia na Slovensku mohla sa oprieť o ústavný zákon 1920, ktorý nastolil úradný pojem ''československého národa a československého jazyka''. Československý jazyk znamenal v praxi češtinu, ktorú na Slovensku šírili tisíce českých ľudí (učitelia, profesori, zriadenci, podnikatelia, živnostníci), ktorí prišli na Slovensko, ako aj české učebnice, česká tlač a pod. Čeština sa pritom niekoľko rokov vyučovala na stredných slovenských školách ako povinný predmet. Podľa zákonnej predlohy československý jazyk mal dve spisovné znenia – české a slovenské, ktoré boli úradným jazykom, pričom české malo spravidla platiť v českých krajinách a slovenské spravidla na Slovensku. Slovenčina sa stala takto štátnym jazykom a mohla sa pritom uplatniť v takom rozsahu ako nikdy predtým (E. Paulíny). Mala byť vyučovacím jazykom na školách, štátnym jazykom v slovenskej administratíve a súdnictve a veliacim jazykom v armáde. Také mala možnosti. Ale prax vyzerala inak preto, že Česi na Slovensku užívali prevažne češtinu. A každý Slovák, ktorý čítal, ovládal ako-tak češtinu. Popritom odborná terminológia vytvárala tu český precedent, lebo slovenčina na tieto úlohy nebola ešte pripravená.

Slováci, aj v Matici slovenskej, zaujímali tu prvé roky tolerantné stanovisko, lebo chápali situáciu českých učiteľov i úradníkov na Slovensku. Bola tu aj slovenská snaha pre vzájomnú spoluprácu na každom poli. Až potom, keď česká strana podporovaná aj slovenskými hlasistami cieľavedome chcela ''zjednotiť'' slovenský jazyk s českým (J. Fučík), začal tu národný boj za čistotu a správnosť slovenčiny. Slováci odmietali názor českých exponentov, že čeština a

slovenčina sú jeden jazyk a že slovenčina vznikla len umele, nepremyslenou štúrovou jazykovou odlukou. Tak sa "norma a kodifikácia spisovného jazyka stali súčasťou politického boja" (E. Paulíny), ktorý dovŕšil úsilie Bernolákovo a Štúrovo a ktorý od 40. rokov 19. storočia, kedy štúrovci deklarovali jazykovú a politickú samostatnosť Slovenska, najhlbšie zasiahol do slovenského národného života. V tomto zápase sa ukázalo, že národ ide s Maticou a že Matica sa môže spoľahnúť na národ. Aj tento zápas slúžil národnému pokroku a uvedomeniu a aj pri pochopiteľných protirečeniach dvíhal kultúrny horizont národných snáh, slobodného myslenia a demokratických ideálov.

Matičný 12. máj 1932, keď valné zhromaždenie Matice slovenskej odmietlo Vážneho Pravidlá slovenského pravopisu a pravopisný slovník pre ich jasné čechizačné tendencie, znamenal v slovenskom živote kultúrny prevrat. Proti Pravidlám sa postavili nielen predstavitelia slovenského autonomizmu (Hlinka,Rázus), ale aj rozhodná väčšina slovenských spisovateľov, lingvistov, novinárov a pod. Z výboru Matice zároveň vylúčili zástancov československej jazykovej jednoty (Vážneho, Heřmanského, Úlehlu, Štefánka, Ivanku) a uzniesli sa vydať nové Pravidlá slovenského pravopisu, ktoré mali zachovávať "čistotu a rýdzosť" slovenskej reči (E. Jóna). Nové Pravidlá vyšli dosť oneskorene (1940).

Po odmietnutí Vážneho Pravidiel vytvoril sa v kultúrnom živote na Slovensku podivný stav. Školy, štátne úrady a publikácie orientované centralisticky sa pridŕžali Vážneho Pravidiel. Matica slovenská, väčšina slovenskej tlače a neoficiálne publikácie prijali "matičný úzus", ktorý sa pridŕžal tradičnej formy spisovného jazyka a kritických pripomienok k Vážneho Pravidlám. Roku 1932 vznikol "mesačník pre záujmy spisovného jazyka – Slovenská reč", ktorý redigoval H. Bartek. Časopis mal slúžiť praktickým potrebám, mal upozorňovať na dobrý spisovný úzus a brániť záujmy slovenského jazyka vo verejnom živote. Pokračoval v diele Ľ. Štúra, S. Czambela, J. Škultétyho a P. Tvrdého. Tento časopis sa stal kodifikátorom nového slovenského pravopisu, ktorý sa s istými zmenami, podnietenými jazykovým vývojom, udržal dosiaľ.

Matičný kultúrny prevrat bol len ohnivkom v reťazi mohutného nástupu mladého Slovenska, ktoré sa ako rovnoprávny partner Čechov chcelo podieľať na všetkých oblastiach česko-slovenského

života. Po matičnom 12. máji nasledoval Zjazd mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach (25.-26. júna 1932), na ktorom sa zúčastnili predstavitelia mladej generácie zo všetkých politických smerov (od autonomistov cez agrárnikov až po komunistov). Zjazd sa vyslovil "jednomysel'ne proti centralizmu a zásadne pre autonómiu" (Politika z 1. júla 1932). Táto vlna národného sebavedomia, ktorej nositel'mi boli mladí Slováci, prejavila sa potom aj na Pribinových oslavách v Nitre (1933), ktoré boli manifestačným prihlásením sa ku kresťanskej vel'komoravskej tradícii a osvedčením za národnú a politickú rovnoprávnosť Slovákov s Čechmi. Za národnú a kultúrnu osobitnosť Slovákov sa postavil aj 1. kongres slovenských spisovatel'ov v Trenčianskych Tepliciach (30. mája-1. júna 1936), kde sa podobne ako na zjazde mladej slovenskej generácie prejavila jednota názorov na zásadné slovenské požiadavky a práva. Kongres spisovatel'ov sa jednotne postavil "za vydobyté hodnoty slobody", za "priatel'skú družbu so spisovatel'mi českými ako rovný s rovným", za "spoluzodpovednosť za osud čs. štátu", za "súlad literárnej práce s túžbami l'udu", a slovenský národ postavil "na stranu kultúrnej pokročilosti vel'kých národov". Bol to prejav demokratického a kultúrneho vystúpenia slovenských spisovatel'ov, ktorý našiel aj pozoruhodný medzinárodný ohlas. Zjazd odmietol, "aby politická potreba čs. národnej jednoty bola rámcom kultúrneho rastu slovenského" (L. Novomeský).

Mladí Slováci si spoločne uvedomovali, že mocenské zásahy do slovenského života a do slovenskej kultúry sú na škodu obom národom a na škodu samému štátu. Keby medzinárodný vývoj nebol zasahoval aj do vnútorného česko-slovenského života, nástupom mladého Slovenska boli by sa vyriešili aj otázky, ktoré vyvolali česko-slovenský spor. Slovensko ako rovnoprávny partner by si bolo vybojovalo svoje miesto v republike. Medzi Slovákmi, pokial' nepodl'ahli cudzím tlakom alebo sa nedali do cudzích služieb, boli vždy dobré predpoklady, aby sa dohodli, vzájomne rešpektovali a spolupracovali v záujme svojho národa. Toto je historický poznatok, ktorý mal svoju platnosť v minulosti a bude platiť aj v budúcnosti. Mal by sa stať základným kameňom slovenského života.

Druhé obdobie matičnej činnosti (1919-1932)

Rokom 1919 sa začína druhé obdobie matičnej činnosti. Ak prvých 12 matičných rokov (1863-1875) bolo poznačených borbou o záchranu národa pred maďarizáciou a všestranným úsilím o udržanie národného jazyka a národnej kultúry, Matici po roku 1919 pripadla úloha kultúrne dvíhať národ, aby bol nielen oslobodený, ale aj slobodný. Vo vzniku česko-slovenského štátu Slováci i Česi mali rovnaký dôvod vidieť zavŕšenie svojho národnooslobodzovacieho boja. A nebyť rozpínavej veľkočeskej mocenskej politiky a poddajnosti hlasistov na slovenskej strane, mohol vývoj ísť želateľným smerom. Udalosti však čoskoro ukázali, že aj v politike nového česko-slovenského štátu sa idú uplatňovať mocenské záujmy, ktoré pochovali snahy tých, ktorí chceli žiť a budovať svoj štát ako rovný s rovným.

Budovateľské úlohy tvorcov nového slobodného Slovenska boli veľké. Bolo treba celý národný život postaviť na nové politické, kultúrne, ekonomické a sociálne základy. Na kultúrnom poli bola Matica svedomím národa. Jej pripadla úloha nielen budovať vedecké odbory a prevádzať ľudovýchovnú vzdelávacu prácu, ale byť aj strážcom národných hodnôt. Pod vedením kultúrnych autorít ako Hviezdoslav a Škultéty mala sa táto práca všestranne dariť. A Matica skutočne zasahovala do všetkých kultúrnopolitických problémov na Slovensku. Z kultúrneho hľadiska Slováci považovali za jeden z najväčších výdobytkov oslobodenia, že slovenčina sa na Slovensku stala štátnym jazykom a tým slobodným nástrojom národného života v školách i v úradoch, odkiaľ bola predtým vylúčená. Bolo nešťastím nového štátneho života, že o právo a postavenie slovenčiny musela Matica zviesť svoj najrozhodnejší boj. To bolo víťazstvo nielen J. Škultétyho a H. Bartka, ale aj kultúrnej a morálnej jednoty národa. Treba ľutovať protičeské prejavy, ktoré sa tu rozpútali, ale bola to do veľkej miery pochopiteľná slovenská reakcia na Vážneho čechizačné zásahy do spisovnej slovenčiny, ako aj Chaloupeckého a Pražákove teórie, ktoré vyplývali z československej národnej ideológie. Škultétyho polemiky s hlásateľmi čechoslovakizmu podnietili vydanie jeho knihy "125 rokov zo slovenského života" (1920), ktorá bola aj odpoveďou na Hodžov "Československý rozkol" (1920).

Na druhej strane Matica poskytla pole a možnosti spolupráce početným českým vedeckým a kultúrnym pracovníkom (J. Vlček, J.

Zubatý, J. Polívka, K. Plicka, J. Horák, K. Chotek a iní), ktorí v jej rámci veľmi prispeli k rozvoju slovenskej kultúry. Vlčkove štúdie z literárnej histórie ako aj Horákove "Výbory slovenskej poézie ľudovej (Piesne epické – 1923 a Piesne lyrické – 1925)", Polívkov päťzväzkový "Súpis slovenských rozprávok" (1923-1931), Plickove monografie a filmové zábery a Chotkov "Program slovenského národopisného súpisu" (1924) zostávajú trvalou hodnotou slovenského kultúrneho bohatstva.

Jednou z prvých úloh oživotvorenej Matice bolo zakladať miestne odbory, získavať členov a rozširovať členskú základňu. Členovia Matice boli nielen šíriteľmi jej myšlienky, ale aj uskutočňovateľmi matičného programu v rôznych oblastiach činnosti. Veľkú úlohu zohrali hlavne v ľudovýchovnej práci, ďalej ako zberatelia ľudovej kultúrnej tvorby, v ochotníckom divadle, speváckych zboroch a pod. Miestne odbory Matica zakladala hneď od r. 1919, a to nielen na Slovensku, ale aj mimo hraníc Slovenska. Tak v Užhorode vznikol miestny odbor (MOMS) už r. 1919, v Prahe r. 1920, v Juhoslávii r. 1932, v Maďarsku 1932, vo Francúsku 1934, v Amerike po ceste matičnej delegácie 1935/1936, v Bulharsku r. 1937, v Belgicku r. 1939 a Rumunsku r. 1939. Miestne odbory boli často aj organizátormi vlastnej činnosti, boli vydavateľmi kníh, robili súbehy, organizovali večierky a pod.

Matica už r. 1922 začala znovu vydávať mesačník Slovenské pohľady, ktorý mal byť "verným slovenského literárneho života" (Š. Krčméry). V Pohľadoch sa odzrkadľovalo šírenie spektra literárnej tvorby. Do r. 1932 ich redigoval Š. Krčméry. Pri Pohľadoch bola aj knižná edícia (KSP), v ktorej do r. 1939 vyšlo 62 literárnych titulov od popredných slovenských autorov (Jégé, Jesenský, Hronský, Beniak, Gašpar, Gabaj, Ondrejov, Zguriška, Stodola a iní). V rámci KSP vychádzali aj literárnohistorické a filozofické diela (Mráz, Marták, Brtáň, Polakovič). Pre svojich členov vydávala Matica podielové knihy. R. 1931 vyexpedovala už vyše 10 tisíc podielových kníh. Pod vedením J. Vlčka vydávala Matica aj významnú sériu diel klasických slovenských spisovateľov s potrebným komentárom. V edícii Diela slovenských spisovateľov vyšli v r. 1921-1930 práce J. Kollára, J. Matušku, K. Kuzmányho, V. Paulínyho, J. M. Hurbana a Ľ. Štúra. Po smrti J. Vlčka táto cenná edícia zanikla.

Dôležitou zložkou matičnej vydavateľskej činnosti bola aj edícia

Čítanie študujúcej mládeže, ktorú r. 1921 rozšírili o Čítanie pre meštianske školy. J. Vlček aj tu vykonal neoceniteľnú prácu prípravou 23 zväzkov tejto edície, s cenným poznámkovým aparátom. Š. Krčméry rozšíril tento repertoár o texty z modernej literárnej tvorby i literárnej vedy. Pod jeho vedením vydávala Matica časopis pre mládež Včelka (1925-1927). Od r. 1927 vychádzal potom časopis Slniečko (až do 1950), ktorý patril k najrozšírenejším a najobľúbenejším časopisom pre deti. Matica si týmto časopisom v kruhu najmladších čitateľov získala veľké sympatie. Podobne aj knihami v edícii Dobré slovo (1927-1939), kde vydala 54 knižných titulov pre deti.

Osvetová činnosť Matice zasahovala na najširšie pole. Ľudovýchovný odkaz bol Matici daný do vena už pri jej zrode. Ľudovýchovná práca spočívala v organizovaní rôznych prednášok, kurzov, akadémií, besied, verejných osláv, zhromaždení, odhaľovaním rôznych pomníkov, pamätných tabúľ atď. V osvetovej práci spolupracovala Matica s osvetovými zbormi, ktoré podliehali ministerstvu školstva. Osvetovými pracovníkmi boli najviac štátni úradníci, učitelia a pod. Pre zaujímavosť stačí uviesť aspoň jeden príklad: Roku 1927 bolo na Slovensku 74 okresných osvetových zborov. Na ich čele bolo 22 okresných náčelníkov, 1 župan 4 kňazi a ostatní boli advokáti, bankoví úradníci a pod. (P. Paška) Matica tu disponovala oveľa širším kruhom kultúrnych pracovníkov, bez ktorých si osvetovú a kultúrnu prácu nemožno takmer predstaviť. Keď Osvetový zväz organizoval osvetové konferencie v rôznych mestách, nemohol sa obísť bez členov a pracovníkov miestnych odborov Matice. Matica v ľudovýchove spolupracovala aj so Živenou a v zdravotníckej osvete aj s Červeným krížom. Matiční pracovníci získali si zásluhy aj pri organizovaní ľudových knižníc a pri výbere a nákupe kníh pre tieto knižnice. Okrem toho mnohé miestne odbory Matice mali aj vlastné knižnice. Nie bez dôvodu r. 1925 zriadili Výpravňu kníh pre obecné knižnice pri Matici slovenskej.

Z iniciatívy Matice zrodilo sa r. 1922 aj Ústredie slovenských ochotníckych divadiel. Ústredie bolo od svojho vzniku Matici pridruženou inštitúciou. Na Slovensku malo ochotnícke divadlo starú a dobrú tradíciu. Ale v novom slobodnom Slovensku so svojou tradíciou nevystačilo. Muselo kráčať s dobou, opúšťať svoj amatérsky charakter a prihliadať na stúpajúcu náročnosť publika. To sa

týkalo aj speváckych a hudobných krúžkov. Až do r. 1925 nemalo vlastný časopis a vydávalo len malú informačnú brožúru. R. 1925 založili časopis Slovenský divadelný ochotník, ktorý sa r. 1928 zmenil na odborný časopis Naše divadlo.

S ochotníckym divadlom od začiatku spolupracovali aj poprední matiční pracovníci (Š. Krčméry, H. Bartek, A. Mráz, Ľ. Novák), ktorí sa hlavne starali o rečovú stránku na ochotníckych javiskách. Profesionálni herci (Borodáč, Bagár, Jamnický, Zachar a iní) prinášali zas do ochotníckeho divadla profesionálne skúsenosti. Matica r. 1932 prevzala i vydávanie dramatickej literatúry a za tým účelom založila Divadelnú knižnicu. Ústredie ochotníckych divadiel organizovalo tiež celoslovenské divadelné preteky. Víťazi tejto súťaže vystupujú od r. 1936 pohostinsky na scéne Slovenského národného divadla v Bratislave. R. 1928 odhadoval sa počet divadelných krúžkov na 800, ale z nich bolo v Ústredí organizované iba 185. Ročne bolo na Slovensku aspoň 5000 ochotníckych divadelných predstavení, z toho však sotva polovicu hrali organizované súbory. Matica aj tu mala otvorené pole činnosti.

Ak sa slovenská vedecká práca v prvom období Matice sústreďovala v matičných vedeckých odboroch, po národnom oslobodení sa už o túto prácu delili viaceré inštitúcie. Bola to v prvom rade univerzita J. A. Komenského v Bratislave, potom Učená spoločnosť Šafárikova, založená r. 1926 v Bratislave a Matica slovenská. Prvé dve inštitúcie postavili svoju vedeckú prácu do služieb oficiálnej štátnej ideológie československého národa. Matica tu stála od začiatku na stanovisku osobitnosti slovenského národa a slovenského jazyka a tento princíp r. 1932 aj presadila. Podľa uznesenia valného zhromaždenia Matice z 25. augusta 1920 boli najprv schválené len tri vedecké odbory: historický, jazykospytný a národopisno-pamiatkový. Najpočetnejší bol historický odbor, ktorého členmi boli poprední slovenskí i českí historickí pracovníci (Július Botto, Ján Kvačala, Michal Matunák, Helena Turcerová-Devečková, Ján Smetanay, Václav Chaloupecký a Ján Eisner). Do tohto odboru patrili aj poprední slovenskí a českí literárni historici (Jozef Škultéty, Jaroslav Vlček, Albert Pražák, František Votruba, Anton Štefánek a iní). Členmi jazykovedného odboru boli okrem iných Jozef Škultéty, Jozef Zubatý, Jaroslav Vlček, František Pastrnek a iní. Členmi národopisno-pamiatkového odboru boli Jozef Škultéty, Ján Emler, J.

Polívka, Dušan Jurkovič, K. A. Medvecký a iní.

V prvých rokoch sa očakávala koncentrovaná práca najmä od prvých dvoch odborov a to podľa potrieb pre mierovú konferenciu v Paríži. Členmi čsl. mierovej delegácie boli aj pracovníci Matice slovenskej (Marián Blaha, Jozef Škultéty a Fedor Houdek).

Tlačovým orgánom vedeckých odborov bol Sborník Matice slovenskej, ktorý začal vychádzať r. 1922 a bol určený pre históriu, literárnu históriu a jazykovedu. Matica sa zároveň podieľala aj na vydávaní Sborníka filozofickej fakulty Komenského univerzity. To mal byť prejav "úzkej spolupráce oboch najvýznamnejších vedeckých ustanovizní na Slovensku" (F. Bokes).

Matičný májový prevrat spôsobil, že sa do Matice dostali mladí vedeckí pracovníci (H. Bartek, J. Cincík, J. Marták, F. Hrušovský, S. Mečiar, K. Geraldíni, Ľ. Čečetka, K. Plicka a iní) a za tajomníka bol zvolený agilný Jozef C. Hronský.

Matica od začiatku zápasila s finančnými ťažkosťami. Štátny rozpočet sa voči vedeckým inštitúciám na Slovensku nevyznačoval štedrosťou. Keď vezmeme do úvahy rozpočet Komenského univerzity na rok 1926, zistíme, že z položky 87,537.090 Kčs na vysoké školy, bratislavská univerzita dostala len 6,782.090 Kčs, čiže iba 7,7 %. Rovnako mizerne bola financovaná aj Učená spoločnosť Šafárikova. Matica dostávala pravidelne 100-150.000 Kčs ročne zo štátneho rozpočtu. Okrem toho ešte podporu od "protektora" a drobné podpory z triednej lotérie, od žúp a pod. Tomu musela prispôsobovať aj svoju činnosť (I. Kusý). Aj r. 1930, keď štát daroval prezidentovi Masarykovi 20 miliónov korún ako jubilejný dar k 80. narodeninám, Matica dostala z toho len pol milióna korún, ale Maďarská akadémia, ktorá na Slovensku začínala svoju činnosť, dostala 1 milión korún (S. Mečiar). Za takejto situácie Matica musela žiť a orientovať svoju činnosť podľa toho čo získala z predaja kníh, členského a pod.

Napriek tomu kto dnes číta Letopis Matice slovenskej, ktorý r. 1920 nadviazal na starú tradíciu a vyšiel ako XIII. ročník a ktorý sa po troch rokoch zmenil na každoročný Sborník Matice slovenskej pre jazykospyt, národopis a literárnu históriu (neskôr aj pre históriu), kto číta publikácie o činnosti Matice: Päť rokov Matice slovenskej 1919-1923 (1924), Tri roky Matice slovenskej 1924-1926 (1927) a Rok Matice slovenskej 1930 (1931), ktoré zostavoval tajomník Matice a

sleduje vydavateľskú činnosť Matice: J. Kvačala: Komenský (1921), K. A Medvecký: Slovenský prevrat (1930-31), Riznerová: Bibliografia slovenského písomníctva (1929-1933), Vlčkove dejiny literatúry slovenskej (1923), Vlček Slovensku (1932), Malá rukoväť z prác J. Vlčka (1932), J. Polívkov Súpis slovenských rozprávok (1923-1931), Sborník na počesť Škultétyho (1933), terminologické slovníky, rôzne monografie a pod., s obdivom sa skláňa pred touto prácou, poznačenou obetavosťou a láskou.

Pritom Matica vypisovala i súbehy (zo základín P. Hubku a J. Zigmundíka), podporovala vedeckú prácu (Rapant, Baník, Garaj, Hamaliar, Vážný) a udeľovala štipendiá študentom. V rokoch 1920-1931 len na vedeckú prácu a štipendiá vydala 299.363 Kčs. Roku 1932 založila aj fond Ľudovíta Štúra na vydávanie jeho spisov.

Podľa správy tajomníka Krčméryho za prvých päť rokov v miestnych odboroch usporiadala Matica 2.768 prednášok, 424 akadémií a slávností, 298 kurzov a 1.051 divadelných predstavení. Videné spoločne je to obdivuhodná činnosť vedecká, vydavateľská i osvetová. A to pri rušivých zásahoch zvonku i pri mnohých rušivých zjavoch vo vlastných radoch. Po svojom prvom víťazstve roku 1932 išla Matica na čele s novou správou v ústrety svojmu veľkému rozmachu.

(Dokončenie v budúcom čísle).

Augustín Visco

ZÁSTOJ DIONÝZA V BRATISLAVSKEJ ŠKOLE LITERÁRNEJ KOMPARATISTIKY.

Keď som sa prihlásil v rámci letného kurzu slovenského jazyka a kultúry (SAS – Studia Academica Slovaca, Bratislava 1983) na návštevu literárnovedeckého ústavu na Konventnej, 13, zaiste som netušil, že tam spoznám najvýznamnejšieho slovenského komparatistu profesora Dionýza Ďurišina. Na vyše hodinovom posedení sa

zúčastnilo okolo 20 zahraničných slovakistov, ktorí si so záujmom vypočuli úvodné slovo troch našich hostiteľov: prof. D. Ďurišina, germanistu dr. I. Cvrkalu a polonistu dr. J. Hvišča. Hovorilo sa tam nenútene o modernom slovenskom románe a o postoji spisovateľov mladšej generácie (Ballek, Beňo, Jaroš, Šikula) k historickému románu. Dr. I. Cvrkal tvrdil, že slovenská próza je oveľa lepšia ako poézia, kým dr. J. Hvišč s tým celkom nesúhlasil, upozorniac na kvalitnú a zároveň priebojnú povojnovú slovenskú poéziu. Prof. Ďurišin referoval zasa o čulej aktivite na poli teoretického bádania v oblasti literárnej komparatistiky.

Hostia slavisti kládli potom trom predstaviteľom Ústavu otázky, ktoré rozvírili rušnú diskusiu. Dozvedeli sme sa, že preklady zo slovenskej literatúry do moderných rečí nemajú ešte stále vyšliapané chodníky. Chýbajú vo väčšine národov znalci slovenčiny, a tak preklady najmä v nemčine alebo v ruštine stávajú sa pomôckou pre preklady do iných svetových rečí. Napriek tomu jestvuje však už dnes antológia slovenskej poézie vo francúzštine a poľštine, jestvujú i preklady zo slovenskej prózy v taliančine a najmä v slovanských rečiach.

Literárnovedný ústav pripravuje Encyklopédiu slovenských spisovateľov, vydáva pravidelne časopisy 'Slovenská literatúra', 'Slavica slovaca', ako aj ročenky 'Litteraria' i 'Asian and African Studies'. Slovom, na konci posedenia mali sme dojem, že Literárnovedný ústav, i keď má iba 45 vedeckých pracovníkov, vykazuje úctyhodný kus práce na obohatení slovenskej literárnej vedy a jej poznania v zahraničí.

Vráťme sa však k hlavnému predstaviteľovi bratislavskej školy slovenskej literárnej komparatistiky.

Dionýz Ďurišin sa narodil 16. októbra 1929 na východnom Slovensku vo Vyšnej Jedľovej. Ľudovú školu navštevoval v Čičave, stredoškolské štúdiá dokončil r. 1948 na Štátnom gymnáziu v Prešove. Venoval sa potom po štyri roky (1948-1952) štúdiu slovenčiny a ruštiny na Filozofickej fakulte v Bratislave. V rokoch 1952 až 1959 pôsobil ako odborný asistent na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave. V r. 1960 sa stal vedeckým pracovníkom Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV, a od r. 1973 pracuje v Literárnovednom ústave SAV v Bratislave. Medzitým prednášal do r. 1974 aj na Pedagogickej fakulte v Trnave a v rokoch 1965-70 bol redaktorom

vedeckého časopisu .'Slavica slovaca'. R. 1976 korunoval svoje akademické školenie obhájením hodnosti doktora vied.

Ako vidno, začiatky Ďurišinovej literárnovednej práce sa spájajú s činnosťou mladého univerzitného profesora. V tom čase zostavil vysokoškolské učebné texty 'Vybrané kapitoly z ruskej literatúry' I-II (1954, 1955), [1] v ktorých podáva náčrt dejín ruskej literatúry až po obdobie literárneho realizmu; ako spoluautor sa pričinil aj na vypracovaní učebníc ruskej literatúry pre stredné školy. [2]

Postupne sa však dostáva do centra Ďurišinovej pozornosti komparatistické skúmanie literatúry. Na začiatku sa autor sústredil hlavne na externokontaktové vzťahy medzi slovenskou a ruskou literatúrou, neskôr však začala prevládať v jeho výskumoch analýza internokontaktových foriem vzťahu s dominujúcim ohľadom na funkčnosť prijatého javu v sústave domácej literatúry (viď: 'Palárikova tragédia – Dimitrij Samozvanec, 1957. [3] Metódou štruktúrnej analýzy Ďurišin pracoval systematicky aj vo svojich ďalších komparatistických štúdiách (viď o prijímaní tvorby N. V. Gogoľa, M. J. Lermontova, L. N. Tolstého, I. S. Turgeneva a iných v slovenskej literatúre).

Toto vývinové obdobie jeho výskumného úsilia vyvrcholilo v monografických knižných publikáciách "Slovenská realistická poviedka a N. V. Gogoľ" (1966) [4] a "Problémy literárnej komparatistiky"(1967). [5] Už týmto prvým dvom dielam komparatistického rázu slovenská a zahraničná kritická literatúra venovala resp. 12 a 15 recenzií. Kým v prvej publikácii Ďurišin sa sústreďuje na analýzu recepcie beletristického a dramatického diela N. V. Gogoľa v rôz-

---

1) D. Ďurišin, Vybrané kapitoly z ruskej literatúry I, II, Vysoká škola pedagogická, Bratislava 1954, 1955.

2) Idem, Učebnica ruskej literatúry pre X. roč. Strednej všeobecnovzdelávacej školy, Bratislava 1959, 1960.

3) D. Ďurišin, Palárikova tragédia – Dimitrij Samozvanec, Slovenské divadlo, 1957, č. 4, s. 273-296.

4) Idem, Slovenská realistická poviedka a N. V. Gogoľ, VSAV, Bratislava 1966, s. 240.

5) Idem, Problémy literárnej komparatistiky, VSAV, Bratislava 1967, s. 200.

nych obdobiach vývinu umeleckej tvorby na Slovensku všeobecne a u rozličných autorov zvlášť, druhá monografia predstavuje vo vývine slovenského porovnávacieho skúmania naozaj priekopnícku prácu. Ďurišin v nej syntetizuje predchádzajúce poznatky z teoretického i praktického komparatistického bádania, formulujúc hlavné problémy a utvárajúc teoreticky systém komparatistiky ako logicky usústavenú zložku literárnej vedy. Táto jeho monografia svojou teoreticko-metodologickou základňou, logicky premysleným pojmoslovným systémom i vedecky náročným výkladom otvorila možnosti ďalšieho porovnávacieho výskumu literatúry na Slovensku.

Na tejto rozvážne vypracovanej teoretickej a metodologickej základni vznikla potom séria jeho čiastkových štúdií publikovaných v slovenských i zahraničných odborných časopisoch a r. 1971 aj knižná práca "Z dejín a teórie literárnej komparatistiky",[6] ktorá rozvíja jednotlivé teoretické otázky porovnávacieho skúmania literatúry a obohacuje ich o ďalšie aspekty vzhľadom na najnovší literárnohistorický i teoretický výskum. Niet sa čo diviť, že táto kniha pritiahla pozornosť kritikov až v 24 rozličných recenziách. Avšak završením Ďurišinovej koncepcie programu porovnávacieho skúmania v reálnych podmienkach slovenskej literárnej vedy sú diela "Teória literárnej komparatistiky" (1975) [7] a "O literárnych vzťahoch. Sloh, druh, preklad" (1976), [8] v ktorých sa autor usiluje prehĺbiť metodologické aspekty porovnávacieho skúmania v oblasti slohovo-druhovom, ako aj v oblasti umeleckého prekladu. Ďurišin tu prísne odmietol meravo vyhranenú 'vplyvológiu', metódu zastaraného pozitivizmu, a do popredia silne posunul kreatívnu schopnosť prijímajúcej literatúry. Moderná komparatistika sa rozdeľuje v Ďurišinovej práci na dve suverénne oblasti: na bádanie konkrétnych, tzv. genetických vzťahov (na kontaktológiu) a na literárno-umelecké podobnosti (na typológiu). [9] Ako sa v slovenskej literárnej vede naširoko rozvinula teória

---

6) Idem, Z dejín a teórie literárnej komparatistiky, VSAV, Bratislava 1971, s. 408.

7) D. Ďurišin, Teória literárnej komparatistiky, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1975, s. 401.

8) Idem, O literárnych vzťahoch. Sloh, druh, preklad, SAV, Bratislava 1976, s. 308.

9) Cfr. L. Sziklay, Ďurišin, D.: Teória literárnej komparatistiky, in: Slovenská literatúra, 24, 2, 1977, s. 237-239.

prekladu, som už poukázal na stránkach Mostu.[10] Ďurišin sa vo svojej práci opiera o výsledky slovenských teoretikov prekladu, analyzujúc s precíznou dôkladnosťou preklady ako fenomény vnútroliterárnych kontaktov. Mohlo by sa skutočne s L. Sziklayom povedať, že Ďurišin pod pojmom 'komparatistika' dnes už nechápe skúmanie vplyvov a literárnych tradícií, ale skôr konfrontačný výskum literatúr, bez ktorého sa dnes ani národná literárna veda nemôže zaobísť.

Porovnávacia literatúra patrí na Slovensku medzi najmladšie vedné disciplíny. Je však zaujímavé, že sa práve ona stala najagilnejšou reprezentantkou slovenskej literárnej vedy v medzinárodných kruhoch odborníkov. Zásluhu na tom má práve Ďurišinová schopnosť jasne formulovať aktuálne problémy a metodologické princípy skúmania medziliterárneho procesu. Jeho diela teda získavajú postupne ohlas nielen v slovenskej a českej literárnej vede, ale aj v literárnej komparatistike v širšom slovanskom zahraničí ako aj na Západe. Veľmi konkrétnym prejavom tohto záujmu sú preklady jeho systematiky základných teorém literárnej komparatistiky do nemčiny,[11] angličtiny,[12] maďarčiny,[13] ruštiny [14] a hovorí sa dokonca i o možnom japonskom preklade. Koncom roku 1984 vyšlo v Bratislave aj rozšírené anglické vydanie, [15] o ktoré sa zaujímalo aj jedno talianske vydavateľstvo v prípadnej funkcii spoluvydavateľa. K prekladom sa radí množstvo Ďurišinových časopiseckých článkov a štúdií publikovaných okrem už spomínaných štátov aj v Juhoslávii, Bulharsku, Poľsku a v Nemecku, ako aj jeho častá aktívna účasť na vedeckých slavistických sympóziách a kongresoch. A tak práce Ďurišina z teórie literárnej komparatistiky vyvolávajú mimoriadny

---

10) A. Visco, Vývin teórie prekladu na Slovensku, Most, Cleveland, Ohio, USA, vol. 27, 1980, č. 1-2, s. 37-48.

11) D. Ďurišin, Vergleichende Literaturforschung, Berlin 1972, s. 188; 2. vyd. 1976.

12) Idem, Sources and Systematics of Comparative Literature, Bratislava 1974, s. 294.

13) Idem, Összehasonlító irodalomkutatás, Budapešť 1977.

14) Idem, Teorija sravnitel'nogo izučenija literatury, Moskva 1979.

15) Idem, The Theory of Literary Comparatistics, SAV, Bratislava 1984, s. 340.

ohlas aj v podobe recenznej činnosti. Vcelku sa objavilo doteraz okolo 80 recenzií, z toho asi 30 v zahraničnej tlači. Mnohé z nich majú charakter podrobných analýz a sú napospol kladné. Jozef Hvišč [16] pádne poukazuje, že v niektorých recenziách sa dokonca hovorí už o bratislavskej komparatistickej škole. Vyplýva to zo skutočnosti, že Ďurišinov osobný výskum sa dnes organicky viaže s iniciatívou teamového bádania, ktoré sa sústreďuje najmä okolo časopisu 'Slavica Slovaca' [17] a príležitostne i okolo 'Slovenskej literatúry' a 'Litterárií'. Ďurišin sústavne predkladá svoje projekty a výskumy do pracovného kolektívu, kde sú činní literárni vedci K. Rosenbaum, J. Hvišč, E. Panovová, S. Lesňáková, A. Popovič, R. Chmel, Z. Klátik, M. Gálik, F. Miko, S. Šmatlák, V. Turčány, P. Winczer a viacerí iní. Ďurišin podnecuje a organizuje diskusie, vytvárajúc široké metodologicky dobre pripravené zázemie komparatistického výskumu, ktorý podnetne zasahuje i do takých disciplín, ako sú semiológia, verzológia, teória prekladu, genológia atď. Úspechy tejto bádateľskej teamovej práce v značnej miere podmieňuje teoretická báza, uplatňovanie vhodnej metodológie a úsilie o jednotu teoretických hľadísk, ktoré sú každodennou záležitosťou teoretika Dionýza Ďurišina. [18]

V poslednom časovom období sa Ďurišin sústredil aj na súhrnný prehľad porovnávacích aspektov v slovenskej literatúre od najstarších čias až po súčasnosť. Markantným výsledkom tohto autorovho úsilia je niekoľko prípravných časopiseckých štúdií a najmä jeho objemná monografia "Dejiny slovenskej literárnej komparatistiky". [19] M. Gálik konštatuje, že niet na svete nijakej národnej literatúry, ktorá by

---

16) Cfr. J. Hvišč, Päťdesiatka D. Ďurišina, Romboid 14, 1979, č. 10, s. 55-57.

17) Pozri najmä 'Slavica slovaca', roč. 17, 1982, č. 4; roč. 18, 1983, č. 2 a 4; roč. 19, 1984, č. 2.

18) D. Ďurišin už od rokov horlí za to, aby sa problém 'medziliterárnosti', 'medzinárodného kontextu' stal organickou výzbrojou každého literárneho kritika. Viď: D. Ďurišin, Medziliterárne aspekty literárnej kritiky, Romboid, 1984, č. 3, s. 75 a n.

19) Idem, Dejiny slovenskej literárnej komparatistiky, VSAV, Bratislava 1979, s. 235.

sa mohla pochváliť prácou podobného rozsahu a kvalít.[20] Príspevky k dejinám literárnej komparatistiky v jednotlivých národných literatúrach obyčajne nepresahujú rozsah kratších či dlhších štúdií. Ďurišinovu prácu charakterizuje zmysel pre historizmus, literárny vkus, vedecké hodnotenie jednotlivých osobností a ich prínos do literárnej histórie.

Azda nás môže prekvapiť objav, že predhistória slovenskej literárnej komparatistiky je takmer súčasná s nemeckou (bratia F. a A. W. Schlegelovci), nakoľko začína rokom 1826 Šafárikovými 'Dejinami slovanského jazyka a literatúry'. Predstihla nás iba predhistória francúzskej komparatistiky, ktorá sa začala vyvíjať už v 17. storočí. Ďurišin osvetľuje prínos Kollára, Štúra, J. M. Hurbana, S. H. Vajanského a ďalších a hovorí o ich prvých pokusoch konfrontovať národnú literatúru s literatúrami iných národov. Dejiny vlastnej literárnej komparatistiky na Slovensku sa začínajú až v našom storočí, kedy bádať už programový prístup ku komparatistike, a to v snahe Vlčka, Votrubu a Bujnáka vytvoriť syntézu slovenskej literatúry ako predpoklad komparácie. Avšak až v tridsiatych rokoch komparatívny výskum prekonáva obdobie iba okrajového záujmu o súvislosti slovenskej literatúry s literatúrami iných národov a stáva sa organickou súčasťou slovenskej literárnej histórie. Zaslúžili sa o to literárni vedci ako A. Mráz, R. Brtáň, M. Pišút, S. Mečiar, J. Felix, M. Bakoš a iní. Ďurišin dospel až po súčasnosť v poslednej kapitole knihy 'Rozvoj a nástup medziliterárnosti'. Obsahuje charakteristiku vývinu modernej komparatistiky po druhej svetovej vojne, kedy sa na Slovensku inštitucionalizuje ako osobitná literárnovedná disciplína a preniká i do širšieho európskeho povedomia.

S predošlou monografiou súvisí aj ďalšia knižná práca ''Bibliografia slovenskej literárnej komparatistiky''.[21] Jadro publikácie tvorí bibliografický súpis kníh, štúdií a článkov komparatistického rázu, celkove 1363 jednotiek z rokov 1945-75. Je to naozaj úctyhodné číslo, ktoré naznačuje rozsah slovenskej literárnej komparatistiky. Autorova úvodná štúdia (vyše 40 strán) nadväzuje výberovou bibliografiou prác komparatívneho charakteru na predhistóriu slo-

---

20) M. Gálik, Predĺžená história kultúry, Pravda 61, 1980, č. 26. z 31. 1. 1980.

21) D. Ďurišin, Bibliografia slovenskej literárnej komparatistiky, Matica slovenská, Martin, 1980, s. 213.

venskej komparatistiky. S. Lesňáková pripomína, že Ďurišin tu jednotlivé bibliografické záznamy a údaje nielen komentuje a hodnotí, ale aj hľadá vysvetlenie vývinového trendu slovenskej literárnej komparatistiky v určitých politicko-spoločenských a kultúrno-literárnych dejinách.[22] Autor začlenil do bibliografie aj práce slovenských komparatistov uverejnených v zahraničí, ako aj práce zahraničných slovakistov (ruských, poľských, českých, ukrajinských, maďarských, juhoslovanských, bulharských atď., okolo 250 záznamov), ktoré vyšli na Slovensku a patria teda do slovenského literárneho povedomia. Škoda, že autor nemá doteraz slobodný prístup k prácam slovenských slavistov na západe (M. Lacko, M. S. Ďurica, J. M. Kirschbaum a ďalší), ktorí patria do slovenského národného spoločenstva a nemožno ich teda ignorovať z dôvodov, ktoré s vedou nemajú nič spoločné.

Dionýz Ďurišin, vedec, publicista a pedagóg (v októbri sa dožil 55 rokov), celým svojím doterajším dielom je sústredený a orientovaný na pokračovanie domácich obzorov smerom k celosvetovej literatúre a jej zákonitostiam. Žije v ňom rodený teoretik a metodológ, ktorý potrebuje široké pole nadnárodných literárnych súvislostí, aby mohol plodne uplatniť svoj talent pre teoretickú systematiku.[23] Oproti staršej 'vplyvologickej' komparatistike Ďurišin vysunul do popredia 'prijímajúcu literatúru'. Základne teda prehodnotil kategóriu 'vplyvu', ktorá ešte i dnes určuje porovnávacie postupy v západných krajinách, a ukázal, že rozhodujúce slovo v medziliterárnom dialógu má literatúra, ktorá prijíma podnety a tým podstatne poprel platnosť rozdelenia literatúr na 'malé' a 'veľké'.

Ak by sa dal parafrázovať Š. Krčméry, tak o Ďurišinovi by sa mohlo povedať, že sa nielen obzrel 'ponad karpatský plot do Európy', ale svojimi prácami, preloženými do svetových rečí, sa trvalo pohybuje tak v kruhu východných ako i západných odborníkov, ktorí sa často odvolávajú na jeho doteraz dosiahnuté výsledky.

---

22) S. Lesňáková, D. Ďurišin: Bibliografia slovenskej literárnej komparatistiky, in: Slovenské pohľady 98, 1982, č. 1, s. 110-112.

23) Cfr. Z. Klátik, Päťdesiatka D. Ďurišina, Ľud z 27. 10. 1979, č. 254, s. 4.

Rím, 14. septembra 1984

JÁN HOLLÝ

14. apríla 1984 bolo 135 rokov, čo na dobrej Vode u svojho priateľa spolužiaka Martina Lackoviča zomrel najväčší klasik slovenskej poézie JÁN HOLLÝ.

Pochádza z Borského sv. Mikuláša, kde sa narodil 24. III. 1785 na Zelený štvrtok v roľníckej rodine Vavrinca Hollého a Alžbety r. Blečákovej.

Mladému Jánovi sa dostane v rodičovskom dome starostlivá výchova. Ľudovú školu vychodil vo svojom rodisku. Ako 12-roč. odchádza do gym. v Skalici. Po dvoch rokoch pokračuje v Bratislave a svoje stredoškol. štúdium končí s dobrým prospechom. V seminári je v Ostrihome, filozofiu študuje v Trnave, kde mu bol učiteľom a radcom kanonik Juraj Palkovič, neskoršie mecén a vydavateľ Hollého diela. Ako 23-ročného ho r. 1808 vysvätil za kňaza biskup Mikuláš Rauscher, stupavský rodák.

Kaplánoval v Pobedime, Hlohovci a r. 1814 sa stal madunickým farárom. A tu žil, pôsobil, tvoril vyše 30 rokov ako svedomitý kňaz a neúnavný tvorca literárnych diel.

Hollý si vďačne spomínal na bratislavského prof. Juraja Bučanského ako na ''znamenitého latinského básnika'' čo je dôkazom, že už ako študent sa zaujímal o poéziu a už v trnavskom seminári písal príležitostné básne na profesorov, spolužiakov, prekladal z latinčiny, gréčtiny a to náročné Vergíliove *Eklogy* a grécku paródiu Batrachomyomachiu (vojna žiab a myší). Svojimi prekladmi pod názvom ''Rozličné básne hrdinské, elegické a lyrické'', ktoré obsahovali ukážky prekladov z diel Vergília, Theokrita, Homéra, Ovídia, Tyrtaia a Horácia. Dokázal, že aj slovenčina má všetky predpoklady na pretlmočenie antických originálov, že sa vyrovná jazykom iných národov, a že básnik musí byť aj majstrom. V tomto úsilí dokázal tvorivosť, krásu a bohatstvo slovenčiny a povýšil ju na skutočný básnický jazyk. Prejavil sa veľmi jasne u Hollého národnobuditeľský zámer, pretože týmto spôsobom básnik vyzdvihol i hodnotu národa v jazyku, ktorého mohol podať vznešenosť obdivovaných vzorov. Toto dielo mu umožnil vydať vlastným nákladom jeho bývalý trnavský profesor a vtedy ostrihomský kanonik Juraj Palkovič, ktorý však zo skromnosti nedovolil na vydaní uviesť svoje meno, takže Hollého ''Výber'' vyšiel nákladom istého literatúry slovenskej milovníka.

Po preklade Vergíliovej *Eneidy* dáva sa Hollý do svojho najvýznamnejšieho diela, ktoré roku 1833 vyšlo v Trnave s názvom *Svätopluk* zase – nákladom istého literatúry slovenskej milovníka. Bol to epos v 12 spevoch, ktorý mal byť pre Slovákov tým, čím bola Vergíliova Eneida pre Rimanov, teda oslava národnej minulosti a príťažlivým vzorom pre prítomnosť i posilňujúcou vierou do budúcnosti.

Jeho tretí epos *Sláv* vyšiel v almanachu *Zora* 1839 v redakcii Martina Hamuliaka. Tu zobrazil boj Slovákov s vybájenými divokými Čudmi. Na čele Čudov stojí Bondor a na vedenie Tatrancov sa vyšvihne hrdinský Sláv, podľa ktorého majú meno aj obyvatelia tejto krajiny. Hollý v tomto epose reagoval na súčasný národný útlak, odsudzoval násilie a chválil pokojamilovnosť a chrabrosť vlastného národa. Jeho *Selanky* opisuje utešenú madunickú rovinu, s jasným splavným Váhom, so žírnymi poliami, tučnými pasienkami, s bohatými čriedami kráv, oviec, s pekným hravým, spevavým pastierskym ľudom. Je tu plno slnečného jasu, vôňa lúčnych kvetov, spev vtáctva i šťastných ľudí. *Selanky* chvália pastiera, oslavujú jarnú prírodu, trúchlia za mŕtvym spevákom, vítajú mladý pár, idúci na sobáš, rozprávajú o (vodnom mužovi) – rusalkách, vedú nás na zálety k milej, z jari na salaš, v jeseni zo salaša a napokon k betlehemským jasličkám.

Svoje *Selanky* nazval ''milým útulkom'', v ktorom si oddýchol, kým rozpäl krídla k novým, hrdinským letom.

Jeho vrstovník Ján KALINČIAK takto píše o Hollom: ''.. hádam nikto v samorýdzej láske srdca svojho tak hlboko nepozoroval ľud svoj a s ním tak opravdivo spolu necítil ako Hollý, ktorý dni vysedával na brehoch Váhu, aby sa s pltníkmi o obyčajoch ľudu nášho pozhovárať mohol''. Vieme, že Hollý z nevšednou láskou zbieral slovenské ľudové piesne a nimi prispel i do slávnych Kollárových *Národných spievaniek* (1834-35).

Sám Hollý skladal náboženské piesne, ktoré s názvom *Katolícky spevník* vyšli r. 1846 a Hamuliak sa postaral aj o vydanie nôt k tomuto spevníku, ktoré podľa Hollého pripravil učiteľ hudby v Ostrihome, Slovák Martin Eliáš.

Hollého poznal a vážil si celý vzdelaný svet.

Profesor charkovskej univerzity Izmail Srežnevský, vracajúc sa zo študijného pobytu v Paríži, prerušil svoju cestu v Maduniciach, aby

osobne mohol poznať a vzdať úctu vtedy už skoro slepému Hollému. Do Maduníc prišiel večer. To by ešte nebolo také zlé, ale horšie bolo, že bola tma a pršalo. Mal však šťastie; práve idúci sedliacky rebrinák ho odviezol na faru do nite zmoknutého. Po zabúchaní na bránu gazdiná otvorila dvere a oznámila nezvyčajnú návštevu. Hollý vyšiel z izby, objal, pobozkal Srežnevského so slzami v očiach a privítal ho slovami; "Rus, Bože, Rus, Slovan, to je vzácna návšteva" a trvalo, pokým sa spamätal pri teplom čaji z tohoto vzrušenia. – Prof. Srežnevský vo svojich črtách charakterizuje Hollého takto: "Takého kňaza ani medzi tisícami nenájdeš, takého dobrého človeka na celom svete niet, od nikoho nič nepýta, ani za pochovanie, ani za sobáše; čo dajú, vezme a sám to porozdáva všetkým. Preto je aj chudobný – je velebnej postavy, je narodený byť básnikom."

Významný český básnik Karel Vinařický, kanonik vyšehradský, ktorý prekladal Hollého zlomky *zo Svätopluka, Slávy, Selaniek, Ód, Žalospevov,* z listu písaného 15. VI. 1836 Chmelenskému medzi iným píše: ".. Věru my nemáme básníka českého takového jako Hollý jest. Já jej kladu nad Kollára. Tento nepojal idey člověčenství tak čistě a jasně jak ji Hollý postihnul. Onen jest vášnivý a často nespravedlivý, tento tichý a vždy nestranný v úsudcích svých. Hollý pojal dokonale objektivnost nevyrovnaného Homéra..."

Rovnako známa je aj návšteva varšavského profesora Kucharského, ďalej nemeckého maliara Kaisera, ktorý svojím štetcom vyhotovil portrét tohoto veľkého básnika.

Hollý veľa značí v slovenskej poézii. Na čom pracovali českí i maďarskí klasici všetci dovedna, to on vykonal sám, jediný. Je to veľký skutok. Nám je ťažko pochopiť, akej sily k tomu bolo treba, aby v 30-rokoch 19. storočia taká rázna a jasná oslava zabudnutej minulosti ľudu, ktorý vtedy už nič neznačil, zaznela po slovensky.

Hollý do smrti chcel ostať v Maduniciach, ale nebolo mu tak súdené. R. 1843 3. mája vypukol oheň, ktorý obrátil celú dedinu na popol. Hollý bol už v tom čase veľmi chorý, takže sa ani hýbať nemohol. Vynášali ho z horiacej fary do kostola, ale i ten sa chytil a tak iba v poslednú chvíľu podarilo sa nevládneho básnika zachrániť pred smrťou. Utrpel ťažké popáleniny na celom tele, oheň mu popálil ruku a dym s plameňom mu vážne poškodil oči.

Keďže nemohol vykonávať svoje kňazské povinnosti, požiadal cirkevnú vrchnosť o penzionovanie.

Mnohí jeho priatelia volali ho k sebe a ponúkali mu pohostinstvo, napokon prijal pozvanie svojho bývalého spolužiaka dekana-farára Martina Lackoviča a okolo 1. júla 1843 sa odsťahoval z Maduníc k nemu na Dobrú Vodu.

Tu upútaný na lôžko pokorne znášal svoj osud. Jeho priatelia svojimi častými návštevami, vľúdnymi slovami miernili jeho osud. Jeho častými hosťami boli aj predstavitelia mladého Slovenska. Radili sa u neho a vždy bol osviežený ich úprimnou láskou. A keď sa r. 1846 rozpútali boje o štúrovskú slovenčinu, najmä zásahom Jána Kollára, Štúr spolu s Hurbanom, Hodžom a Hostinským našiel znovu cestu na Dobrú Vodu poradiť sa a zároveň požiadali ho ako jediného žijúceho predstaviteľa Bernolákovej školy, aby im odobril ich zámer, uzákonenie nového spisovného jazyka na základe stredoslovenského nárečia. Starý básnik pochopil správnosť tohoto kroku a symbolicky požehnal snahy štúrovskej mládeže.

Zomrel v búrlivých rokoch 14. IV. 1849. Pochovali ho podľa jeho priania: "Tu ma pochovajú medzi štyrma lipami na cmiteri hroblu anebo mohylu staroslovanskú mi spravá" na Dobrej Vode.

Aký tichý bol jeho život, taký tichý bol aj jeho pohreb, bez akejkoľvek svetskej okázalosti, ako si to básnik výslovne v testamente žiadal.

Ale zato okázalejšie boli slávnosti na Dobrej Vode 11. mája 1854, keď na tamojšom cintoríne odhaľovali Hollému pomník. Bola to veľká národná manifestácia a bolo to posledné spoločné stretnutie sa slovenských národovcov s Ľudovítom Štúrom.

Pomník bol postavený z iniciatívy Janka Palárika s vrstovníkom Jozefom Viktorínom, ktorí naň zozbierali príspevky národa. Poprsie na pomník vytesal znamenitý slovenský sochár Ladislav Dunajský.

Na podstavci sú vryté Štúrove slová:

"Údolím berieš sa kto si Dobrovodským
a z našich si strán, synom Slovákov
k vŕšku sem sa zblíž, tu ležím – pobudni."

Ján Okáľ

VIANOCE V RÍME

Ako to len krásne znie ''slnečná krajina'' alebo ''slnečný juh''. Je síce pravda, že v strednom Taliansku, teda ani v Ríme nevedia o snehových závejoch, o riekach, čo sú od brehu k brehu zatarasené srieňom, ktorý hustne a jednej noci sa premení na pevný ľad, ani o čľapkaniciach po odmäku. Ale aj tu sa môže v zimných mesiacoch strhnúť snehová búrka a kaluže na uliciach zakryje občas tenučké náľadie. Horniak by si povedal, ''dajsami svete'', najmä keď sa sniežik alebo náľadie ani nie roztopí, ale vyparí len čo slnce blysne a v zákutiach ulíc, kde vietor nedofúka, môže byť celkom teplúčko. Teda na uliciach rímski obyvatelia mnoho zimy nezažijú ani v najchladnejších mesiacoch roku. Za nechty si fúkajú a poskakujú na jednom mieste iba vo svojich bývaniach. Tak to bolo aspoň v rokoch po vojne, keď sa ani v domoch strednej vrstvy nekúrilo a v bývaniach bolo zimšie vždy o tých niekoľko stupňov, ktoré tvoria rozdiel medzi príjemným pobytom a mizériou. Nikde na svete si ľudia nezakrúcajú hrdlá do takých ťažkých vlnených šálov ako v Taliansku a rozdiel medzi ulicou a bývaním bol len v tom, že v bývaní si zimné kabáty pozornejšie zapínali a šály lepšie priťahovali. Mnohí, najmä takí, čo písali a študenti, ktorí si robili domáce úlohy, často si naťahovali rukavičky bez prstov, aby im prsty celkom neskľaveli. Útočiskom bola iba posteľ, lebo pod prikrývky si človek nadýcha tepla a mohol snívať o jari, ktorá prišla predsa hodne prv ako na severe.

Mali sme šťastie, že veľký oblok našej izby v pensione Garrone bol obrátený na juh, takže už okolo desiatej izba bola zaliata nielen svetlom, ale aj príjemným teplom. V izbe som si kraľoval sám. Dr. Polakovič ešte kedysi v novembri odišiel do Bavorska, kde sa hodlal zdržať celú zimu a ja s dr. Cincíkom sme boli kustódmi jeho vecí, ktoré si nechal v Ríme. Ani Cincík však veľa času v izbe nestrávil, lebo hneď po raňajkách sa vybral do niektorého inštitútu hľadať pramene k stredovekým dejinám Slovenska. V tom čase najradšej chodieval do švédskeho alebo anglického inštitútu, odkiaľ si prinášal domov ťažké bachanty, ktoré potom neskoro do noci v posteli študoval. Ale cez deň, sotva sa v izbe oteplilo, prišli za mnou Rudolf Dilong z kláštora pri bazilike sv. Antona na Via Merulana a Karol

Strmeň, vtedy ešte obyvateľ na Via Reno 9. Bol by chodil aj Šprinc, ale ten sa vtedy túlal po lágroch Nemecka a Rakúska ako reprezentant pápežskej misie pre slovenských utečencov a internovaných Slovákov v koncentračných táboroch americkej armády. Dni sme trávili debatami a písaním. Niečo sme písali každý osve, niečo spolu. Niečo z toho sme uverejnili, niečo ostalo v rukopisoch a niečo sme jednoducho zahodili. Hlavné pre nás bolo to stretanie sa, ten neustály pocit, že človek nie je ani osamotený ani opustený prostred cudzieho sveta, ale až na dotyk sú mu ľudia blízki jazykom, záujmami, citmi, prežitou tragikou, ale aj nádejami. Nuž čo môže ľudí viac zblížiť?

Dilong nebol nikdy veľký chlap, ale kdekoľvek sa objavil, bolo ho plno. Jednoducho zaplnil priestor okolo seba a javisko mu patrilo nielen preto, že si naň robil nároky, ale skôr preto, že mu ho všetci prítomní vďačne prepustili. A nebolo to len počas stretnutí, ktoré by bolo možné nazvať spoločenskými, ale vrhal sa priam do najprudších vírov, či to už bolo v debatách, športoch, kultúrnych, sociálnych, ba aj politických podujatiach. Kde mu zrejme prvé husle nepatrili a sám si na ne nerobil nároky, prirodzene sadal si k bubnom a činelom, aby dával všetkému tempo. Keď videl, že jeden z najväčších problémov našej rímskej kolónie je hlad, bol by pohol nebo i zem, aby ho zmiernil. Na šťastie nebo a zem hýbať nemusel, lebo vo veľkom kláštore františkánov na Via Merulana hneď po príchode našiel svojich dávno známych františkánskych bratov, ktorí boli svojím spôsobom dôležitejší ako sám generál františkánskej rehole alebo jeho generálny ekonóm. Bol to hlavný kuchár, ktorý mal na starosti hladné žalúdky niekoľkých stovák františkánskych teológov a ďalších niekoľkých členov profesorského zboru, úradníkov generálnej kúrie a mníchov z celého sveta, ktorí sa práve zdržovali v Ríme a tak ako Dilong, v Antoniam na Via Merulana našli svoju celu a zaopatrenie v komunite. Zhodou okolností tento hlavný kuchár býval už kuchárom vo viacerých slovenských františkánskych kláštoroch a Páter Rudolf býval často na jeho strave. Bol to bratislavský rodák, rehoľný brat, ktorý vďačne naložil Dilongovi náručie chleba, mortadelly a syrov, keď šiel navštíviť hladujúcich slovenských mládencov na Via Reno 9. Pravdaže, keď prišiel Dilong k nám do Pensione Garrone, hlboké rukávy jeho františkánskej kutne boli zduté dobrotami. Ale to nebolo všetko. Ani v Taliansku sa nedá večne žiť o chlebe, syre a mortadelle, preto zariadil, aby som s Cincíkom prišiel

každý štvrtok do sakristie baziliky sv. Antona, kde kraľoval brat Hugo. Sakristia bola veľké priestranstvo, zaplnené skriňami s omšovými rúchami. Keď mal Hugo trochu času, s hrdosťou vyťahoval zásuvky a otváral dvierka, aby nám ukázal poklady baziliky. A poklady to boli. Omšové rúcha, vyšívané zlatom a perlami, aplikovanými majstrovskými maľbami a svietivými vyšívkami na ťažkých orientálnych hodváboch. Aj okrem tých omšových nádob, ktoré boli príliš vzácne a schované v trezoroch, bolo tam dosť kalichov, monštrancií a kadidiel na vybavenie celých diecéz. Práca brata Huga nebola však ľahká, lebo s dvoma či koľkými pomocníkmi musel pripraviť rúcha pre niekoľko sto kňazov, ktorí každé ráno slúžili tam omše a potom zasa všetko pekne pouklada ť, čo treba vyčistiť, vyprať, opraviť, naplniť ampulky vínom a vodou a potom ich zasa umyť a pripraviť na druhý deň. A to ešte nebolo všetko. Svätý Anton, ako všade na svete, aj v Taliansku ''dohodí'' dievkam na vydaj ženícha. Z vďaky za to sobášia sa potom v bazilike. Denne tam býva aj desať alebo viac sobášov a pretože každá mladucha chce kráčať k oltáru hlavnou chrámovou loďou medzi vlastnými kvetmi pozdĺž lode i na oltári, svadobné družiny musia čakať nielen na koniec predchodzej ceremónie, ale aj na odstránenie kvetov predchádzajúcej mladuchy a rozostavenie vlastných. Sobáše sa neskončia skoro nikdy pred jednou alebo druhou popoludní. Pre brata Huga to nebola ľahká robota, tým viac, že už bol v rokoch a o diete možno nikdy ani nepočul. Keď konečne všetci svadobníci boli preč a posledné kvety si odniesli sestričky z niektorého kláštora alebo z nemocnice, Hugo sa nám mohol trochu venovať. Mal síce ešte veľa roboty s rúchami a nádobami, ale našiel si čas zaskočiť do kuchyne, odkiaľ priniesol dva vrchom spaghettami naložené taniere, z ktorých sa ešte parilo a plné rukávy iných dobrôt. Kým sme sa s Cincíkom hostili, stačil z ampuliek nazlievať fľašu vína a už bol zasa pri svojich ornátoch, štólach, manuáloch, albách a kordách, ukladajúc ich na príslušné miesta.

Skoro všetky sobáše mali aj muziku. Niekedy hrával organista baziliky, ale niekedy si svadobníci priviedli vlastných muzikantov a spevákov. Pamätám sa, že raz sme prišli trochu včaššie a sobáše neboli ešte skončené. Odrazu som počul otvorenými dvermi sakristie doliehať z chramu prekrásny soprán. Zvonivý, ľahučký vo výškach a plný v stredných polohách. Už dávno som taký krásny hlas nepočul.

''Tá krásne spieva'', vravím Hugovi.

Hugo sa najprv pozrel na mňa, poobzeral sa, či ho nikto iný nepočuje a potom, priložiac si dlaň k ústam, aby jeho hlas len k môjmu uchu smeroval, skoro zašeptal, trochu sa zajakajúc, ako vždy, keď bol rozrušený:

''To je vvvyrrezanec...''

Vedel som, že kastrovanie mladých spevákov bola kedysi v Ríme a vari aj inde v Európe bežná vec. Ale vedel som aj to, že už dlhé a dlhé roky, ešte kedysi od konca minulého storočia bolo to prísne zakázané cirkevnými a štátnymi zákonmi. Kde sa teda vzal chlapec so sopránovým hláskom skoro v polovici storočia? Bol som zvedavý a chcel som ho vidieť. Prišlo mi skoro nevoľno, keď mi ho po skončení ceremónie Hugo ukázal. Zošúverený drobný človiečik s tváričkou, ktorá bola odrazu skoro detská a súčasne úžasne stará, plná drobulinkých vrások a korunovaná bielymi vlasmi. Posledný zo spevákov ''bieleho hlasu''.

Okrem kuchára a sakristiána mali sme však ešte jedného dôležitého slovenského brata v kláštore na Via Merulana. Bol to brat Jukundián, hlavný vrátnik kláštora a rozdeľovač chlebíkov sv. Antona. Nebolo toho biedneho a hladného, komu by brat Jukundián nebol podal ''panino'', keď sa pri bráne zastavil. Myslím, že nielen ja, ale mnoho Slovákov malo by k mnohým pridať na múry baziliky sv. Antona mramorovú tabuľku s nápisom ''Per grazia ricevuta''.

December sa už krátil a otázka, ako oslávime svoje prvé Vianoce v emigrácii, natískala sa nám stále nástojčivejšie nielen do myšlienok, ale aj do rečí. Na šťastie myslel na to aj bývalý cirkevný radca slovenského vyslanectva pri Vatikáne msgr. Jozef Kapala. Odkázal na Via Reno, že bude mať pre nás polnočnú omšu v kaplnke sestričiek na Via Po. Týmto bola starosť o duchovnú stránku vianočných sviatkov vyriešená, ale ostávala tu ešte otázka, čo sa nám podarí zachrániť z tradičných slovenských Vianoc. Bude stromček, štedrá večera, vianočné koledy, návštevy a ostatné veci, bez ktorých by na Slovensku Vianoce neboli Vianocami? Zdalo sa nám skoro beznádejné na niečo také sa tešiť. Tých niekoľko rodín, ktoré mali v Ríme svoje bývania, dozaista vo svojom úzkom kruhu vyčaria aspoň niečo z toho štedrovečerného šťastia a niektorých pozve k sebe Sidor, ale tých ostatných bude čakať len obvyklá večera v pápežskej menze a keď sa podarí zohnať pár lýr, tak možno pohár vína v botiglerii u sor Tita. Spoliehať sme sa nemohli ani na talianskych priateľov, ak

sme ich už mali, lebo stromčeky netvorili časť Vianoc ani v časoch predvojnových a vianočný večer sa pokladal za vigíliu pred sviatkom Narodenia Krista Pána, takže večera bola nielen pôstna, ale aj skromná. Často iba kúsok syra s chlebom a pohár vína. Ani deti sa netešili na hračky a iné dary od Ježiška v predvečer Vianoc, ale na Tri krále. Vtedy sa vari všetci rodičia s deťmi z celého Ríma zišli na Piazza Navona, ktorá sa premenila na neuveriteľný jarmok s hračkami a maškrtami od výmyslu sveta. Pravdaže, ani v Taliansku deťom nedávali dary rodičia ale Befana, akýsi kríženec strigy s vílou. Meno Befana vzniklo skomolením slova Epifania, gréckeho názvu sviatku Troch kráľov. Bolo v tom hodne logiky, že Befana prinášala svoje dary na Tri krále. Podľa nášho slovenského ceremoniálu prví štedrí darci v Betleheme i na Slovensku boli valasi, z ktorých jeden priniesol Ježiškovi takú klobásu, čo sa štyria valasi do nej opášu; druhý takú jaterničku, čo mu sama vyskočí na paňvičku a tretí jablčko ako jeho srdiečko. Ba ku jasličkám prišiel aj starý Kubo a ten oferoval Ježiškovi klobúk slivák, aby nikto o ňom nepovedal, že je všivák. V podstate bola Befana takou časťou talianskeho folklóru, ako nám boli valasi. Ktovie, či Befana nepreskočila do kresťanského Ríma z Ríma pohanského.

V kostole na Aracoeli, ktorý tvorí časť zástavby Campidolia (Kapitolu), od rána do neskorého večera cez celé vianočné obdobie prichádzali pred jasličky malé deti a prednášali Ježiškovi básničku alebo modlitbičku. Často trvalo celé hodiny, kým prišiel na čakajúce deti rad a potom od únavy a vzrušenia buď všetko zabudli, alebo si poplietli slová a veršíky. Ale bolo to roztomilé a strávil som tam hodiny, prežívajúc s malými recitátormi ich vzrušenie a trému.

* * *

Helenku Filovú som stretol na Corso Trieste. Bolo to obvyklé decembrové odpoludnie, keď obloha bola zatiahnutá mračnami a mesto beznádejne sivé a zimravé až na nevydržanie. Pozdravili sme sa a v drobnom rozhovore prešli vedľa seba kúsok cesty, keď mi vsunula ruku pod pazuchu a cítil som, že mi do dlane vtisla akýsi papier.

''Nemohli by ste ma pozvať na espresso?'' povedala, keď sme zastali a pozreli na seba. Usmiali sme sa oba. Rozumeli sme si.

Na Corso Trieste netreba ísť ďaleko, keď chceme nájsť kaviarničku, kde je okrem baru s blyšťavou mašinou na espresso aj niekoľko stolíkov, kde sa dá s priateľmi posedieť a pozhovárať sa najmä prostred včasného odpoludnia, keď sú podobné podniky keď nie prázdne, teda poloprázdne a čašník nemá starosti, kde by nových hostí posadil.

Helenku zaujímalo, ako sa s Cincíkom máme, čo robíme a vôbec, čím si zapĺňame čas, ktorý aj jej už začínal byť dlhý odvtedy, ako prestala pracovať na vyslanectve. Rozhovoril som sa o Cincíkovom štúdiu v rozličných ústavoch a akadémiách a o našej ''tvorbe'' v penzióne. Usiloval som sa odbaviť naše písanie skôr naľahko, nie ako ''tvorbu'', ale akúsi hru, zábavu ľudí, ktorí majú síce poéziu radi, ale vznešené múzy im musia v tomto prípade veľa prepáčiť. Mal som dojem, že si s Helenkou rozumieme, lebo v kaviarničke sme sedeli dosť dlho a vďaka Helenke, mohli sme si dovoliť nielen druhé, ale aj tretie espresso.

Už sme sa lúčili, keď sa Helenka obrátila celkom nečakane na mňa s otázkou, kde budeme s Cincíkom na Štedrý večer. V penzióne Garrone nad smitkou chleba, smitkou syra a možno pohárikom vína.

''Príďte ku mne. Aj s Cincíkom'', povedala a po chvíli dodala: ''Mohli by ste so sebou priviesť aj Dilonga?''

Mohol som hovoriť len za seba, ale neváhal som prijať pozvanie aj za Cincíka. Iná vec bola, keď šlo o Dilonga. Vedel som, že San Antonio nie je hotel, ale kláštor a nemožno tam chodiť, alebo odchodiť ako to komu do programu padne. Len Dilong mohol odpovedať na otázku, či na tú štedrú večeru príde alebo nie. Vysvetlil som jej to, ale ona len plecami pokrčila a ja som si to vysvetlil asi tak, že keď príde, bude vítaný a keď nepríde, nikto z nás za to nemôže. Dala mi ešte číslo telefónu a adresu, vysvetlila, na ktorej zástavke červenej okružnej električky musíme vystúpiť a rozlúčili sme sa.

Bol som hrdý-nehrdý, keď som platil espressá z Helenkiných peňazí.

Neprekvapilo ma, že Cincík s netajenou radosťou pozvanie prijal a keď sa to tak vezme, ani Dilong mi nepovedal veľkú tajnosť, keď ma uistil, že nielen k Helenke na večeru, ale aj na polnočnú do kláštora na Via Po s nami pôjde. ''Nikomu v kláštore na Via Merulana chýbať nebudem'', hodil plecom.

Neviem už, komu prišlo na um, že nemôžeme ísť k Helenke len tak

s prázdnymi rukami. A to ešte na Vianoce. Aj v robotný deň sme kedysi domácej panej prinášali kvety. Ale my sme na kyticu peňazí nemali a v Ríme sa v decembri kvety len v skleníkoch rozvíjajú. Na šťastie mali sme umelca-maliara medzi sebou a umelecky namaľovaná karta s veršíkmi básnikov, vpísanými vlastnoručne a všetko len na túto príležitosť vytvorené, nie je vari najskromnejší darček ani v časoch blahobytu. Cincík teda vianočnú kartu namaľoval, Dilong a ja sme do nej vpísali akési veršíky a boli sme pripravení na veľkú návštevu u Helenky. Keď ma potom ešte Cincík pristrojil do svojich tmavomodrých šiat, čo mu už boli pritesné, mohli sme ísť. Že ja som si musel nohavice skoro po prsia vytiahnuť a rukávy kabáta sa mi nekončili na zápästí ale kdesi medzi dlaňou a prstami, to bola maličkosť, ktorá nestála za povšimnutie.

Vianočný večer bol chladný a tmavý. Od zastávky električky k domu, kde Helenka bývala, nebolo síce ďaleko, ale vietor nás poriadne prefúkal. Všetko bolo také tiché, nevianočné, že nás to až zarážalo. Oblokmi neprerážala tmu ulice žiara vysvietených stromčekov ako doma a opustenou ulicou sa len kedy-tedy mihol chodec s hlavou sklonenou proti vetru a hrdlom zababúšeným v ťažkom šále. Uľavilo sa nám, keď nás zhltli dvere domu, kde mala Helenka svoj apartmán. Zazvonili sme a pustili sa do schodov na druhé poschodie, kde nás už čakala domáca pani v otvorených dverách. Priestranná izba bola vysvietená a uprostred nej stôl, prestretý pre štyroch. Veľká kytica vo váze nahrádzala stromček. Nálada bola síce srdečná, ale tak trošku aj formálna, lebo neboli sme už navyknutí ani na takúto jednoduchú eleganciu prostredia. Ani nie tak dávno si to všetko mohol hociktorý z nás dovoliť každý deň, ale teraz to bola miera, ako hlboko sme padli do tlamy chudoby. Na šťastie srdečnosť hostiteľky čoskoro rozplašila našu ostýchavosť a neprekonateľný rozprávač Cincík mal v nás zasa vďačných poslucháčov.

Na večeru sme síce nemali opekance s makom a kapustnicovú polievku, ale fetucine bolognese boli výborné a melruzzo bianco je tak na Vianoce ako pred alebo po nich lepšia ryba ako kapor. Biele víno z rímskych predmestí bolo primerane chladené a espresso horúce. Keď dievča odpratalo po večeri nádoby, presadli sme si k malému stolíku a Helenka naliala do skleničiek horkastý likér strega. A bolo nám dobre, lebo odrazu sme boli na Slovensku a tíško sme začali spievať vianočné piesne...

Najprv len vianočné. Potom Dilong vytiahol z rukáva svojej kutne picolku a začal na nej hrať. Picolka je malá harmonička s úžasne obmedzeným rozpätím tónov, ale je neuveriteľné, čo z nej vedel vyčariť Dilong. Dnes, keď už roky uplynuli, čo posledný raz na nej hral, prichodí mi ľúto, že v tých dobách sme nemali tape recordery a nikto nezachytil tú zázračnú muziku čarodejníka neopísateľných melódií. Lebo tie melódie sa nedali notami zapísať a vedel ich len Dilong a mohli ste ich tisíc ráz počuť, tisíc ráz si v nich vykúpať srdce a jednako bolo nemožné zapamätať si z nich čo len jednu. Keď skončil a harmonička zas putovala do hlbín rukáva, nikto sa neodvážil prerušiť ticho, ktoré bolo plné čohosi, čo sa nedá vidieť ani počuť a jednako vieme, že je ním všetko presýtené ako borová hora živičnou vôňou.

Vedeli sme, že okrem Dilonga nikto z nás nemá právo ani pridať, ani ubrať z toho ticha. A buď vedel, alebo cítil to aj on. Odrazu začal hovoriť. Najprv len tak tichúčko, sediačky, skôr trhano ako plynulo, skôr skoro nesúvislé slová, čo malo viac muziky ako zmyslu, ale pomaly mu hlas rástol a z nesúvislých slov stal sa príval veršov. To už Dilong stál prostred izby, rozvlnený a rozviaty ako jeho verše. Poznal som ho už roky, videl som ho v minúte napísať alebo zarecitovať novú báseň. Ale toto bolo čosi celkom iné. Bolo to rozprávanie jazykmi na Turíce, keď Duch ohnivým jazykom ožiaril svojich vyvolených. Bolo to mystické splynutie slova s dušou, bol to vodomet trpkosti vyhnanstva a chvály života a krásy a dobra a všetkého, čo môže zapísať srdce človeka až do puknutia, až do vulkaničného výbuchu citov, ktorým obliečka slova nestačí; šklbú ju a prerastajú ju, berúc na seba do tých čias nepočuté melódie zvuku a záchvevy človeka, ktorý je tým zázračným nástrojom, na ktorom Dieťa Betlehemské vyhráva čarovnú melódiu, do tých čias a od tých čias nepočutú.

O čom bola táto vari najväčšia báseň Rudolfa Dilonga? Ani minútu potom, čo doznela, by sme to neboli vedeli povedať. Jedno sme vedeli – zažili sme chvíľu takú požehnanú krásou a velebou, že nás poznačila na celý život. Bol to dar úžasnej ceny, ktorý nás síce do dna duše prenikol, ale nedal sa zachytiť, nedal sa uväzniť.

Ako si možno vysvetliť, že po takom silnom zážitku všetko bolo odrazu prázdne, sivé, nezaujímavé. Rozhovor viazol a mlčky sme sŕkali horkastú stregu, ktorá je v ústach hladká, ale v útrobách sa rozleje ako oheň.

‘‘Pôjdeme?’’ – povedala odrazu Helenka. Bolo niečo pred jedenástou. Mali sme pred sebou dosť dlhú cestu, lebo nočné električky nechodili a taxíka sa v tých časoch v Ríme človek nedovolal. Ba aj kamiončíny chodili iba od svitu do mrku a pre štyroch pasažierov by neboli prišli ani vodne.

Pred kláštorom na Via Po postával už hlúčik chlapov z Via Reno. Skoro súčasne s nami prišiel z Pensione Garrone Francesco, ktorému sme povedali o ‘‘našej’’ polnočnej omši a on sa aj bez pozvania prisľúbil, že príde. Na Helenke šiel skoro oči nechať, keď sme mu ju predstavili a bol celý šťastný, že mohol pri nej stáť pred omšou i cez omšu. Za chvíľu prišli Hronský a Hrušovský so ženami, Rudo Blizner a konečne Paolo priviezol z Vatikánu msgr. Kapalu a Milku od Sidorov. Posledný prišiel dr. Ďurčanský s bratom Janom a Paľom Krchňákom. Msgr. Kapala zazvonil a či nám otvoril duch alebo sestrička-vrátnička, to nikto nevedel.

Kaplnka bola odrazu aj dosť veľká aj neveľká, podľa toho či počítame do nej aj klauzúru za drevenými mriežkami pre sestričky, alebo iba priestor pre iných návštevníkov. Všetci sme stáli, lebo nás bolo priveľa a tých niekoľko stoličiek, čo boli pre návštevníkov, poukladal ktosi vedľa steny. Paľo Krchňák tak zrejme, ako keby to bolo dohovorené, stal sa odrazu aj kostolníkom aj miništrantom. Pomohol monsignorovi pri obliekaní a už niesol pred ním k oltáru omšovú knihu. Kto začal spievať, nedalo sa povedať. Možno Jozef Ďuriš, skúsený regenschori, výtečný organista a nadpriemerný spevák. Isté je len to, že kaplnka sa naplnila chlapskými hlasmi, aké jej múry do tých čias nezačuli. To nebola talianska omša, ktorú veriaci ticho sledujú v menších kostoloch a vo veľkých chrámoch počúvajú gregorský chorál. Tu nikto pred sebou nemal knižku, lebo každé slovo mali prítomní zapísané v srdci a teraz sa z nich dralo i s melódiou ako výbuch emócie, ktorou ich tento deň tak zapĺňal, že by sa boli zadusili žiaľom za domovom a všetkými drahými, ktorých tam zanechali, keby si svoje srdcia neboli vyliali v piesni. Ale bol to spev? Bola to melódia? Ťažko povedať, čo to bolo. Po tvárach všetkých stekali slzy a spev sa dral s takých stisnutých hrdiel, že každé bolo navreté ako hrvol a popretínané zdutými žilami, čo ich objímali ako povrazy.

Narodil sa Kristus Pán, radujme sa…

Ale bola to radosť? Bolo to veselenie sa?

Len sám Pán Boh vie, čo to bolo. Bolo to odrazu krásne aj strašné. Ale bola to v prvom rade prosba, prosba taká vášnivá, taká nástojčivá, že bola až kdesi na hranici rúhania sa, vzbury, zanovitého dožadovania sa vlasti, slobody, úcty človeka k človekovi. Všetko tam bolo, len nie rezignácia,len nie prijatie toho,čo je,uznanie nemeniteľného, zmierenie sa s osudom. Bol to fatalistický útek do minulosti, bola to ochota spáliť sa túžbou po rodnej zemi a všetko, čo nám v nej bolo také drahé, že všetko prijmeme okrem rozlúčky s ňou.

Dnes sa skoro čudujem, že som mal odvahu obzrieť sa okolo seba a pozorovať tváre tých, čo stáli neďaleko. Hneď vedľa bol Dilong. Jeho výrazná tvár bola zjarčená a oči spuchnuté. Cincík si neustále utieral do šatôčky okuliare a bývalý žandár Remešík sa zadúšal slzami, ktoré musel prežierať medzi spevom. Helenka si ďobkala oči šatôčkou a vedľa nej stojaci Francesco nič z toho všetkého nechápal. Takto spievanú omšu skoro nepoznával a zdala sa mu ceremóniou exotického kmeňa pobledlých severanov, ktorí sa síce do Ríma akýmsi nepochopiteľným spôsobom dostali, ale nikdy nedôjdu až po jeho rodnú Sicíliu.

Do hory, do lesa, valasi...

Povedzte nám pastuškovia...

Ako keby sme sa neboli mohli nasýtiť vlastného spevu, vlastných duší, preliatych do melódií. Skoro v žiadnej piesni sme sa nedostali k druhej a už vôbec nie k tretej slohe, labo mali sme ich ešte toľko a omša je taká krátka a čo ako sa s nimi ponáhľame, ešte nám ich ostáva mnoho ráz viac, ako sme ich odspievali. Ďurčanský mal skoro meravú tvár a jeho prsty, do seba zaklinené, mali biele hánky. Hronský akoby niečo prežieral a jeho vodnato-modré oči plávali vo vlahe.

Ite misa est...

Pásli ovce valasi...

A potom sme odrazu onemeli. Mlčky vychádzame s kaplnky a na ulici sa skoro nelúčime. Každý je sám so sebou. Ba vari ani nie. Je so svojími drahými doma a tu chce byť sám len preto, aby mohol byť s nimi.

Len my traja králi s Helenkou a na prídavok s Francescom ostávame pospolu. Odrazu máme problém. Čo s Helenkou? Cesta k nej je ďaleká, samotnú by sme ju ani za svet nepustili a ktokoľvek by šiel s ňou, musel by aj nazad a hodina ja neskorá. Ako tak stojíme a rozmýšľame, čo robiť, ozval sa Francesco: Poďme ešte do penzionu.

Naša mama kúpila na Vianoce flašu "spumante" (šampanského). Prinesiem to do vašej izby.

O chvíľu sme boli v penzione. Cincík a ja, ako obyvatelia, Dilong ako hosť, ktorého už dávno vymkli z kláštora, Helenka, čo bývala veľmi ďaleko a pred ránom sa domov nedostane a Francesco, ktorý by bol dal všetko na svete, len aby sa ešte chvíľu mohol pozerať na Helenku. A Rudo Blizner, ktorý býval s Hrušovskými, ale zdalo sa mu, že na zaklúčenie vianočného večera mu treba zažiť trochu viac vzrušenia, ako vedela dať domácnosť večne dôstojného "pána direktora", ktorý mal viac titulov a úradov ako sa dalo jedným dychom vysloviť. Direktor gymnázia v Kláštore pod Znievom, profesor histórie, správca vedeckých odborov Matice, autor Slovenských dejín, poslanec Slovenského snemu, člen Katolíckej akadémie...

Šesť ľudí v skromnej izbičke penzionu je priveľa a fľaša šampanského primálo. A jednako boli sme už všetci takí vypálení, takí vyhasnutí, že nás neprebralo z letargie ani puknutie zátky, ktorú Francesco ceremoniálne vystrelil do povaly, ani šum nápoja v pohároch, ktoré sme pozhľadávali v kúpelniach penziónu. Ale na pokračovanie oslavy tohto dňa nemali sme už sily. Všetka živelnosť unikala z nás rýchlejšie ako bubliny z pohárov, ktorých sme sa ani nedotkli. Ba aj rozhovor viazol a čoskoro sme beznádejne začali zápasiť s driemotou. Prvá jej podľahla Helenka. Skrútila sa do klbka na jednej posteli a zaspala. Pozorne sme jej stiahli topánky a prikryli ju, lebo noc bola chladná. Francesco vybadal, že je už v izbe nielen nepotrebný, ale aj nevítaný a ticho sa vytratil do izby, kde spali jeho rodičia a brat. Ostali sme štyria a mali sme dve postele. Len tak, oblečení, sme sa na ne uložili a zhasli svetlo.

Po tomto zažil som ešte tri vianočné obdobia v Ríme. Okrem posledného všetky mi akosi splývali a nevedel by som ich od seba oddeliť. Ale toto posledné na konci roku 1949, to bolo niečo iné, a tak ako to prvé, strávené u Helenky Filovej, bolo najbohatšie na všetky hmotné aj duchovné zážitky, to posledné bolo najchudobnejšie.

Všetci blízki priatelia sa z Ríma rozutekali po svete. Na Via Reno sme už mali iba spomienku a sám som býval v Ríme iba prechodne, lebo v Bagnoli, neďaleko Neapolu, moja záležitosť odchodu do Spojených štátov bola už v prúde a častejšie som bol v tábore IRO ako v Ríme. Lenže táborový život sa mi tak protivil, že som mu unikal, keď som mohol.

Ústredie slovenských emigrantov bolo zlikvidované a dr. Zelenka nemal už s naším presídlením nič spoločné. Okrem priateľstva jediným našim spojivom bol časopis Rím a edícia knižiek v Ríme, ktoré začal vlastným nákladom vydávať. Pretože som robil korektúry a lámanie týchto publikácií, mal som aj vítanú príležitosť a titul vracať sa z Bagnoli do Ríma tak často, ako sa len dalo. Ako predtým, dr. Zelenku som po úradných hodinách čakal pred poštovým úradom neďaleko Vatikánu a potom sme šli na večeru do reštaurantíka u sor Giulia.

Na Dohviezdny deň dr. Zelenka buď nepracoval alebo pracoval len pol dňa, už sa nepamätám, len toľko viem, že keď som prišiel do jeho bytu, vybavil som mu korešpodenciu a nejaký čas sme si posedeli a pozhovárali sa s jeho domácou paňou a jej dcérou. Bývali kedysi učiteľkami v Egypte a vedeli povedať mnoho zaujímavého nielen o Egypte, ale aj o Etiópii a severoafrických talianskych kolóniách, odkiaľ po prehratej vojne repatriovalo na desaťtisíce Talianov.

* * *

O rok neskôr skoro celá slovenská rímska kolónia zhromaždila sa na Vianoce okolo dr. Ignáca Zelenku v byte jeho priateľa, známeho rímskeho právnika, ktorý uvoľnil pre nás nielen svoju veľkú jedáleň, ale aj kuchyňu, aby sa v nej mohli pripraviť čo najslovenskejšie jedlá. To si vzala na starosť Heda Hoffmannová, manželka režiséra Ferdinanda Hoffmanna. Dilong ju nazval matkou emigrácie, lebo v celom Ríme nebolo slovenského bývania, kde by boli tak srdečne privítali každého Slováka ako u Hoffmannov. Byt Zelenkovho priateľa na Piazza Adriana neďaleko Anjelského hradu, bol nielen veľký, ale aj elegantne zariadený. Nábytok, obrazy, figuríny, porcelán a striebro tvorili zvláštnu miešaninu starodávneho s moderným, pričom zjednocovací prvok nebolo bohatstvo a blahobyt, ale dobrý vkus so zmyslom pre mieru. Namiesto stuchliny, akú nachodíme v bývaniach mnohých zberateľov stariny, tento dom bol plný svetla a dýchal ľahkosťou priestoru. Domáci pán a jeho rodina nechali nás samých, takže bez inhibícií sme mohli byť sebou. Hoci ani teraz večera nebola typicky vianočná a slovenská a prevládali v nej talianske jedlá, celý štedrovečerný ceremoniál sme zachovali, nakoľko sa dá zachovať bez oblátok s medom a opekancov s makom.

Pravdaže, za vrchstolom sedel dr. Zelenka, vtedy už Združením slovenských katolíkov v Amerike poverený predseda Ústredia slovenských emigrantov v Európe a domácou paňou bola Heda Hoffmannová, ktorá bola súčasne aj kuchárkou, obsluhovačkou a konečne po večeri umývačkou riadu. Oproti predchádzajúcemu roku ovzdušie medzi nami nebolo už také nabité dramatickým napätím a koledy, ktoré sme po večeri spievali, boli tiež oveľa bližšie k tradičnej vianočnej nálade.

Na polnočnú šli sme do neďalekého chrámu sv. Petra, ale tam sme sa roztratili, lebo priestory a množstvo bočných kaplniek skoro každého odvábili iným smerom, takže počas omše aj po omši boli sme roztratení. Aj keď sme boli v najväčšom a najslávnejšom chráme sveta, jednako intenzita prežívania tejto vianočnej omše nebola taká ako pred rokom v kaplnke sestričiek na Via Po. Tam, na malom priestranstve tvorili sme homogénnu masu, kým v obrovských priestoroch sv. Petra bol každý sám. Pravdaže, vtedy nám ani nenapadlo uvažovať o takých veciach, ale keď po rokoch o tom premýšľam, zdá sa mi, že je akýsi zákon, podľa ktorého sa blízkosťou a počtom ľudí umocňuje citové zanietenie, ktoré v takej intenzite je nemožné, ak ide o roztratených jednotlivcov. Či bola v tomto už predzvesť našich osudov, keď budeme rozviati po všetkých kútoch sveta, to neviem. Napadlo mi to iba pri písaní týchto riadkov.

* * *

Už som sa lúčil, keď sa ma dr. Zelenka spýtal, kde pôjdem na večeru. Pokrčil som plecami.

''Pôjdeme spolu'', povedal a bral si z vešiaka kabát a šál.

Ulice boli prázdne a pusté. V obchodných štvrtiach Ríma bolo už síce hodne stredoeurópskych ozdôb, najmä svetiel, ale obytné štvrte boli také, aké bývali v Ríme od vekov v zimný večer. Akosi nohy nás len tak zo zvyku zaviedli do reštaurantíka Sor Giulia. Hostí tam nebývalo nikdy priveľa, ale vtedy sme tam nenašli nikoho okrem troch dcér a syna Francesca. Najmladšia, Rita, si nás ani nevšimla. Pri slabom svetle žiarovky, ktorá pre slabé napätie elektrického prúdu len sliepňala, tvár mala pritlačenú až k akejsi učebnici. Stredná Anna s najstaršou Máriou sa o čomsi až vášnivo škriepili a Francesco sa na ne od susedného stola posmešne díval. Francesco bol zaujímavý

mládenec. K bývalej fašistickej vláde cítil iba nenávisť, ale z demokratického režimu De Gasperiho si robil len posmešky. V lýceu hltal knihy o histórii Ríma a Talianska a očami vpíjal do seba starú slávu tohto mesta. Nenávidel všetky víťazné mocnosti a hnevalo ho najmä to, že každá z nich, počínajúc Spojenými štátmi a končiac Sovietskym zväzom chceli Talianom nanútiť vlastný režim namiesto večne na slabých nohách stojacej vlády.

''Nás chcú učiť, ako treba vládnuť? Nás, ktorí sme západnému svetu dali všetky vládne systémy, aké si ľudstvo za posledných tritisíc rokov vedelo vymyslieť? Mali sme kráľovstvo i republiku už vtedy, keď predkovia Angličanov, Francúzov a Nemcov bývali v jaskyniach a Amerikánom sme my museli najprv objaviť krajinu. My sme prežili a vyskúšali všetko. Mali sme demokraciu, autokraciu, anarchiu, plutokraciu, oligarchiu, fašizmus aj cézaropapizmus a odrazu by nám chceli podobrotky i nasilu natĺkať do hláv vlastné názory, ako vládnuť. Naspamäť sa učia celé kapitoly z Macchiavelliho a potom nám ho chcú predať ako svoj objav.''

Nikdy som nevedel uhádnuť, aké sú jeho názory. Na všetko mal až spaľujúcu kritiku a po rokoch stáleho dozrievania, čo som ho poznal, považoval som ho buď za intelektuálneho anarchistu alebo anarchistického intelektuála. A či je v tom nejaký rozdiel, to sám neviem. Ale rád som si s ním posedel a počúval ho. Len počúval, lebo nezbadal som, že by ho kedy zaujímala mienka iných.

Giulio sedel s bradou v dlaniach medzi tmavou jedálňou a ešte tmavšou kuchyňou, z ktorej nedoliehala vôňa jedla. Iba tma a chlad. Na Zelenkovu otázku, čo má dnes na večeru, hodil plecom: ''Kto by dnes varil? Je vigília. Treba sa postiť.''

Nikdy som nezbadal, že by bol Giulio alebo ktokoľvek z jeho rodiny pobožný, ba ani to neviem, či z nich niekto chodil do kostola. Možno Francesco, lebo v kostoloch si mohol overiť veľkosť Talianov v umení. Pôst na vianočnú vigíliu bol pre nich tak záležitosťou zvyku ako u nás opekance s makom. V iný deň by sme sa boli zdvihli zo stoličiek a šli hľadať jedlo do iného reštaurantu. Ale bol Svätý večer a keď sme už nemohli mať slovenskú štedrú večeru, prečo by sme nemohli mať aspoň raz v živote večeru ozaj pôstnu. Zelenka sa pokúsil dostať pre nás aspoň po tanieri spaghettov, ale Giulio sa vzoprel, že on dnes variť nebude. Na otázku, čo teda má, odpovedal jediným slovom: ''Niente.'' Nič!

Bol celý nevrlý a keď Zelenka ďalej na neho naliehal, aby nám predsa niečo dal, priniesol nám po jednom panine a na tanier rozkrojil trochu syra provolone.

Je zaujímavé, ako sa človek vžije do celkom novej situácie a namiesto toho aby sme sa hnevali alebo dudrali, odrazu sme sa začali veľmi dobre cítiť a pustili sme sa do chleba so syrom, ako by to bol najparádnejší banket.

"A vína nám nedáte?" zavolal na Giulia.

Sor Giulio sa pomaly zviechal zo stoličky, vošiel do kumbálku za kuchyňou, šmatlavým krokom priniesol nám fľašu a obrátil dva poháriky, ktoré boli vždy hore dnom rozložené na stole.

"Radostné Vianoce", povedali sme si navzájom a štrngli si. Potom Zelenka zdvihol pohár a obrátiac sa k Giuliovej rodine, zavinšoval: "Buon Natale."

Anche a voi, dottore", povedala Mária, ktorá vari jediná z celej rodiny si na tento večer zachovala trochu prívetivosti.

Možno sme sa pri tej skromnej štedrej večeri zdržali dlhšie, ako sa patrilo a celkom iste dlhšie, ako to bolo Giuliovi a jeho deťom príjemné. Ale do Zelenkovho bytu sme sa vracať nechceli, mesto nás nevábilo a do polnočnej sme mali ešte dve či tri hodiny. Jediné východisko bolo dať si ešte fľašku vína a potom pri ňom sedieť a sedieť a nedbať na provokatívne zívanie troch nadudrených dievok, sarkastické poznámky Francesca a tiché podudrávanie Sor Giulia. Ale čo mali robiť? Hostí sem nikdy veľa nechodilo a dr. Zelenka už niekoľko rokov prišiel sem každý večer a obyčajne so sebou niekoho priviedol. Niekedy nás sedelo až štyri-päť pri jeho stole.

Konečne sme vycítili, že dlhšie našu večeru preťahovať nemôžeme, zavinšovali sme im ešte raz "Buon Natale" a vykročili do chladného objatia vianočnej noci.

Šli sme len tak bez pevného cieľa, dúfajúc, že cestou nájdeme kostol, kde bude polnočná omša. Keď sme popri brehu Tibera prešli okolo Anjelského hradu a Justičného paláca, obrátili sme sa cez Cavourov most na Via Tomacelli. Tam hneď na rohu bol chorvátsky ústav sv. Jeronyma a veľmi pekný chrám toho istého svätého. V nádeji, že budeme mať príležitosť zúčastniť sa na hlaholskej omši, ktorú tam slúžieval msgr. Madjerec, zamierili sme ku vchodu, ktorý je od nábrežia Cisára Augusta, ale ťažká dubová brána bola zavretá a obloky chrámu tmavé. Vrátili sme sa na Via Tomacelli a o chvíľu boli

sme na Via Corso, po ktorej sme sa pustili k Národnému pamätníku (Monumento Nationale), kde je pomník Talianskeho zjednotenia, kráľa Viktora Emanuela II. a hrob neznámeho vojaka. Neďaleko je Benátske námestie s Benátskym palácom a v úzadí schody, vedúce na námestie Kapitolu so sochou cisára Marka Aurelia a hneď vedľa zasa schody, vedúce do chrámu Aracoeli. Ten bol vysvietený a preplnený, takže zástup ľudí sa prelieval až na príkre schodište. Z omše sme nepočuli nič, len pocit komunity nás ubezpečoval, že sme sa na nej zúčastnili. Zástup ľudí, valiacich sa z brány kostola nám neskôr naznačil, že sa omša skončila. Prúd nás zaniesol až na Piazza Venezia, kde sa nám prichodilo rozlúčiť, lebo každý z nás býval iným smerom od námestia. Len keď sme si na rozlúčku potriasali ruky, dr. Zelenka mi akoby mimochodom povedal, že 21. januára budem pozvaný na špeciálnu audienciu k Sv. otcovi. Bol to jeho vianočný dar na rozlúčku pred mojím odchodom do Spojených štátov.

Nepamätám, čo som mu povedal, ak som mu niečo povedal. Len to viem, že som mu dlhšie a pevnejšie stískal ruku na rozlúčku.

NEŽNÝ ÚSMEV

Rád mám mesačný svit
keď prevalí sa
v kotúči
jasnožltom
lenivo
cez Ostrý vrch.

Na pričupené usmeje sa
chalúpky,
potmehúdsky žmurkne
na posledný nočný autobus,
nenávistne zaškúli
na oblak

a potom znovu úsmevom
pohľadí tvár tvoju
odchádzajúcu
do sna.

Augustín Visco

GEORGE ORWELL
a jeho román '1984'.

Čo sa to deje okolo G. Orwella v tomto roku?

– Po celom svete sa píšu o ňom knihy, organizujú sa televízne predstavenia, produkujú sa filmy z jeho diel. Literárni kritici pripravujú vydania jeho opera omnia, organizujú sa bibliografické iniciatívy, píšu eseje, debatujú a komentujú Orwella v rádiových a televíznych programoch. V USA sa zaoberajú Orwellom najmä univerzity, na ktorých mladí vedci študujú, medziiným, aj problém možnosti erózie ľudských práv a slobôd v Spojených štátoch. V Nemeckej spolkovej republike každý mesiac jeden známy spisovateľ predkladá čitateľovi vlastnú variáciu na Orwellove témy. V Anglicku sa premietajú z jeho diel viaceré dokumentárne a celovečerné filmy. V Austrálii sa pripravuje film podľa jeho románu 'Burmeese days', v USA zasa z jeho autobiografického diela 'Homage to Catalonia' a z 'Animal farm', kým jeho 'Down and out in Paris and London' bude zhudobnené. V Taliansku Rockfeller Foundation zorganizovala v apríli v mestečku Bellagio špeciálny seminár o problémoch obozretnosti, s akou treba používať nové prostriedky informatiky. V máji sa zasa konal v Ríme kongres na tému '1984 – Scienza e fantascienza'. Aj talianska televízia už usporiadala dve celovečerné predstavenia na Orwellove témy. Debaty, kongresy a slávnostné zhromaždenia sa množia po celom kultúrnom svete. Dokonca Európska rada by mala zorganizovať dva maxi-kongresy niekedy v septembri alebo decembri. V Sovietskom zväze, ako potvrdzuje Roy Medvedev zo svojho anglického exilu, román '1984' už koluje potajomky ako samizdat. Na Slovensku sa objavil v Novom Slove 19. apríla t. r. článok 'Orwellovo zrkadlo' z pera sovietskeho publicistu Viktora Coppiho. Aj turizmus sa zapojil do tohto celosvetového pohybu, poriadajúc na ostrove Jura, kde G. Orwell napísal svoj román, rôzne kultúrne podniky a filmové predstavenia. Móda si tiež vyhradila svoje, núkajúc najmä mladým podobizeň Orwella, vytlačenú na tričkách a šortkách.

Slovom, naozaj všetci, politológovia, filológovia, psychológovia,

astrológovia, futorológovia a sovietológovia sa usilujú interpretovať, čo Orwell napísal vo svojom románe '1984'.

O čom vlastne hovorí román?

– Nachádzame sa v Londýne, kde bomby dopadajú krížom-krážom bez zdanlivého dôvodu, provokujú zúfalstvo a mizériu. Svetová spoločnosť je rozčesnutá na tri veľké bloky: Oceánia, Eurázia a Estázia. Civilná spoločnosť je rozdelená do troch vrstiev: do tej najvyššej patria príslušníci 'Vnútornej strany', do strednej tí 'Vonkajšej strany' a do tej najnižšej patria 'Proletári'. Nad všetkými sa vypína 'Veľký brat', ktorého tvár sliedi na každého z tisícok obrazoviek a nástenných manifestov. Každý je povinný prejaviť mu poslušnosť a bezvýhradnú oddanosť. Odkedy 'angso', t. j. anglický socializmus prebral moc do svojich rúk, každý občan bol olúpený o akúkoľvek slobodu. Deti sú vychovávané k nenávisti a k špehovaniu vlastných rodičov, ktorí vedia, že ich vlastné deti sú schopné ich udať pre ten najmenší akt deviácie. Dokonca i osobné city sú zakázané. Láska je považovaná za delikt, sexualita je trpená iba medzi proletármi je pripustená, iba ak má zaistiť strane nových členov. Každá činnosť musí byť kolektívna a preto všetci sú neustále špehovaní pomocou mikrofónov a obrazoviek.

Winston Smith je bezvýznamný, štyridsaťročný funkcionár Vonkajšej strany. Pracuje na 'Ministerstve pravdy', ktoré fabrikuje propagandistické lži a prepisuje neprestajne tie články Timesu, ktorých obsah sa protiví súčasným výpovediam Veľkého brata. Osoby, ktoré sú 'vyparené' t. j. odstránené z verejného života, musia zmiznúť aj z denných správ a z písaných dejín, akoby nikdy neboli jestvovali. Prepisuje sa aj poézia a romány minulosti do 'neoreči', ktorej slovná zásoba je postupne zhustená a zredukovaná na minimum. Takto aj schopnosť slobodnej myšlienky bude pomaly od základu prekazená. Winston cíti neznesiteľnosť podobného života a takmer samovražedným gestom nadviaže známosť s Júliou, dá sa do styku s členmi 'Bratstva', tajnej organizácie, ktorá sa usiluje sústrediť všetkých tých, ktorí sa ešte nenechali premeniť na robotov. Avšak jeho ilúzia má krátke trvanie. Dvaja zaľúbenci sú odhalení a zatknutí. Medzitým aj člen tajného bratstva, O'Brien, sa prejaví tým, čím vlastne je, totiž najfanatickejším stúpencom Veľkého brata. Winston po dlhom trýznení na Ministerstve lásky (štátna polícia) je úplne zničený tak fyzicky ako aj psychicky. Jeho trýzniteľom však nepostačí, že Win-

ston bude odteraz slepo veriť strane a že sa presvedčí o nutnosti prijať 'dvojmyslenie' (t. j. 'veriť' úmyselnému a očividnému klamstvu pri jasnom vedomí), ale musia mu vyrvať zo srdca aj cit a lásku k Júlii. Nakoniec Winston upustí aj od tejto najintímnejšej časti seba samého a poprie svoju lásku k žene. Je prepustený na slobodu, avšak z bývalého nekonformistického funkcionára sa stal iba robot, ktorý sa tacká z jedného baru do druhého, nalievajúc sa smradľavým ginom Víťazstva a hrajúc šach sám so sebou. Román sa končí výkrikom lásky Winstona k Veľkému bratovi.

V minulosti sa už veľa popísalo o Ideálnej republike, o Slnečnom meste, o Atlantide, o Oceánii alebo o Šťastnom meste. Aj z anglickej literatúry Orwell poznal už 'Utópiu' (1516) od Sir Th. More, 'Guliver's travels' (1726) od J. Swifta, 'Erewhon' (1872) od S. Butlera, 'The War of the Worlds' (1898) od H. G. Wellsa, alebo 'Brave new World' (1932) od A. Huxleyho.

Mnohí si teda kladú otázku, či tento pochmúrne pesimistický Orwellov román treba chápať ako utópiu, proroctvo, fantastickú vedu alebo ako kroniku.

Väčšina kritikov sa zhoduje na tom, že neide o utópiu, ktorá v histórii predstavovala zaiste veľkú propulzívnu silu obnovy sveta. Orwell nechcel byť ani prorokom, aj keď v mnohých prípadoch uhádol budúci vývin. Nepestoval ani fantastickú vedu, veď Baird projektoval svoju prvú obrazovku už v roku 1926 a prvé experimentálne vysielania sa uskutočnili okolo r. 1935, takže na konci druhej svetovej vojny sa už v Anglicku hovorilo o skutočnej obrazovke. Literárni kritici kvalifikujú Orwella ako satirického spisovateľa a román '1984' ako veľkú metaforu Sovietskeho zväzu. Pripúšťajú, že aspoň tri štvrtiny z toho, čo autor píše, patrí do dejín. Práve preto, keď tento román vyšiel r. 1949, spôsobil tie najrozmanitejšie reakcie. Niektorí v ňom videli prozreteľný pamflet, ktorým podporil studenú vojnu; iní ho považovali za konzervatívny hanopis, zabúdajúc však, že Orwell sa vyhlasoval až do smrti za socialistu; podakto z protivného ideologického tábora považoval autora za prisluhovača imperializmu; ďalší zasa nástojili na počestnosť tohto veľkodušného intelektuála-anarchistu, ktorý sa zúčastnil po boku komunistov ako dobrovoľník v španielskej vojne, kde bol zranený a s celou svojou skupinou zlikvidovaný práve komunistami.

V čase teda, keď vyšla, nebolo treba mať prorockého ducha, aby

autor mohol rozprávať o Veľkom bratovi a o jeho urputnom nepriateľovi, židovskom heretikovi Goldsteinovi. Zápas medzi Stalinom a Trockým, veľké čistky, takmer biblické presuny obyvateľstva a väzňov po súostroví Gulag, prepisovanie dejín v sovietskej Encyklopédii, to všetko bolo už vtedy známe. Netreba zabudnúť ani na knihu od A. Koestlera, ktorá vyšla r. 1940 pod titulom 'Tma na poludnie'. Sám Orwell sa pripravil na svoj román, keď r. 1945 vydal tú najbrilantnejšiu satiru stalinizmu 'Animal Farm'.

Orwell však nebol iba veteránom vlastných sklamaní zo španielskej revolúcie, on bol aj Angličan, ktorý vychádzal z druhej svetovej vojny s pocitom víťazstva nad nacistickým Nemeckom, ktorého zrúcaniny a bieda ho však nútili zamyslieť sa nad tým, čo sa vlastne stalo v Nemecku za Hitlera. Mnohé ukrutnosti, o ktorých autor píše vo svojom románe, pripomínajú aj nacistické zločiny; stačí si pripomenúť hitlerovskú pedagógiu nenávisti alebo rasizmus, ktorý oddeľuje členov strany od proletariátu, ako aj Goebbelsovu prefíkanosť, s akou využíval komunikačné prostriedky na propagandu a na ideologické školenie más.

Orwellov román pojednáva teda o bolestných témach, o našich rozjatrených moderných ranách, ktoré cítime ešte otvorené a ktoré nemožno pokrytecky zastierať. Celý román je presiaknutý hrôzou pred politickou mocou, ktorá si aj v našich časoch vytvára svoje mocenské aparáty, používa svoje metódy pri ovládnutí národov, oslavuje svojich charizmatických vodcov a všestranne gniavi ľudstvo svojimi masifikačnými štruktúrami. Aj keď treba pripustiť, že nie je naozaj pohodlná situácia politikov, ktorí držia každodenne v rukách dejiny ľudstva a mnohí sa im usilujú dať ľudský výzor, nemožno sa tu oddávať fatalizmu. Iba človek hlbokej viery, akým je Ján Pavol II., mohol k svetovému dňu pokoja vyhlásiť: 'Sama komplexnosť užívania moci neprekáža, aby sa mohlo hovoriť o zodpovednosti osobného svedomia v prípravách, vo vyhlásení a rozšírení jedného konfliktu; fakt, že sa na zodpovednosti podieľa iba skupina ľudí, nič nemení na tomto princípe'. Orwell však nebol človek viery a nádeje. Pred ním sa hrozivo vynímajú mocenské záujmy sféry s viac menej premenlivými spojenectvami, pre ktoré vojna nie je niečo, čo musí zrazu vybuchnúť, ale čosi, čo každý deň vybuchuje tu a tam, beztoho že by mohlo dôjsť k definitívnemu rozuzleniu konfliktov. Typ

totalitnej moci, vykreslenej Orwellom v románe, nepraktizuje ideu politiky ako schopnosti sprostredkovania medzi záujmami rozličných skupín alebo štátov. Politika je v ňom chápaná ako absolútna moc, ktorá si nárokuje stvárňovať panovačne spoločnosť a jednotlivcov, najmä tie ich najintímnejšie elementy – myšlienku a subjektívnosť. Najhlavnejšia zbraň politickej moci v románe je kontrola myšlienky a citového prejavu. Všadeprítomná obrazovka, nástroj a symbol moci, vidiac a kontrolujúc všetko a všetkých, vníma a podmieňuje aj ten najjemnejší citový záchvev, poučujúc človeka dokonca, ako má správne snívať počas spánku. Aj ten najbezvýznamnejší čin je zideologizovaný a čo sa stalo v minulosti, pomaly mizne z vedomia, a tým sa stráca aj možnosť porovnania so súčasnosťou. Zrušenie možnosti konfrontácie s minulosťou sa zdá byť konečné víťazstvo ideológie a politickej moci, ktorá nepotrebuje nič sprostredkovávať, nakoľko modeluje všetko podľa ľubovôle z jediného centra.

V Orwellovom románe nachádzame teda popri všemocnej zideologizovanej politickej moci extrému zjednodušenosť ľudskej spoločnosti. Celá zem je tam jednoducho rozdelená na tri celkom rovnaké časti. Aj strana má v románe veľmi zjednodušenú formu. Pod straníckymi aparátmi žije ľudský dav v podobe beztvárnej a pasívnej masy proletariátu, žijúceho v elementárnych podmienkach nevýslovného utrpenia.

* * *

Je to všetko také jednoduché v našom modernom svete? Zložitosť a komplexnosť sú i dnes nanajvýš aktuálne slová. Objavujeme nové členenie a rozvrstvovanie spoločenských stavov, vied, povolaní. Nachádzame malé národy a rozličné kultúry, ktoré sa dožadujú práva na jestvovanie a nedajú sa pasívne vyhladiť z dejín ľudstva. Nemáme teda pred sebou ľudskú spoločnosť so zjednodušenou siluetou. Stačí azda prípad Poľska, aby nám pripomenul, že ani totalitný systém nemôže nadlho vládnuť bez otrasov nad obyvateľstvom, ktoré sa neoddá pasivite. Sovietsky zväz je ešte zložitejšia historická realita, ktorej rozdielnosť vývinu spôsobila nevraživosť s Čínou. Aj kapitalizmus vošiel poza múr do sovietskeho košiara a vyostril odlišnosti medzi komunistickými štátmi. Slovensko a Maďarsko sú toho svedkami. To, čo však ostalo v totalitných systémoch ešte dnes, je

ideologická manipulácia a dozor nad myšlienkou človeka ako aj svojvoľné používanie trestu a represie ako hlavného nástroja moci.

Mnohí kritici myslia, že Orwellov román '1984' nie je majstrovské dielo. Jeho štýl vraj neprevyšuje iné dobré romány a moralizmus je v ňom iba nahlas vyslovený, a nie potvrdený v skutkoch. Všetko v ňom vraj pripomína dačo, čo sme už niekde inde čítali, azda Kafku alebo Sada. Aj nápad, že obeť v totalitnom režime sa musí nielen vyznať z priestupkov, oľutovať ich a presvedčiť sa o svojom omyle, ale musí aj milovať svojich prenasledovateľov a stotožniť sa s nimi, to tiež je pravdepodobne stála prax všetkých diktatúr. Taliansky románopisec Alberto Moravia mieni, že román je príliš realistický a chýba mu humor. Obdivuje však Orwellovu zanietenosť proti tyranom a jeho túžbu po slobode. Leonardo Sciascia poznamenáva, že umelecké dielo spočíva v súhrne mnohorakých hľadísk, ktoré sa v ňom sústreďujú a umožňujú mu menlivé jestvovanie tak v chápaní jednotlivcov ako aj celých epoch a kolektívov. Takýmto mnohovýznamným umeleckým dielom je podľa neho aj Orwellov román '1984'.

Orwelov adoptívny syn Richard spomína, že autor, keď písal tento román, sa mal už hmotne lepšie a mohol si dovoliť utiahnuť sa do niektorého švajčiarskeho sanatória a starať sa o svoje podlomené zdravie. No neurobil tak. Utiahol sa na vlhký západoškótsky ostrov Jura, kde pracoval nad románom aj po nociach, akoby bol bojoval proti času. Zomrel rok po vydaní románu. Jeho román nám prichádza z oceánu akoby symbolické posolstvo vo fľaši, ktorým nám pripomína, že budúcnosť ľudstva nezávisí iba od vývoja techniky a svetových udalostí, ale aj od každého z nás.

Rím, 30. júna 1984

Paul Claudel

ZO "SATÉNOVEJ ČRIEVICE"

Tretie dejstvo — druhá scéna

DON FERNANDO, DON LEOPOLD AUGUSTUS

Na mori. 10° sev. šírky × 30° západ, dĺžky. Úzadie javiska tvorí belasá mapa rozlinkovaná podľa zemepisnej šírky a dĺžky. Don Fernando, don Leopold Augustus.

Obaja sú v čiernom, majú krátke plášte so strapčekmi a veľké končité klobúky. Opierajú sa o zábradlie a pozerajú na more.

DON FERNANDO: More je posiate ostrovčekmi a každý ostrovček má pekný biely chochol.

DON LEOPOLD: Narazili sme, myslím, na skupinu takzvaných veľrýb. Veľryba je slovo vulgárne, mám ho od komandanta. Označujú sa ním živočíchy Cetus magna.

Hlavu majú ani dutý vrch, preplnenú tekutými spermami, v kútiku čeľuste oko nie väčšie od gombičkovej dierky a ušný otvor taký uzunký, že ním neprejde ani ceruza.

A to je správne? Veď je to odporné! Hotový cirkus! A keď pomyslím, že takých odporných a preexponovaných absurdít je v prírode plno!

Kde je v tom rozum? Kde aspoň aký-taký zmysel pre proporcie a slušnosť? Človek raz nevie, kam uprieť oči.

DON FERNANDO: Aha! Jedna sa postavila ako veža a vesluje chvostom, akoby chcela padnúť do náručia obzoru. A ide jej to ako po masle.

Záhrady bohyne mora sú plné krútňav, bujónov, vodotryskov a všelijakých hydraulických výmyslov ako u nás v Aranjueze, kde prší dva týždne v roku, aby architektovi mohla fungovať fantázia.

Boh mi odpusť, ale vidím jednu z tých oblúd ležať na boku a pridájať veľrýbä:

to akoby ostrov zasvätil svoj život vyciciavaniu veľkého vrchu!

DON LEOPOLD AUGUSTUS: Ošklivosť! Hnusoba! Škandál! Tu, tu pred mojimi očami, ryba, a cicia!

DON FERNANDO: Je veľkou zásluhou vašej Magnificencie, že sa vystavujete takýmto nevhodným úkazom

a kvôli nim ste sa vzdali svojej preslávnej katedry v Salamanke, kde ste boli stelesnením zákona pre nespočetný zástup študujúcej mládeže.

DON LEOPOLD AUGUSTUS: Strhla ma, don Fernando, strhla a transponovala láska ku gramatike.

Možno gramatiku milovať priveľmi? pýta sa Quintilián.

DON FERNANDO: To sa pýta Quintilián?

DON LEOPOLD AUGUSTUS: Drahá gramatika, krásna gramatika, rozkošná gramatika, dcéra, manželka, nevesta, matka, milenka a živiteľka profesorov!

Deň po deň nachádzam v tebe nové krásy! Ja za teba všetko dám!

Áno, strhla ma vôľa vedeckého štábu celého Španielska. Škandál bol priveľký. Hodil som sa kráľovi k nohám.

Čo sa to tam robí? Čo sa to deje s kastílčinou? Tá lúpežná soldateska, ktorú vychrlili holú na ten odporný Nový svet,

tá si bude kuť jazyk pre svoje potreby, ako sa jej zachce? bez ohľadu na odborníkov, ktorí na utváranie výrazových prostriedkov majú punc a patent na večné veky?

Jazyk bez profesorov, to je ako súdy bez sudcov, ako zmluva bez notára! Príšerný neporiadok!

Dali mi čítať ich písačky, totiž ich zápisky a hlásenia, či ako oni hovoria: relácie. Chyba na chybe! Nevedel som, čo skôr opravovať.

Najnoblesnejšie slová našej reči použité na nové, a keby len na nové, ale na vyložene vulgárne účely!

Slová, čo nie sú ani v jednom slovníku! Čo je to, prosím vás? tupijčina, aztéčtina? dajaký bankársky či vojenský žargón?

A tie slová sa vám presúšajú bez akejkoľvek hanby pred našou skúšobnou komisiou ako operení Karibčania!

A spájanie myšlienok! Cieľom syntaxe je združovať myšlienky a preto si vynašla noblesné zákruty, ktoré myšlienkam umožnia postupné zblíženie a zbratanie sa,

a táto zberba sa ženie ako divá, hup dopredu, hup dopredu a keď inak nevieš, skoč! Logike odtrúbili.

Nuž a to má byť dovolené?

Šľachetná záhrada nášho jazyka stala sa košiarom, trhoviskom, hockto sa po nej vrázi krížom-krážom.

Je to vraj výhodné. Výhodné! Výhodné! Len to majú na jazyku: výhodné! Ale veď uvidia, akú pätorku im vpálim a vý-hod-ne ich vy-ho-dím!

DON FERNANDO: Tak je to s krajinou, kde si ľud nectí svoje tradície.

DON LEOPOLD AUGUSTUS: Tradície, to je ono! Dobre ste to vystihli. Hneď vidno, že ste čítali nášho skalopevného Pedra, ktorého voláme baštou Salamanky, pána profesora Pedra de las Vegas, chlapa ako mažiar.

Kto má tradície, má všetko, hovorí tento náš múdry kopaničiar. Žijeme z dedičstva otcov. A máme pokračovať v tom, čo v nás trvá.

Nuž a čo sú španielske tradície, prosím vás? Španielske tradície možno zhrnúť do dvoch mien: el Cid Campeador a svätý Izidor roľník. Vojna a oračka.

Inde na svete sú neveriaci, u nás hriadka suchého hrachu.

Bolo nám treba to more? Museli sme ísť kupčiť do krajín so strašnými menami, ktoré naši predkovia nikdy nepočuli a kde si naši hidalgovia vyslúžili prezývky škrabsajano a žuvačkár?

A kto nás chytil za ruku, kto nás zaviedol poza more na náš západ? Nejaký dobrý čistokrvný Kastílčan?

Figu! Bol to Janovčan, kríženec, dobrodruh, blázon, romantik, blúznivec ohúrený prorokmi, podvodník, intrigán, špekulatér, ignorant, ktorý sa ani v mape nevyznal, panchart, syn Turka a Semitky!

A ten druhý, ktorý nebol spokojný, že objavil nový svet, a vzal si do hlavy, že objaví aj nový oceán, akoby jeden nestačil našim úbohým námorníkom,

kto bol, prosím vás, ako sa volal? Magelanš, Magellanus quidam, bodaj ho miagalo!

A čo chcel ten portugalský zapredanec najatý kráľom toho perfídneho národa? Čo? Narobiť zmätku medzi nami!

Len preto, aby háveď stratila úctu ku svojim predstaveným, vytáral každému bez výnimky, že Zem je guľatá a že ja,

španielsky panovník, dvorné dámy i univerzitní profesori v Salamanke, áno, že všetci chodíme dolu hlavou ako muchy po plafóne!

DON FERNANDO: A títo zločinci idú, žiaľ, ešte ďalej. Možno ste počuli, čo rozširuje istý slavónsky čiže tatársky kňazko, istý Perník či Parník, kanonik v meste Toruni.

DON LEOPOLD AUGUSTUS: Počkajte. Nebude to skôr vo Francúzsku v meste Tours čiže Turonibus, kde bol kedysi biskupom svätý Martin a kde sa tlačia modlitebné knižky nakladateľstva Mame?

DON FERNANDO: Nie. Mesto sa volá Toruň, je vo Švajčiarsku a hovorí sa tam po poľsky.

DON LEOPOLD AUGUSTUS: Mne je to všetko jedno. Za Pyrenejami nachádzame len barbarské krajiny a poriadnemu Španielovi by bola hanba vedieť ich mená.

V Nemecku, v Poľsku, vo Francúzsku nachádzame už len husté hmly a tie sa z času na čas presunú aj k nám a zahmlia náš jasný španielsky rozum.

Tak čo hovorí ten Perník? Povedzte smelo. Som pripravený na všetko. Nože. Počúvam.

DON FERNANDO: Hovorí; bojím sa vysloviť takú smiešnu myšlienku... Hovorí, že Zem, že nie Slnko sa krúti okolo Zeme, ale že Zem... *(zakryje si ústa rukavičkou a tichučko sa chichoce.)*

DON LEOPOLD AUGUSTUS: Dokončite vetu. Že Zem sa krúti okolo Slnka. Poviete pravý opak toho, čo si myslí každý normálny človek, a hneď ste smutno slávny ako originálny mysliteľ. Bez námahy, raz dva!

Ešte dobre, že sa v tejto fraške zachádza z času na čas priďaleko. Kto chce vedieť, či sa Slnko krúti okolo Zeme alebo nie, nech otvorí oči. Nemusí nič počítať, stačí náš zdravý španielsky rozum.

DON FERNANDO: Mne sú tí špekulanti odporní. To by za lepších čias neboli dovolili.

DON LEOPOLD AUGUSTUS: Tak, don Fernando, tak. Mali by sme mať prísny zákon na ochranu nadobudnutých vedomostí.

Vezmite napríklad jedného z našich dobrých študentov, skromného, usilovného, ktorý si už ako prvák zapisoval do zošitu slovíčka

a potom dvadsať rokov visel na perách svojich profesorov, v dôsledku čoho si nahonobil istý intelektuálny kapitálik. Nuž a či ten kapitálik nie je tak jeho dom alebo mešec dukátov?

A v momente, keď už má pokojne požívať ovocie svojej práce a už je na ňom rad, aby mal vlastnú katedru,

príde vám taký Perinkár, príde taký Krištofusľak, obyčajný niktoš, amatér, ignorant, tkáč, čo sa zverboval za mornára, príde taký kanoníček pokvackaný číslicami, a vyhodí všetko do vzduchu,

lebo že zem je guľatá a čo sa krúti, to sa nekrúti, a čo sa nekrúti, to

sa krúti, a teda vaša veda je humbug, marš nazad do školy!

A načo mi budú, prosím vás, roky a roky štúdia Ptolemeovej sústavy?

Podľa mňa takí ľudia sú zločinci, zbojníci, napriatelia štátu, obyčajná zlodejská banda!

DON FERNANDO: Možno len blázni.

DON LEOPOLD AUGUSTUS: Ak sú blázni, do blázinca s nimi! Ak to myslia vážne, postrieľať ich! Tak. Už viete, čo si myslím.

DON FERNANDO: Môj nebohý pán otec ma často varoval, aby som si dal pokoj s novotami. A zakaždým dodal:

"Prvá pravda je to, že nič nové nejestvuje. Čo by mohlo byť nové?"

Ja by som bol tej istej mienky na sto percent, len cítim, že tu čosi neklape.

DON LEOPOLD AUGUSTUS: Lebo zachádzate priďaleko a nečítali ste dosť pozorne nášho skalopevného Pedra.

"Ja mám nové veci rád, rád!" volá náš čnostný Pedro. "Ja nie som pedant. Nie som zadubenec.

Dajte mi voľačo nové. Ja to rád! Ja si to veľmi prosím. Mne treba nové stoj čo stoj."

DON FERNANDO: Nestrašte ma.

DON LEOPOLD AUGUSTUS: "Ale aké nové?" dodáva. "Nové, ktoré by bolo legitimným pokračovaním našej minulosti. Nové – a nie cudzie. Nové, ale nech rozvíja, čo je nám prirodzené.

Nové a zas len nové, ale nech je navlas také ako to staré!"

DON FERNANDO: Ó, to je božský kopaničiar! To sú zlaté slová! Hneď si ich napíšem na tabuľku.

"Nové a zas len nové, ale nech je navlas také ako to staré!"

Prekrásna antitéza výrazov, čo sa navzájom vyvažujú! Korenie našej kastílskej múdrosti! Ovocie pôdy presiaknutej klasickou kultúrou až do desnej hĺbky! Strapec hrozna z našich miernych vŕškov!

DON LEOPOLD AUGUSTUS: Hľa, ako vysoko vystúpi myseľ, keď nasiakne šťavou disciplín, čo preslávili Salamanku!

Takých mužov nám treba. Takých ako on! Mužov, čo stoja rezolútne na hraniciach, ktoré nám dala príroda, na hraniciach nášho Španielska Bohom nám daného!

Povedať vám všetko, čo si myslím? Poviem. Španielsko je

sebestačné a nemá sa čo obzerať za cudzinou.

Čo možno pridať k našim španielskym čnostiam? k nášmu čistému španielskemu duchu? ku kráse našich žien? k plodinám našej zeme? k čaru našej etikety?

Ach, keby sme sa my Španieli videli v správnom svetle a keby sme videli, akí sme dokonalí, keby sme uvážili, aké dobrodenia sme dostali z rúk Božích!

Ale my máme veľkú, neodpustiteľnú chybu.

Máme nešťastný sklon vždy sa ponižovať a očerňovať.

Preložil Karol Strmeň

Vlado Machajdík

ZIMA

V treskúcich ránach žeravieš
do ružova –
sen si ťa odloží na chvíľku
– len vibrácie v zornom vzduchu –
a na povrch vynesie úžas, sladké
chvenie
a zimomravú rozkoš

pod večnou kopulou
búšiace srdce schytáva prvé lúče
rána
kresliace zimný deň
trblietavo modrý,
aj jednu z mnohých nedieľ
do modrého vzduchu
a do verša

zrnko do básne a cit
v čerstvom rozlete
prekrásnom.

Milan S. Ďurica

ROZSIEVAČ KRÁSY A PRAVDY

Laudatio na Gorazda Zvonického z príležitosti udelenia Veľkej zlatej medaily s reťazou ÚSKI v Dulliken 10. júna 1984

''Gorazdovi Zvonickému, ktorý ospevuje krásu a hovorí pravdu'' – nič výstižnejšie mi nenapadlo, keď pred desiatimi rokmi chcel som si uctiť tohoto vzácneho priateľa a brata z príležitosti jeho šesťdesiatych narodenín, venujúc mu jednu zo svojich publikácií.

Krása a pravda.

Krásu filozofické myslenie priam stotožňuje s bytím ako jednu z jeho transcendentálnych akostí. V pravde samo vtelené Slovo pôvodcu všetkého bytia zjavilo nám jeden zo svojich dialektických ekvivalentov. (Jn 14,6; 1 Jn 5,6)

Tieto dve vysoké hodnoty videli sa mi najširším spoločným menovateľom básnického a publicistického diela Gorazda Zvonického a súčasne aj najvýraznejšou charakteristikou jeho konania, odrazom celej jeho ľudskej, umeleckej i kňazskej osobnosti.

Dnes Ústredie slovenských katolíckych intelektuálov uctí si túto jedinečnú, samorodú, vysoko nad priemer slovenskej literárnej pospolitosti posledných desaťročí vyčnievajúcu postavu biblických rokov života dosiahnuvšieho barda, publicistu, apoštola, vodcu duší, učiteľa a vychovávateľa Gorazda Zvonického tým, že mu udeľujú Veľkú zlatú cyrilometodskú medailu s reťazou ako prejav uznania za to, že svojím životným dielom vynikajúco prispel na zachovanie a zveľadenie duchovného a kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda v slovenskom národe. Je mi osobne nielen cťou, ale i veľkou radosťou, že môžem pred týmto kvalifikovaním zhromaždením akoby ratifikovať toto vysoké uznanie, ktorým Ústredie slovenských katolíckych intelektuálov, spravodlivo plniac jednu zo svojich štatutárnych právomocí, dôstojným spôsobom tlmočí aj objektívnu povinnosť – a verme, i pridusenú vôľu – tých kultúrnych inštitúcií slovenského národa, ktoré dnes nemôžu prejaviť, ba ani len symbolicky naznačiť, čo o Gorazdovi Zvonickom náš národ skutočne myslí a cíti. Veď už pred vyše štvrť storočím posledný slobodne Slovákmi ustanovený správca Matice slovenskej, zvečnelý majster pera Jozef Cíger

Hronský takto holdoval autorovi zbierky "S ukazovákom na mraku" (1958):

"O sebe – o nás spieva už roky tento náš pevec kňaz, zápalistý Slovák, verný syn svojej matky;
spieva o zhanobenom kríži, o ranách opustenej vlasti, o jej roztratených synoch spieva...
Za svoj úzky dvor rodičovský, slovenský, dvíha široký protest.
A v tom je veľkosť.
I sila.
Aj úprimnosť strhujúca.
I verí v tom bez podmienok a bez váhania, volá i nás veriť hlboko v krajšej budúcnosti a stretávať sa všetkých v rovnakej láske k rodu,
aby mrak nerástol i v nás,
aby sme svit v nás samých nezhasínali v nedorozumení."

Takto už pri tretej zbierke Zvonického básní.
Dnes je ich celých dvanásť – okrem nespočetných perál, čo Gorazd Zvonický rozosial po brázdach slovenských periodík, kde len dnes Slovák žije a číta.
Dvanásť kníh a tisíce veršov a riadkov, ktorými Gorazd Zvonický do krásy odeté rozosial bohatstvo svojej hlbokej viery v Boha a synovskej nehy voči Matke Božej; svojej nezlomnej vernosti sebe v národe slovenskom; svojej plnosti osvedčeného priateľstva, nežného duchovného otcovstva a mužnej kňazskej lásky. On vedel do krásy priodiať ešte aj výkriky zdesenia a bolesti, aké drásali dušu národa v onom tragickom auguste 1968. Lebo družicou pravdy a krásy u Gorazda Zvonického je nikdy nehasnúca nádej: nad všetkými hrozivými mrakmi on nám ukazuje slnko, ktoré nás – miluje.
Za toto všetko sme Gorazdovi Zvonickému iskrenne vďační. My tuná prítomní, ale aj všetci duchovne živí slovenskí bratia doma i v šírom svete. A ďakujeme Ústrediu slovenských katolíckych intelektuálov, že vedelo takým výrazným spôsobom prejaviť, čo cítime voči Gorazdovi Zvonickému všetci, ktorí ho poznáme: Že sme v ňom našli – ako len v málo charizmatických postavách našej literatúry – hlas, ktorým k nám hovorí "svedomie národa".

MOST ZAZNAMENÁVAME

STUDIA ACADEMICA SLOVACA (SAS)

XIX. letný seminár slovenského jazyka a kultúry.

Od 24. VII. do 20. VIII. 1983, sa konal v Bratislave letný kurz slovenského jazyka a kultúry, v poradí už devätnásty raz. Usporiadala ho, ako po iné roky, Filozofická fakulta Univerzity Komenského. Zúčastnilo sa na ňom 135 záujemcov z 23 rozličných štátov (Cyprus, Egypt, Japonsko, USA, Belgicko, Francúzsko, Švajčiarsko, Španielsko, Taliansko, Veľká Británia atď.). Je to veľmi vydarené kultúrne podujatie, ktoré pod vedením univerzitného profesora PhDr. Jozefa Mistríka, Dr.Sc. a jeho početných pedagogických a organizačných spolupracovníkov poskytlo doteraz vyše 1.500 absolventom kurzu možnosť poznať lepšie slovenský jazyk, slovenskú kultúru a krásy Slovenska.

Zloženie frekventantov bolo tento rok veľmi pestré. Vyše polovice z nich boli vysokoškolskí študenti, asi štvrtinu tvorili učitelia a univerzitní docenti, menšie skupiny pozostávali z prekladateľov, novinárov, spisovateľov a rôznych kultúrnych pracovníkov. Vekove celú tretinu tvorili 20-roční účastníci, no boli tam aj 15 päťdesiatníci. Niektorí sa zúčastnili kurzu už po druhý, tretí raz. Samozrejme, také zložité vekové a záujmové členenie účastníkov kládlo vysoké nároky na program a na celkovú organizáciu tohto slovakistického jednomesačného seminára. Prvé dve hodiny ranného programu boli vyplnené rečovým kurzom pod vedením trinástich odborných lektorov. Ďalšie tri hodiny prednášali univerzitní profesori a vedeckí pracovníci o špecifických témach slovenskej vedy a kultúry. Prof. K Rosenbaum prednášal O literárnej slovenskej vede, prof. Ľ. Novák O špecifickosti morfologických nulovostí v slovanských jazykoch, prof. J. Mistrík rozviedol tému Jazyk a ľudová pieseň atď'. Na týchto prednáškach sa zúčastňovali pokročilejší, kým začiatočníci mali cvičenia intenzívnej konverzácie.

Poobedňajšie hodiny boli venované prehliadke pamätihodností Bratislavy, návšteve bratislavských múzeí, Univerzitnej knižnice, Slovenskej národnej galérie, Slavína, vždy s výkladom odborných

sprievodkýň, ktoré vyslal ústredný turistický úrad v Bratislave. V jedno krásne slnečné popoludnie sme navštívili zrekonštruovaný bratislavský hrad. Stojacim v polkruhu pod jeho vysokými múrmi, sprievodkyňa nám predniesla históriu hradu takou krásnou ľúbozvučnou slovenčinou, že sa musel pravdepodobne do tej hudby započúvať aj duch veľkého Bernoláka, ktorý medzi tými múrmi pred 200 rokmi po prvý raz kodifikoval slovenský spisovný jazyk. Nemohol som sa ubrániť, a zagratuloval som sprievodkyni k takej krásnej slovenskej výslovnosti. S jednoduchosťou mi odpovedala, že sa usilujú dať slavistom z celého sveta všetko to najlepšie. Zaujímavý bol aj kultúrny večer z tvorby J. Smreka v Červenom raku pri Michalskej bráne, potom stretnutie s vedeckými pracovníkmi v Jazykovednom a v Literárnovednom ústave SAV-u. Mali sme možnosť vidieť letnú filmovú aktualitu 'Pásla kone na betóne' a pohovoriť si s autorkou a prvou herečkou Zimkovou. Pre slavistov bolo dôležité aj stretnutie so zástupcami slovenských vydavateľstiev i na inej slávnostnej recepcii na hrade aj so slovenskými spisovateľmi. Bol tam Šikula, Jarunková, Feldek, B. Hečko, Chmel a ďalších 30 spisovateľov, básnikov a prekladateľov. Zaiste sa tam rozhodlo o nejednom preklade do niektorej zo svetových rečí.

Organickou zložkou seminára boli aj vlastivedné exkurzie po západnom, strednom i východnom Slovensku so zastávkami v Trnave, Piešťanoch, Nitre, Trenčíne, na Orave, v Martine, v Ružomberku, vo Vysokých Tatrách, v Levoči, Prešove, Košiciach, Banskej Bystrici a v Bojniciach. Nezabudnuteľnou ostane najmä návšteva v malej dedinke Selec pri Trenčíne. Tamojšia folklórna skupina za sprievodu dychovky a sláčikového orchestra predviedla vyše hodinový pestrý program. Nasledovala večera s hudbou a tancom. Jedna ľudová pieseň prýštila z druhej bez zastávky; zdalo sa,akoby Selčania poznali melódiu všetkých stotisíc ľudových slovenských piesní, ktoré boli zozbierané za posledných 150 rokov. Cudzozemskí slavisti ostali nadchnutí pohostinstvom, dobrosrdečnosťou a spevavosťou tohto jednoduchého slovenského ľudu. Keď sa naše tri autobusy vracali v nočných hodinách do Bratislavy, vo všetkých zaznievali celou cestou slovenské ľudové piesne. Exkurziám, stretnutiam a návštevám pamätihodností, závodov a sídlisk bola venovaná asi štvrtina celého programu.

Ináč po celý mesiac musel mať každý účastník seminára dojem, že

toto kultúrne podujatie sa stáva deň za dňom veľmi dôležitou celoštátnou záležitosťou Slovenska. Diskrétne,ale vytrvalo sledovali náš každodenný život slovenská televízia, žurnalisti z rádia a novín. Už v prvý deň sme boli všetci slávnostne prijatí v Zrkadlovej sieni autoritami Univerzity a na Primaciálnom námestí aj vedúcimi funkcionármi hlavného mesta Bratislavy. Neskôr nás prijal na recepcii aj námestník ministra školstva a na hrade aj námestník SNR. Počas päťdňovej exkurzie takmer celé Slovensko sa dostalo materiálne do styku so skutočnosťou, že 135 cudzozemských slavistov sa zaujíma o slovenskú reč a kultúru. Viac ráz boli frekventanti obdarení lokálnymi výrobkami. Tak sme dostali v Selci do daru súpravu drevených varečiek, v bavlnárskych závodoch v Ružomberku zasa vkusný balíček s pár metrami látky rôznych farieb, v Martine nás Matica obdarila viacerými publikáciami. Keď k tomu pripomeniem, že na exkurziách nás uvádzali k obedu a k večeri do tých najlepších hotelov a reštaurácií, tak sa možno domnievať, že celé toto kultúrne podujatie stálo slovenskú štátnu kasu obrovskú sumu. Možno sa však aj oprávnene domnievať, že sa to Slovensku stonásobne vráti, a to tak na poli kultúrnom ako i na materiálnom. O užitočnosti SAS-u štatistika napr. dosvedčuje, že za posledných 10 rokov 123 titulov slovenských kníh bolo preložených do moderných rečí absolventmi SAS-u a iba 115 titulov pochádza od neabsolvenstov. Kto potom môže spočítať množstvo slovenských kníh, platní slovenských ľudových piesní, ktoré sa za 19 rokov predali vďaka slovakistickému semináru? Kto môže sledovať, čo sa všetko v cudzine napísalo o Slovensku v podobe článkov, štúdií a správ z pera sasistov? Koľko turistov sa rozhodlo navštíviť Piešťany, Trenčianske Teplice alebo Vysoké Tatry vďaka kultúrnej propagande vychádzajúcej spomedzi účastníkov kurzu? Kto môže kvantifikovať kultúrne obohatenie študentov slovenčiny na rôznych univerzitách po svete, ktorých lektori absolvovali aspoň raz SAS.

Ak by niekdo mal podozrenie, že všetci sasisti odišli z Bratislavy politicky hlboko ovplyvnení, môžem potvrdiť, že to tak nie je. Prednášky odznievali na čisto vedeckej úrovni a iba veľmi zriedka bolo počuť marx-leninistické frázy na počesť rodnej strany. A iba v jednom alebo v dvoch prípadoch som počul letmú zmienku o akejsi 'farárskej klérofašistickej tisovej republike'! To však bola vec nevedeckej emotívnosti toho ktorého prednášateľa a nie zámerné

úsilie celého podujatia ovplyvniť dajakým spôsobom všetkých účastníkov. Naopak, mnoho ráz sami prednášatelia, ba i verejní vysokí funkcionári pripustili, že v minulosti došlo k omylom, a že Slovensko má ešte mnoho čo doháňať.

Aký dojem mali o kurze vo všeobecnosti účastníci? Mohol by som povedať, že celkove pozitívny. Kto však vie aspoň pasívne niekoľko moderných rečí, počas cestovania Slovenskom mohol zachytiť úryvky aj osobnejších dojmov. Tak som počul v angličtine mienku, že taký krásny kraj, ako je Slovensko, by si zaslúžilo, aby sa mu pomohlo z celkového zdanlivého stavu chudoby, ktorý – v porovnaní so západnými krajinami – sa prejavuje na každom kroku. Španieli sa zasa čudovali, že sú na Slovensku už tri týždne, a ešte nevideli kráčať po uliciach ani jedného kňaza, ba dokonca aj pri návšteve kostolov v Trnave a v Levoči neboli prijatí, ako všade inde, patričnými autoritami navštíveného miesta, ale aj v kostoloch iba civilmi. Keď sa jedna Maďarka kdesi v Levoči prezradila, že prvý raz v živote vidí rehoľnú sestričku, istý veselý Francúz sa jej pustil vysvetľovať svojou lámanou slovenčinou, čo je to za stvoru jedna rehoľná sestra.

Osobne som mal dojem, že sa slovenské mestá, ale najmä dediny, úplne zmenili k lepšiemu v porovnaní spred 35 rokmi. Všade sa stále buduje, a to najmä obytné paláce. Pri ceste autobusmi vidieť najmä na západnom Slovensku kilometre dlhé role dozrievajúcej kukurice, slnečníka alebo cukrovej repy a všade husto rozložený zavlažovací systém vodných cisterien. Iba zriedka vidieť niekoho na roliach. Človek má dojem, že to všetko rastie z ruky Božej, samo od seba.

Na prednáškach som mohol konštatovať vedeckú pripravenosť všetkých prednášajúcich. No všimol som si, že medzi 33 prednášateľmi nebol ani jeden, ktorý by 135 cudzozemným slavistom povedal aspoň dačo o niektorom aspekte náboženského života na Slovensku. Prelistoval som si zborníky aj predošlých dvoch seminárov, ale ani tam som nenašiel prednášku o náboženskej téme. Domnievam sa teda, že sa tak stalo vo všetkých predošlých seminároch a treba to považovať za opravdivý rekord zábudlivosti historickej skutočnosti, najmä ak uvážime, že Slovensko vošlo už pred 1.100 rokmi medzi kultúrne národy prostredníctvom kresťanstva a všetci naši najväčší kultúrni a literárni dejatelia (Bernolák, Kollár, Hollý, Hurban, Sládkovič, Kráľ, Hviezdoslav, Kukučín atď.) boli hlboko veriaci ľudia.

Augustín Visco
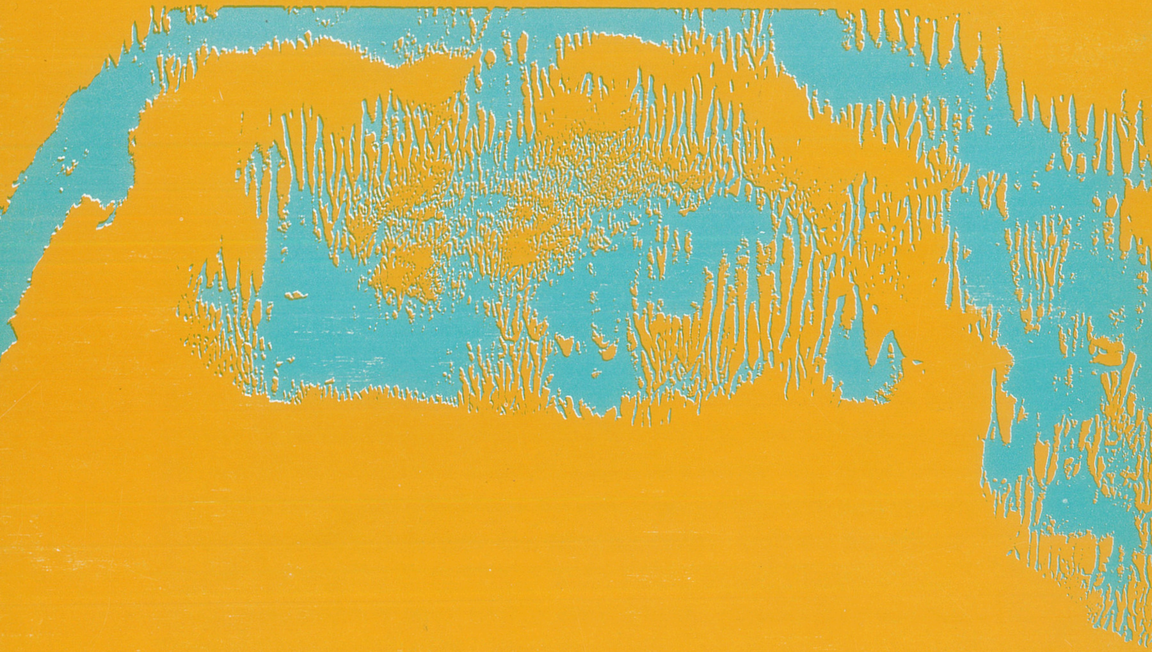
LYSY 2012.119